

ISSN 2220-8089
ISSN 2523-4005

Міністерство освіти і науки України

В І С Н И К

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Серія «Питання політології»

Випуск 34

Заснована 1993 року

Харків

2018

У Віснику розглядаються актуальні проблеми теорії та практики політичних процесів в умовах глобалізації.

Для викладачів, наукових працівників та всіх, хто цікавиться проблематикою політичної науки.

Вісник є фаховим виданням у галузі політичних наук (Наказ МОН України № 1328 від 21.12.2015).

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол № 13 від 17.12.2018 р.)

Редакційна колегія Вісника ХНУ імені В.Н. Каразіна «Питання політології»:

Фісун О. А. – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна (відповідальний редактор); **Гейл Г.** – професор кафедри політології Університету Джорджа Вашингтона (Вашингтон, США); **Дерлугьян Г. М.** – професор Нью-Йоркського університету (США); **Журженко Т. Ю.** – професор Інституту політичних наук Віденського університету (Австрія); **Зеленько Г. І.** – докт. політ. наук, професор, зав. відділом теоретичних та прикладних проблем політології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф.Кураса НАН України; **Карпенко І. В.** – докт. філос. наук, професор, декан філософського факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Круглашов А. М.** – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; **Півнева Л. М.** – докт. політ. наук, професор ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Розумний М. М.** – докт. політ. наук; **Романюк А. С.** – докт. політ. наук, професор, зав. кафедри політології філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка; **Рубанов В.В.** – докт. політ. наук, професор кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Панченко Т.В.** – докт. політ. наук, професор кафедри політології ХНУ імені В.Н. Каразіна; **Шаповаленко М.В.** – докт. політ. наук, професор ХНУ імені В.Н. Каразіна (заступник голови); **Работягова І.В.** – канд. політ. наук, доцент кафедри політології ХНУ імені В.Н.Каразіна (відповідальний секретар).

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В.Н.Каразіна, кафедра політології, тел. 707-51-63.

E-mail – vp.kh@ukr.net, politj@karazin.ua

Адреса сайту Вісника: <http://periodicals.karazin.ua/politology/>

Статті пройшли внутрішнє та зовнішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21570 – 11470Р від 21.08.2015

© Харківський національний університет
імені В.Н.Каразіна, оформлення, 2018

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ

Рубанов В.В. Загальне та особливе у співвідношенні меж предметного поля політичного аналізу та аналізу політики	6
Комарова Т.Г. Влада та політична стабільність в умовах змін інформаційної епохи	16
Авксентьєв О. Л. Пранкінг як специфічна форма політичної комунікації	23
Яковлєв М.В. Політичні ідеології як концептосфери: можливості міждисциплінарного когнітивно-дискурсивного аналізу	28

ДЕМОКРАТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Шаповаленко М.В. Політико-інституціональні коливання гібридних режимів	36
Константинівська А.К. Електронний парламент: функції та механізми створення	40
Божко П.А. Стратегія модернізації політико-адміністративних інститутів державного управління	46
Гринь І.О. Мас-медіа та корупція: українські реалії	54
Гнатенко П.Г. Місцеві вибори до обласних та міських рад: порівняльний аналіз результатів	58
Зінченко М. В. Порівняння діяльності народних депутатів мажоритарників та обраних за списками партій. На прикладі Харківської області	68

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

Литвин О. Е. Місце та роль недержавних акторів в постконфліктному миробудуванні в Україні	75
Стебляк Д. М. Політико-правові аспекти формування моделі державно- церковних відносин у Сполучених Штатах Америки	81
Майніна М.С. Сучасні підходи до дослідження державного суверенітету в інтеграційному дискурсі Європейського Союзу	87
Ковальова О.І. Концептуалізація альянсів у теорії міжнародних відносин	94

СОДЕРЖАНИЕ

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ

Рубанов В.В. Общее и особенное в соотношении границ предметного поля политического анализа и анализа политики	6
Комарова Т.Г. Власть и политическая стабильность в условиях изменений информационной эпохи	16
Авксентьев А. Л. Пранкинг как специфическая форма политической коммуникации	23
Яковлев М.В. Политические идеологии как концептосферы: возможности междисциплинарного когнитивно-дискурсивного анализа	28

ДЕМОКРАТИЧЕСКИЕ ИНСТИТУТЫ И ПРОЦЕССЫ

Шаповаленко М.В. Политико-институциональные колебания гибридных режимов	36
Константиновская А.К. Электронный парламент: функции и механизмы создания	40
Божко П.А. Стратегия модернизации политико-административных институтов государственного управления	46
Гринь И.О. Масс-медиа и коррупция: украинские реалии	54
Гнатенко П.Г. Местные выборы в областные и городские советы: сравнительный анализ результатов	58
Зинченко Н. В. Сравнение деятельности народных депутатов мажоритарщиков и избранных по спискам партий. На примере Харьковской области	68

ГЛОБАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОСТИ

Литвин Е.Э. Место и роль негосударственных акторов в постконфликтном миростроительстве в Украине	75
Стебляк Д. М. Политико-правовые аспекты формирования модели государственно-церковных отношений в Соединенных Штатах Америки	81
Майнина М.С. Современные подходы к исследованию государственного суверенитета в интеграционном дискурсе Европейского Союза	87
Ковалева А.И. Концептуализация альянсов в теории международных отношений	94

CONTENT

POLITICAL THEORY

Rubanov V. The General and the Specific in the Correlation of Boundaries Between the Subject Fields of Political Analysis and Policy Analysis	6
Komarova T. Power and Political Stability During the Information Epoch's Transformations	16
Avksentiev O. Pranking as a Specific Form of Political Communication	23
Yakovlyev M. Political Ideologies as Concepts' Spheres: Possibilities of an Interdisciplinary Cognitive-Discursive Analysis	28

DEMOCRATIC INSTITUTIONS AND PROCESSES

Shapovalenko M. Political and Institutional Fluctuations of Hybrid Regimes	36
Konstantynivska A. Electronic Parliament: the Functions and Creation Mechanisms	40
Bozhko P. Strategy of Modernization of Political-Administrative Institutions of Governance	46
Gryn I. Mass Media and Corruption: Ukrainian Realities	54
Hnatenko P. Local Elections to Regional and City Councils: Comparative Analysis of Results	58
Zinchenko M. Proportional vs Majoritarian Deputies: Comparative Analysis of Activities in Kharkiv Region	68

CONTEMPORARY GLOBAL ISSUES

Lytvyn O. The Place and Role of Non-Governmental Actors in Post-Conflict Peacebuilding in Ukraine	75
Stebalak D. Political and Legal Aspects of State-Church Relations in the United States of America	81
Mainina M. Contemporary Understanding the State Sovereignty in European Union Integration Discourse	87
Kovalyova O. Conceptualization of Alliances in International Relations Theory	94

ПОЛІТИЧНА ТЕОРІЯ

УДК 32.303.442.3

Рубанов Віктор Володимирович,

професор, д. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
victor.rubanov@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

ЗАГАЛЬНЕ ТА ОСОБЛИВЕ У СПІВВІДНОШЕННІ МЕЖ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ПОЛІТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТА АНАЛІЗУ ПОЛІТИКИ

Пропонується авторське рішення такої малодослідженої, але дуже важливої для інституціоналізації політичної аналітики в Україні теоретико-методологічної проблеми, як характеристика сутності та співвідношення предметних меж політичного аналізу та аналізу політики – базових політико-управлінських наукових дисциплін. Вказується головна причина нерозв'язаності зазначеної наукової проблеми: відсутність у політичній науці концептуальної завершеності в трактуванні таких категорій політичної науки, як «об'єкт», «предмет», «методи» і «суб'єкт» дослідження. Розглядаються різні приклади підходів учених до визначення предмета й об'єкта політичної науки. Окремо характеризується «метод» як одна з ключових категорій у предметній характеристиці будь-якої наукової дисципліни, та найважливіший елемент осягнення предмета суб'єктом.

Простежується процес змістовного освоєння методу, перетворення його на конкретний метод та процедури наукового пізнання. Пропонується суб'єкту наукової діяльності в межах свого предметного напрямку виробляти метод, що адекватно відображає предмет, і творчо використовувати методи та процедури дослідження інших наук, адаптуючи їх до змістовної специфіки свого предмета. Уточнюється розуміння суб'єкта, об'єкта, предмета й методу політичної наукової дисципліни. На основі цього доводиться, що хоча експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень і оптимізується за допомогою аналізу політики, проте його предмет дослідження є лише відносно самостійним у межах предметної сутності політичного аналізу. Саме тому, в якості невід'ємного структурного елементу політичної аналітики виступає не аналіз політики, а політичний аналіз, який забезпечує не лише її відповідну назву, але й системну цілісність усіх її структурних елементів у процесі реального функціонування.

Ключові слова: предметні межі політичного аналізу і аналізу політики, політична аналітика.

Рубанов Виктор Владимирович

профессор, д. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
victor.rubanov@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

ОБЩЕЕ И ОСОБЕННОЕ В СООТНОШЕНИИ ГРАНИЦ ПРЕДМЕТНОГО ПОЛЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА И АНАЛИЗА ПОЛИТИКИ

Предлагается авторское решение такой малоисследованной, но очень важной для институционализации политической аналитики в Украине теоретико-методологической проблемы, как характеристика сущности и соотношения предметных границ политического анализа и анализа политики – базовых политико-управленческих научных дисциплин. Указывается основная причина нерешенности отмеченной научной проблемы: отсутствие в политической науке концептуальной завершенности в трактовке таких категорий политической науки, как «объект», «предмет», «методы» и «субъект» исследования. Рассматриваются разные примеры подходов ученых к определению предмета и объекта политической науки. Отдельно рассматривается «метод» в качестве одной из ключевых категорий в предметной характеристике любой научной дисциплины, и как важнейший элемент постижения предмета субъектом.

Прослеживается процесс содержательного освоения метода, превращения его в конкретный метод и процедуры научного познания. Предлагается субъекту научной деятельности в рамках своего направления выработать метод, адекватно отражающий предмет, и творчески использовать методы и процедуры исследования других наук, адаптируя их к содержательной специфике своего предмета. Уточняется понимание субъекта, объекта, предмета и метода политической научной дисциплины. На основе этого доказывається, что хотя експертно-аналитический процесс подготовки, прийняття і реалізації політичних рішень і оптимізується з допомогою аналізу політики, однак його предмет дослідження являється лише відносно самостійним в границях предметної сущности политического анализа. Именно поэтому, в качестве неотъемлемого структурного элемента политической аналитики выступает не анализ политики, а политический анализ, который обеспечивает не только соответствующее ее название, но и системную целостность всех ее структурных элементов в процессе реального функционирования.

Ключевые слова: предметные границы политического анализа и анализа политики, политическая аналитика.

Victor Rubanov

Professor, Dr.Sc. in Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
victor.rubanov@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-6988-2705>

THE GENERAL AND THE SPECIFIC IN THE CORRELATION OF BOUNDARIES BETWEEN THE SUBJECT FIELDS OF POLITICAL ANALYSIS AND POLICY ANALYSIS

The article presents the author's views of such a problem of theory and methodology as the characteristics of essence of the boundaries between the subject fields of Political Analysis and Policy Analysis, and their correlation, both being basic sciences within the framework of political

management. This problem has been scarcely explored as yet, but it is of great importance for the institutionalization of Political Analytics as a branch of science in Ukraine.

The author points out the main reason of the above-mentioned problem remaining still a pending one, namely, the lack of conceptual completeness of certain categories of Political Science, such as «object», «subject», «method», and «topic» of research. The article contains a detailed view of a number of examples, illustrating different approaches of scholars to definitions of the very subject and object of Political Science. Special attention has been given to definition of «method» as one of the key categories in objective characterization of any branch of academic research as well as most important element in the process of comprehension and familiarization of a topic by the subject of research.

The article traces the process of intentional comprehension of a method, the latter's transformation into a specific method and procedures of scientific cognition. It looks logical that the participant of the research activities should work out, within the framework of their respective branch of knowledge, a particular method, which reflects the topic adequately. At the same time a researcher should creatively use the other branches' methods while adapting them to specific subject matter of the researcher's own particular branch. The object, subject, topics and methods of this particular branch, namely Political Science, must be clearly interpreted and defined. Supported by the said principles, the author maintains that Policy Analysis, though providing for optimization of the very process of expertise and analysis as an essential part in preparing, making, and implementation of political decisions, still its object of study is but relatively independent within the boundaries of Policy Analysis' subject. That is why Political Analysis, not Policy Analysis, constitutes an integral structural element of Political Analytics. The former is the real basis not only for the science's name, but also for system integrity of all its structural elements in the process of actual functioning.

Keywords: *Political Analysis, Policy Analysis, Political Analytics.*

Однією з нерозв'язаних теоретико-методологічних проблем, які блокують сьгодні процес інституціоналізації політичної аналітики в Україні, є невизначеність в політологічному дискурсі, в тому числі й українському, не лише категорії «політична аналітика», але й її похідних понять – «політичний аналіз» і «аналіз політики», які зазвичай як у науковій, так і навчальній літературі не розмежовують і розглядають частіше як синоніми (Вонсович 2010: 9; Панченко 2008: 37; Кальниш 2005: 340; Прикладна політологія 2005: 391), а якщо й розмежовують, то в розумінні і трактуванні предметних меж цих наукових дисциплін, серед дослідників і досі немає єдності. Так, характеризуючи місце і роль політичного аналізу й аналізу політики в дослідженні процесу підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, одні вчені вважають, що «зрештою, якісний аналіз політики зводиться до політичного аналізу» (Телешун 2008: 18), а інші, навпаки, стверджують, що «в окремих аспектах політичний аналіз є складником аналізу політики (як і соціальний чи економічний аналіз)» (Тертичка 2004: 9; Теремко 2011: 6).

Треті (як, наприклад, це робить М. Буник у спеціалізованому навчальному посібнику з

аналізу державної політики) пишуть, що ці «обидва види аналізу можуть переплітатися» (Буник 2015: 10). Але їх потрібно розмежовувати, оскільки «Політичний аналіз розглядає суспільні явища з політологічної точки зору і стосується широкого кола політичних інститутів та процесів (розвиток демократії, партійна діяльність, боротьба за владу, виборчі технології тощо), тоді як аналіз політики стосується процесів вироблення та реалізації державної політики і прийняття управлінських рішень» (Буник 2015: 9-10). Основним аргументом на користь якраз такого розмежування процедурних функцій і предметних меж і політичного аналізу й аналізу політики як наукових дисциплін слугує, на думку М. Буника, робота відомого класика аналітики Й. Дрора «Політичний аналітик: нова професія на службі у державі», де саме й були вперше обґрунтовані Й. Дрором процедурні функції саме «аналізу політики», а не «політичного аналізу» в прийнятті управлінських рішень (Буник 2015: 17-18).

Однак такий підхід М. Буника в оцінці місця й ролі політичного аналізу й аналізу політики в прийнятті рішень суперечить не лише самій назві вказаної роботи, але й її змісту, оскільки саме тут Й. Дрор недво-

значно заявляє: «Те, що нам потрібно – це більш сучасний тип професійного знання, який можна було б застосувати з більшою користю для оптимізації процесу прийняття державних рішень. Щоб здійснити цю доволі складну функцію, потрібно різноманітні напрями, принципи і інструменти системного аналізу розвивати таким чином, щоб їх можна б було застосовувати до складних декількох проблем і систем, і більш того, потрібно обов'язково приділити підвищену увагу до політики і політичних явищ. Підходящою назвою для цієї професійної дисципліни буде **політичний аналіз** (виділено нами – В. Р), тому що при збереженні позитивних властивостей системного аналізу він враховує найважливіші аспекти політичного процесу» (Дрор 2003: 335).

Як бачимо, в роботі М. Буника, як і у сучасній соціогуманітарній літературі взагалі, й досі залишаються нез'ясованими не лише предметна специфіка політичного аналізу й аналізу політики як теоретико-прикладних, політичних наукових дисциплін, але й проблема концептуалізації поняття «політична аналітика». Тобто постає питання яку все ж таки з наукових дисциплін, які ми розглядаємо, слід долучати (чи не долучати, або, можливо, долучати обидві) до структури поняття «політична аналітика». Чіткої відповіді на це, надзвичайно актуальне наукове питання, немає і в монографічному дослідженні Ю. Кальниша, спеціально присвяченому дослідженню проблеми формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні, де до змісту поняття «політична аналітика» нарівні з іншими її структурними елементами автор додає не лише «політичний аналіз», але й «аналіз політики» (Кальниш 2006: 235). Однак при цьому відносно останнього, як це не парадоксально, заявляє, що «...він не є предметом цього дослідження» (Кальниш 2006: 121).

Таким чином, питання сутнісної характеристики політичного аналізу й аналізу політики як політичних наукових дисциплін та фахових інструментів прийняття політичних рішень потребує подальшого наукового дослідження й уточнення. Більш того, проблему, яку ми аналізуємо, не розв'язано ще й не тільки з точки зору сутності розглядуваних категорій, але й щодо характеристики співвідношення предметних меж політичного аналізу й аналізу політики як відносно самостійних політичних наукових

дисциплін та відносно самостійних видів аналітичної професійної діяльності.

Саме тому, **метою** статті є спроба вирішення цих двох мало досліджених проблем – характеристики сутності та співвідношення предметних меж політичного аналізу і аналізу політики як політичних наукових дисциплін.

Беручись до реалізації вказаних проблем, відразу зазначимо, що, на нашу думку, основною причиною їх нерозв'язаності є відсутність у політичній науці концептуальної завершеності в трактуванні таких вихідних категорій політичної науки, як «об'єкт», «предмет», «методи» і «суб'єкт» дослідження. З огляду на це, перед тим як розпочати виклад авторської концепції сутності та співвідношення предметного поля політичного аналізу й аналізу політики як самостійних політичних наукових дисциплін, вважаємо за потрібне хоча б коротко зупинитися, з одного боку, на концептуальній характеристиці згаданих категорій, а з іншого – на критичному аналізі їх використання в процесі визначення сучасними дослідниками предметної специфіки політології як наукової дисципліни. І це, зокрема, важливо здійснити, враховуючи яскраво виражену сьогодні тенденцію активного опрацювання сучасними дослідниками категорій «об'єкт» і «предмет» політології без належного урахування їхнього співвідношення та зв'язку з «методами» і «суб'єктами» політологічного дослідження. Наочним прикладом цьому є серія наукових статей, що з'явилися останніми роками, присвячених теоретико-методологічним питанням формування політології як наукової та навчальної дисципліни, де основну увагу дослідників сконцентровано виключно на так званій «парно-категорійній» характеристиці «предмета» та «об'єкта» політологічної науки і, як правило, поза їхнім концептуальним зв'язком із категоріями «методи» і «суб'єкти» дослідження (Кармазіна 2010: 19-33; Кулиниченко 2012: 96-100; Головатий 2012: 5-9; Світа 2008).

Доволі показовою щодо цього є стаття української дослідниці Ганни Світи «Предмет політології: основні підходи до його визначення», у якій авторка стверджує: «Коли ми говоримо про предмет науки, то він іде в парі з категорією об'єкт науки. Об'єкт і предмет як категорії наукового процесу співвідносяться між собою як загальне й одиничне. Об'єкт вивчення – це те, що творить проблемну ситуацію і на що

спрямовується процес пізнання. Об'єкт відносно автономний і має чіткі межі. Предмет науки – це категорія, яка означає певну цілісність, що виділяється із світу об'єктів у процесі людської діяльності та пізнання. Предметом науки є найбільш значущі властивості об'єкта, окремі його аспекти, сегменти чи взаємозв'язки. Отже, основна структурна відмінність предмета полягає в тому, що предмет науки охоплює лише головні, найістотніші властивості та ознаки об'єкта» (Світа 2008: 1).

Подібний «парно-категорійний» підхід в обґрунтуванні предмета політології реалізують у підручнику «Основи політології» й українські вчені Н. В. Корогодов та Ю. В. Зайончківський, які, зокрема, стверджують: «Кожна самостійна наука повинна мати свій окремий предмет. Предмети різних наук не можуть збігатися. Немає окремого предмета – немає й науки. Предмет науки є відтворенням емпіричної реальності на абстрактному рівні шляхом виявлення найбільш значущих, з точки зору цієї науки, закономірних зв'язків і відносин цієї реальності. Дещо спрощуючи, можна сказати, що під предметом конкретної науки, зазвичай, розуміють сукупність наукових проблем, способів і підходів до їх вирішення, які виникають при вивченні наукою свого об'єкта» (Корогодов 2008: 14).

Не драматизуючи ситуацію, усе ж зазначимо, що наведені приклади цих підходів учених до визначення предмета й об'єкта політичної науки з усією очевидністю демонструють не лише свої, без сумніву, дидактичні позитивні якості, але й, на наш погляд, істотні, з методологічної точки зору, недоліки.

По-перше, вважаємо не зовсім правильним твердження авторів, що «об'єкт» дослідження це те, що ще не вивчено. «Об'єкт» якраз і є вже частково вивченим хоча б тому, що його розпізнано як проблему наукового дослідження.

По-друге, наукове пізнавання об'єктів зовсім не перетворює їх на предмет науки. Предмет науки, як ми доведемо далі, «створює» не об'єкт дослідження, а проблемну ситуацію і методи та процедури, які використовують для її дослідження.

По-третє, і це найголовніше, – «об'єкт» дослідження не може бути в принципі передбачений поза відношеннями до «суб'єкта» пізнання, оскільки останній є *активною основою* пізнавального процесу. «Суб'єкт, слушно зазначає І. Петров, так чи інакше стикається з незалежними від нього,

але виділеними *ним, його* «точками відліку» з об'єктами світу» (Петров 2002: 117).

Словом, якщо встановлюємо об'єкт, то визначальним є певний суб'єкт, на що вказує саме походження цього слова від латинського – *subiectum* – той, що лежить в основі. На жаль, цю бінарність сучасні науковці часто не усвідомлюють, а тому не реалізують, але при цьому, як ми вже переконалися, вона має дуже важливе теоретико-методологічне значення для дослідження об'єкта та предметних меж наукової дисципліни, у тому числі й політичного аналізу, й аналізу політики. Саме згадана бінарність дає нам можливість визначити, що об'єкт – *наступне* за суб'єктом ключове поняття в категорійному устрої наукової дисципліни, яке означає «фрагмент реальності – матеріальної або ідеальної, на яку спрямовано активність суб'єкта» (Микешина 2005: 27).

Відповідно, те чи інше явище, процес або відношення об'єктивної реальності можуть бути об'єктом дослідження найрізноманітніших наук, якщо на них спрямовано пізнавальну увагу суб'єкту.

Разом із тим, важливо відзначити й те, що *лише суб'єкт* визначає, що саме буде предметом пізнання в об'єкті. «Очевидно, – зазначає щодо цього Л. Микешина, – що об'єкт як фрагмент реальності нескінченно різноманітний, складний, парадоксальний, непередбачуваний, невичерпний у своїх властивостях і стосунках. Але саме суб'єкт визначить, що стане предметом пізнання в цьому об'єкті, яким стане цей світ, який буде ступінь його відкритості, непотаємності. Тому теорія пізнання має потребу в такій категорії суб'єкта, коли його сприймають у своїй цілісності, що містить не лише когнітивні, логіко-гносеологічні, але й екзистенційні, культурно-історичні та соціальні якості, що беруть участь у пізнанні» (Микешина 2005: 29).

«Іншими словами, – слушно зазначає дослідниця, – емпіричну людину, яку цілковито замінено «частковим» гносеологічним суб'єктом у традиційній теорії пізнання, має бути повернуто в сучасне вчення про пізнання, яке поєднує абстрактно-трансцендентальні і екзистенційно-антропологічні компоненти» (Микешина 2005: 29).

У контексті викладеного важливо актуалізувати те, що визначення суб'єктом якогось фрагмента соціальної реальності як об'єкта і виокремлення в ньому *предмета* дослідження продиктовано *проблемною ситуацією*, тобто потребою мінімізувати або

подолати за допомогою певних *методів і процедур* дослідження певну суперечність. Це продиктовано тим, що жоден метод будь-якої галузі не можна конституювати поза застосуванням певних процедур. «Їхня відсутність, – слушно зауважує С. Кримський, – рівнозначна відсутності методу. Це дозволяє навіть оцінювати нові теоретичні напрями з погляду можливості їхнього перетворення в метод» (Кримський 2006: 122).

Таким чином, наявність алгоритмічно-процедурної частини – суттєва ознака методу, що характеризує його технічний аспект. Але ця методологічна техніка потребує ідейно-методологічної мотивації, обґрунтування. Зважаючи на це, до складу кожного методу входять ще й принципи «як суб'єктивне вираження в нормативно-імперативному способі об'єктивних закономірностей пізнання тих чи тих предметних галузей» (Кримський 2006: 122).

У зв'язку з цим, «метод» є не тільки наступною ключовою категорією в предметній характеристиці будь-якої наукової дисципліни, але й водночас її потрібним, найважливішим елементом як спосіб осягнення, освоєння предмета суб'єктом. Саме у методі в перетвореній формі присутні відношення і зв'язки, які ми встановлюємо а) у світі, б) у системах знань про світ, в) у наших актуальних позиціях щодо сфер дії суб'єкта. Тому в результаті застосування методу змінюється також і ситуація нашої присутності в навколишньому світі. Специфічний зміст методу полягає в структурах з'єднання суб'єкта з предметом і об'єктом (у тому числі і похідні об'єкти). Природним прикладом такої історичної мінливості щодо будь-якої достатньо розвиненої науки є майже періодична необхідність оновлення наукової термінології у зв'язку як із поступовою зміною корпусу наукових знань, так і з великими науковими відкриттями (Чусов 2012: 68).

Утім метод не є лише зовнішньою рефлексією предмета, а впливає саме з цього предмета, оскільки метод становить, за образним висловом Г. Гегеля, іманентну ознаку й душу предмета (Гегель 1972: 295).

З огляду на це, не випадково під словом «метод» у політичній науці розуміють «сукупність логічних способів і прийомів, які дозволяють розкрити зміст предмета дослідження» (Мухаєв 2005:15). Як свідчать відповідні дослідження цього питання В. Орловим (Орлов 2012: 9-10), на початковій стадії вивчення предмет виникає перед дослідником нерозділеним, цілим, у

найабстрактнішому вигляді. Відповідно, суб'єкт може спочатку використовувати вже відомий метод або метод, що є не зовсім адекватним сутності досліджуваного предмета. Але надалі, у процесі його змістовного освоєння, початковий образ методу зазнає змін. Він поступово перетворюється на повний, конкретний, адекватний і збагачений реальним змістом і властивістю досліджуваного предмета метод пізнання. У разі використання суб'єктом методу, який не відповідає природі та змісту предмета, – можливою є нетотожність предмета й методу науки та наукового дослідження, що загрожує негативними наслідками і насамперед неадекватністю характеристик предмета, а головне – отриманих висновків.

Тому кожна наука, кожен суб'єкт наукової діяльності в межах свого напрямку має виробляти метод, що адекватно відображає предмет, і водночас творчо використовувати методи інших наук, адаптуючи їх до змістовної специфіки свого предмета. У процесі змістовного освоєння предмета наукової дисципліни метод стає самостійним об'єктом або предметом досліджень, метою яких є розвиток та отримання власне методологічного знання, що лежить у дещо іншій від предметного знання площині. Стосовно цього важливе теоретико-методологічне значення в розумінні й визначенні предметних меж дисциплін мають положення В. Туманяна про настійну потребу розглядати питання сутності, змісту, співвідношення предмета та методу політичної науки у двох різних, але тісно пов'язаних аспектах:

– якщо методологію розглядати як інструментальну систему дослідження, то предмет і метод належать якраз до політичної науки. У цьому аспекті як інструментальні компоненти методології вони мають специфічний зміст, належать до політичних реалій, компонентами яких є об'єкти матеріального, матеріально-уявного й уявного характеру;

– якщо методологію розглядати як науку, як систему певних знань про принципи, способи, методи, парадигми, настанови тощо, то предмет і метод по суті належать не до політичних реалій і їхніх закономірностей, а до інструментальної системи методології. У цьому аспекті об'єктами дослідження є методологічні принципи, способи, методи й інші інструментальні утворення. А предметом дослідження – ті істотні зв'язки і закономірності, які властиві

інструментальній системі методології політичної науки (Гуманян 2007: 9).

Підсумовуючи викладене, доцільно також погодитися з О. Орловим та У. Алієвим, що коли йдеться про предмет наукової дисципліни у вузькому сенсі цього слова, то мається на увазі таке: а) предмет – це те, що в об'єкті; б) предмет – це те, що приховано в об'єкті; в) предмет – це певний аспект, зріз, фрагмент об'єкта; г) предмет – це об'єкт, який вивчає суб'єкт під певним кутом зору, тобто форма цілеспрямованості пізнання; ґ) предмет – це те, що вишукують в об'єкті; д) предмет – це те, що насправді пізнають в об'єкті; е) предмет – це ознака диференціації наук (Орлов 2012: 9-10; Алієв 2001: 8-18).

Із поданого нами розуміння суб'єкта, об'єкта, предмета й методу наукової дисципліни випливають такі висновки: по-перше, об'єкт є продуктом взаємодії суб'єкта та об'єктивної реальності, а предмет – результат взаємодії суб'єкта і безпосереднього об'єкта; по-друге, об'єкт дано суб'єктові в загальному і цілому безпосередньо, тоді як предмет прихований від його погляду, тобто є чимось латентним, але таким, що стає доступним нашим почуттям завдяки науковим методам та процедурам; по-третє, процес дослідження в історично-логічному циклі здійснюємо від суб'єкта до об'єкта – етап безпосереднього пізнання, від об'єкта до предмета – узагальнення, абстрагування, від предмета до об'єкта – верифікація, від об'єкта до суб'єкта – перехід на новий щабель дослідницького процесу.

Подібно до того як об'єкт не існує окремо від суб'єкта та об'єктивної реальності, так само предмет не існує окремо від об'єкта, суб'єкта і методів та процедур дослідження, що є результатом і продуктом їх діалектичної взаємодії і, що не менш важливо, ознакою диференціації наук. Саме тому структурність – невід'ємна внутрішня риса будь-якого об'єкта і предмета.

Отже, наше наукове завдання, яке потрібно вирішувати для досягнення поставленої мети дослідження, полягає насамперед у тому, щоб розкрити кожну з цих структур, поклавши в основу їхнього розмежування певні критерії класифікації. Залежно від мети і завдань дослідження можуть також зазнати змін і критерії розподілу (структуризації) єдиного предмету, хоча їх в остаточному підсумку визначає безпосередньо природа предмета, відповідно, можуть змінюватися і межі, і значення кожної з цих структур і підструк-

тур. При цьому важливо підкреслити, що методологічно неправильно їх протиставляти, оскільки в процесі реального функціонування вони, як правило, єдині. Як слушно зазначає з цього приводу В. Стружєвський: «Найзагальніший поділ предметів в аспекті їхньої структури – поділ на предмети прості і складні. Прості предмети виключають будь-який внутрішній поділ на якісь частини, складні – навпаки – допускають різноманітні внутрішні розрізнення, які, однак, не знищують їх єдність» (Стружєвський 2014: 194). Це зумовлено, по-перше, тим, що кожна частина як така взагалі не може існувати без цілого, частиною якого вона є. А, по-друге, це диктується ще й тим, що кожна з структур і підструктур предмета має певне місце і право на відносно самостійне існування в єдиній системі предмета наукової дисципліни: іноді така частина може існувати без цілого, частиною якого вона є (Стружєвський 2014: 198).

Разом із тим важливо відзначити також і те, що виявлення багатоаспектної структури предмета наукової дисципліни є хоча й потрібним, але все ж проміжним етапом дослідження. Вчені пояснюють це тим, що «метою справжнього дослідження є встановлення, відтворення природи предмета (виходячи з деякого інтегрального системоутворювального критерію чи ознаки), по відношенню до якої всі інші блоки – субструктури виступають як внутрішні її моменти» (Орлов 2012: 12).

Інакше кажучи, історії розвитку будь-якої науки, у тому числі й політичної, притаманні чергування багатоаспектного аналізу, метою якого є пов'язування різних структур досліджуваного предмета їхнім синтезом – створенням єдиної наукової картини досліджуваного предмета, і від неї – знову в напрямку нових горизонтів і стану багатоаспектності, що виникає за ними.

Виходячи зі згаданих, дуже важливих для нашого дослідження теоретико-методологічних положень, ще раз зазначимо, що в одній із наших фахових статей «Політичний аналіз і аналіз політики: загальне й особливе» (Рубанов 2009: 36-47), вже йшлося про те, що хоча експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень і оптимізується за допомогою експертних методів і процедур, тобто аналізом політики, проте його предмет дослідження як наукової дисципліни *лише відносно самостійний* і не може бути нічим

іншим як своєрідним варіантом прояву предметної сутності політичного аналізу (Рубанов 2009: 44).

Але в цій непростій ситуації у дослідника, зацікавленого в розв'язанні цієї проблеми, також можуть виникнути сумніви щодо теоретико-методологічної обґрунтованості підходу, запропонованого нами для вирішення проблеми сутності та специфічних особливостей співвідношення предметного поля політичного аналізу й аналізу політики як політичних наукових дисциплін. І, насамперед, так чи інакше може постати цілком закономірне в цьому випадку питання: а як бути тоді з раніше озвученими висновками дослідників, що предмети різних наук (а в цьому разі політичного аналізу й аналізу політики) не можуть збігатися, що кожна самостійна наука мусить мати свій окремий предмет дослідження?

Відповідаючи на ці питання, зауважимо, що, по-перше, відносна самостійність предмета дослідження «аналізу політики» в межах предметної сутності «політичного аналізу» зумовлена тим, що політична наука *генетично* запрограмована на те, щоб представники галузей другого покоління, які відокремились від неї (а аналіз політики стосовно політичного аналізу таким і є), спілкувалися різними мовами і сиділи, як зазначив Г. Алмонд, за «*різними столиками*». До того ж ці столики стоять *далеко один від одного*, оскільки розташовані в *прикордонних*, щодо інших дисциплін, зонах величезного простору, який ще не освоїла політична наука (Доган 1999: 14).

По-друге, як слушно зауважує класик теорії маркетингу Річард Багоцці, предмет наукової дисципліни або будь-яке подібне поняття не може слугувати підставою для їхнього розрізнення. «Ми зайняті, – наполягає він, – не стільки певними предметами, скільки певними проблемами. Проблеми ж ці можуть виходити за межі тих чи інших дисциплін» (Багоцці 2001: 57).

По-третє, після проведеного аналізу фахової політологічної літератури, ми стверджуємо, що така точка зору стосується і характеристики предметної сутності «аналізу політики», що яскраво демонструють висновки знаних фахівців А. Вілдавські та П. Мюллера. Так, А. Вілдавські зазначає, що «Аналіз політики» – це *прикладна підгалузь*, зміст якої *не можна визначити дисциплінарними межами*, а лише тим, що стосується *часу й природи проблеми*» (курсив наш – В. Р.) (Wildavsky 1979: 15). Згідно з П. Мюллером, «аналіз публічної

політики перебуває на перехресті вже розроблених знань, у яких він запозичує свої основні поняття» (Muller 1990: 3).

Таким чином, можна зробити висновок, що сутність політичного аналізу й аналізу політики як базових політичних, теоретико-прикладних наукових дисциплін визначають *не стільки* жорстко окреслені *кордони предмета* їх дослідження, скільки *час* та досліджувана ними *проблема*. Такою загальною, головною для обох дисциплін проблемою є, на наш погляд, експертно-аналітичний процес підготовки, прийняття та реалізації політичних рішень. І ця загальна, ключова для обох дисциплін, проблема «розмиває» їхні предметні кордони, а, отже, надає предмету дослідження аналізу політики *лише відносної самостійності* в межах предметної сутності політичного аналізу як теоретико-прикладної, політичної наукової дисципліни.

Більше того, статус аналізу політики як відносно самостійної підгалузі політичного аналізу, що має свій окремий предмет дослідження, зумовлений, насамперед, самою *природою методів і процедур*, які використовуються в експертно-аналітичному процесі. І це не дивно, оскільки «предмет задається через методи, підходи, протиставлення іншим предметам» (Розин 2012: 85).

Стосовно природної сутності методів і процедур, які використовуються в науковому дослідженні політичних проблем, потрібно відзначити, що вони перебувають у нерозривній єдності: одні методи і процедури – кількісні – тісніше пов'язані з суто *аналітичною* діяльністю, а інші – якісні – із *синтезувальною* діяльністю суб'єктів політичної аналітики (докладніше: Рубанов 2011: 52-60). І їхня цілісна єдність забезпечується не тільки загальною процедурно-функціональною стратегічною метою – підготовкою, прийняттям і реалізацією науково обґрунтованого політичного рішення, але й логікою наукового процесу пізнання як такого. Насамперед, жоден синтез неможливий у принципі, якщо йому не передує аналіз. У чистому вигляді, окремо, аналіз як метод пізнання теж не можна реалізувати, оскільки він існує і його використовують лише в діалектичній єдності і протилежності із синтезом.

Проте в окремих випадках у процесі пізнання допускається, як відомо, перевага аналізу, а в інших – синтезу як відносно *самостійних* видів наукової діяльності. Але в будь-якому разі, як доречно зазначає один із відомих фахівців із цього питання

М. Мамардашвілі, *синтетичне* знання ніколи не буває простою механічною сумою знань про частинки; воно завжди є *новим* знанням (курсив наш – В. Р.) (Мамардашвілі 2011: 193).

Згодом зазначена закономірність виявилась, на наш погляд, не лише в *загальному* – виникненні в 1960-х роках *політичного аналізу*, але й в *особливому* – інституціоналізації на межі ХХ–ХХІ століть відносно самостійної, в межах предметного поля політичного аналізу, підгалузі наукового знання «Аналіз політики» і, відповідно, формуванні на основі якісних методів і процедур дослідження нового різновиду аналітичної професії – *політичного експерта*. Сьогодні політичний експерт, як і політичний аналітик, є *самодостатнім суб'єктом* експертно-аналітичного процесу, оскільки у своїй діяльності він спирається на профільні, вироблені вже самим *аналізом політики* експертні методи і процедури дослідження, які за їхньою природною сутністю дозволяють не лише оперативніше здійснювати прогнозування, але й ефективно продукувати оптимальні варіанти політичних рішень.

Крім того, на відміну від традиційних раціональних аналітичних методів і процедур, експертні не лише більш інноваційні й оперативні, але й результативніші за об'єктивних, процедурно-функціональних умов їхнього безпосереднього застосування в аналітичному процесі. Саме в процесі впливу «особливого» (експертних методів і процедур дослідження) й відбувається розвиток «загального» – *експертно-аналітичного* процесу в цілому. Однак важливо й те, що статус аналізу політики як відносно самостійної підгалузі політичного аналізу від цього не змінюється, як не змінюється і співвідношення їхніх предметних меж в експертно-аналітичному процесі. Це відбувається тому, що «специфічне завжди існує лише настільки, наскільки воно слугує загальному й сприяє його просуванню вперед» (Ковалев 2006: 82).

Проявом цієї закономірності є той беззаперечний факт, що *політичний експерт* як суб'єкт соціально-професійної аналітичної діяльності є можливим *лише в контексті безпосереднього суспільного поділу праці з політичним аналітиком*, що припускає диференціацію осіб, які беруть участь в експертно-аналітичному процесі, за критерієм наявності або браку в них того або того *особливого* набору знань, умінь і навичок, що забезпечує виконання специфічних

завдань. Це, у свою чергу, підтверджує не тільки теорія, але й практика реалізації інструментальних можливостей політичної експертизи, особливо в науковому прогнозуванні розвитку політичних подій і ситуацій, де інтуїція була й залишається єдиним засобом подолання «вузьких місць» суто формально-логічних побудов, тому що лише вона здатна осягнути гнучкі, мінливі й складні явища політичного життя. Тобто, це саме той випадок у процесі здійснення дослідження актуальних політичних проблем і їхньої реалізації, коли, з одного боку, аналіз за допомогою *суворо формалізованих* методів і процедур може *превалювати* на фазі *ініціювання й визначення проблеми*, а *синтез* за допомогою *експертних* методів і процедур може *превалювати* на фазі наукового *прогнозування й напрацювання оптимальних варіантів* політичного рішення як прояв відносно самостійних способів дослідження й відповідних видів професійної аналітичної діяльності.

Усе це й дає нам підстави стверджувати, що аналіз політики є *відносно самостійною* науковою *підгалуззю політичного аналізу*, тому саме «політичний аналіз», а не «аналіз політики» слід долучати до змісту поняття «політична аналітика» не лише як потрібний їй структурний компонент, але і як базовий системоутворювальний елемент, який якраз й зумовив її шукану назву і системну цілісність у процесі реального функціонування й реалізації природної сутності.

Разом із тим, викладене жодним чином не применшує роль і значення аналізу політики як фахового базового інструменту підготовки, прийняття та реалізації науково обґрунтованих політичних рішень, а скоріше, навпаки, дозволяє конкретніше, як ми вже переконались, визначити предметну специфіку цієї підгалузі політичного аналізу, а також її методологічні засади як спеціалізованої політико-управлінської дисципліни.

І, нарешті, наша позиція щодо вирішення досліджуваної проблеми дозволяє точніше виявити теоретико-методологічну специфіку праці основних виконавців експертно-аналітичного процесу, а, отже, розв'язати, зрештою, суто практично-прикладну, але ще також не розв'язану науковою спільнотою проблему – провести демаркацію професійних функцій політичного аналітика і політичного експерта як основних самодостатніх суб'єктів політичної аналітики.

ЛІТЕРАТУРА

- Вонсович, С. Г. 2010. *Політичний аналіз і прогноз*. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д. Г.
- Панченко, Т. В. 2008. “Експлікації концепту “політичний аналіз” у сучасній політичній науці та практиці управління”, *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Сер. Питання політології* 825: 32-38.
- Кальниш, Ю. Г. 2005. “Проблеми та перспективи інституціоналізації політичної аналітики в процесі формування системи державного управління України”, *Вісник НАДУ* 4: 339-346.
- Прикладна політологія : навч. посіб.* за ред. В. П. Горбатенка. 2005. К. : Академія.
- Телешун, С. О. 2008. *Політична аналітика в системі публічного управління* К. : НАДУ.
- Тертичка, В. 2004. “Аналіз державної політики і політологія”, *Політичний менеджмент. Наук. журнал / гол. ред. Ю. Ж. Шайгородський*. 6: 3-22.
- Теремко, В. В. 2011. “Аналіз політики як чинник демократичної трансформації сучасного суспільства” : автореф. канд. політ. наук: К.:Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Бунік, М. З. 2015. *Основи аналізу державної політики*. навч. посіб. Львів: ЛРІДУ НАДУ.
- Дрор, Й. 2003. “Политический аналитик: новая профессия на службе у государства”. В: *Классики теории государственного управления: американская школа / под ред. Дж. Шаф-ритца, А. Хайда*. М. : Изд-во МГУ: 332-341.
- Кальниш, Ю. Г. 2006. *Політична аналітика в державному управлінні: теоретико-методологічні засади* : монографія. К. : НАДУ.
- Кармазіна, М. 2010. “Політична наука: предмет, структура, методологія”, *Політичний менеджмент. Наук. журнал / голов. ред.. Ю. Ж. Шайгородський* (1): 19-33.
- Кулиниченко, В. А. 2012. “К вопросу о поиске методологической базы политической науки” *Социология власти* (3): 96-100.
- Головатий, М. Ф. 2012. “Сучасна українська політична наука: проблема політичної теорії і методів дослідження”. *Наукові праці МАУП*, К. : МАУП 3(34): 5-9.
- Світа, А. 2008. *Предмет політології: основні підходи до його визначення*. URL: <http://postua.info/Svita.htm> (дата звернення: 25.11.2018)
- Корогодів, Н. В. 2008. *Основи політології : учеб. пособие*. Х. : Парус.
- Петров, И. Г. 2002. “Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии”. В: *Человек как субъект культуры*. М. : Наука: 112-130.
- Микешина, Л. А. 2005. *Философия науки: Современная эпистемология. Научное знание в динамике культуры. Методология научного исследования : учеб. пособие*. М. : Прогресс-Традиция; МПСИ; Флинта.
- Крымский, С. 2006. *Экспликация философских смыслов*. М. : Идея-Пресс.
- Чусов, А. В. 2012. “О перспективах развития методологии науки: моделирование, объективация, общая структура метода”, *Вопросы философии*. 1 : 60-70.
- Гегель, Г. 1972. *Наука логики* : в 3 т. : Мысль, 1970-1972. Т. 3: Учение о понятии.
- Мухаев, Р. Т. 2005. *Теория политики : учебник для студентов вузов* М. : Юнити-Дана.
- Орлов, О. В. 2012. “Методичні підходи до визначення взаємовідносин предмета, об'єкта та методу науки державного управління”. URL: <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2012-1/doc/1/06.pdf>. (дата звернення 15.12.18)
- Туманян В. С. 2007. *Понятие методологии политической науки (к постановке проблемы)* URL: http://rau.am/downloads/vestnik/2_07/tumanyan.pdf. (дата звернення 25.11.18)
- Алиев, У. Ж. 2001. “Методология построения общей предметной модели научной дисциплины”, *Теоретическая экономика*. 4: 8-18.
- Стружевський, В. 2014. *Онтологія*; пер. з польськ. К. Новікової. К.: Дух і Літера, Інститут релігійних наук св. Томи Аквінського.
- Рубанов, В. 2009. “Політичний аналіз і аналіз політики: загальне й особливе”, *Політичний менеджмент. Наук. журнал* 6: 36-47.
- Доган, М. 1999. *Политическая наука и другие социальные науки. Политическая наука: новые направления / пер. с англ. М. М. Гурвиц, А. Л. Демчук, Т. В. Якушева*. М. : Вече: 113-146.
- Багоцци, Р. 2001. *Маркетинг как обмен. Классика маркетинга*. СПб. : Питер.
- Wildavsky, A. 1979. *Speaking the truth to power: The Art and Craft of Policy Analysis, Boston Mass : Little, Brown*.
- Muller, P. 1990. *Les politiques publiques*. Paris : Presses Universitaires de France ; Que sais-je.
- Розин, В. М. 2012. “Понятия “предмет” и “объект” (методологический анализ)”, *Вопросы философии* 11: 85-96.
- Рубанов, В. 2011. “Взаємообумовленість кількісних і якісних методів і процедур політичної аналітики”, *Політичний менеджмент. Наук. журнал*. 3: 52-60.
- Мамардашвили, М. К. 2011. *Формы и содержание мышления*, СПб. : Азбука-Аттикус.
- Ковалев, А. М. 2006. *Принципы новой философии (идеи, размышления, гипотезы)*. М. : Современные тетради.

УДК 321:004(477)

Комарова Тетяна Геннадіївна

доцент, к. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
t.komarova@karazin.ua;
<http://orcid.org/0000-0002-7243-249X>

ВЛАДА ТА ПОЛІТИЧНА СТАБІЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ЗМІН ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕПОХИ

Сьогодні світ переживає епоху парадигмальних трансформацій. Інформаційний етап, що розпочався в середині ХХ ст., змінює індустріальний світ. Стан переходу людство вже проходило за часів початку нової ери, в епоху Відродження. Мабуть, пришвидшення динаміки соціальних трансформацій у ХХІ столітті буде ще очевиднішим. Те, на що раніше потребувалися тисячоліття, століття, сьогодні можливо протягом кількох років. Суспільства, що відстали за певними параметрами від лідерів сучасних трендів, отримали можливість швидкого надолуження. Нестабільність, невизначеність як стан сучасності відносно різних сфер людського буття, й зокрема, політики багато в чому є логічним наслідком епохи переходу. Однак тим більш актуальною є розробка питання про фактори стабілізації, про відповіді на виклики як на глобальному, так і на регіональному, локальному та, навіть, індивідуальному рівнях.

Досліджується специфіка трансформацій влади як типу соціальної взаємодії, як комунікації, що пов'язано з продукуванням та контролем над культурними кодами, аксіологічними смислами, що важливі для життєдіяльності людини та спільнот. На інформаційному етапі комунікативна якість влади набуває особливого значення для з'ясування можливих засад стабільності соціополітичного простору. Виклики сучасного етапу мають амбівалентний характер: між авторитарними та демократичними техніками управління. За умов розгортання практик першого типу Інтернету світ, який ним породжується, може стати місцем тотального контролю нового типу. Складність викликів, з якими стикається глобальне співтовариство, свідчить на користь необхідності відкритої та неформальної взаємодії, співпраці, соціального мутуалізму. Індивідуалізація та повернення до людини як мікрокосму, що гармонізується з макрокосмом (згідно з Г.С. Сковородою) відображує реальні складові синергії як підґрунтя соціального інжинірингу, адекватного викликам сучасності.

Ключові слова: інформаційна епоха, свобода, справедливість, політика, індивід, суспільство, стабільність, соціальний мутуалізм.

Комарова Татьяна Геннадиевна

доцент, к. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
t.komarova@karazin.ua
<http://orcid.org/0000-0002-7243-249X>

ВЛАСТЬ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ СТАБИЛЬНОСТЬ В УСЛОВИЯХ ИЗМЕНЕНИЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭПОХИ

Сегодня мир переживает эпоху парадигмальных трансформаций. Информационный этап, который начался в середине ХХ ст., изменяет индустриальный мир. Состояние перехода человечество уже проходило во времена начала новой эры, в эпоху Возрождения. По-видимому, ускорение динамики социальных трансформаций в ХХІ веке будет еще

очевиднее. То, на что раньше требовались тысячелетия, века, сегодня возможно в течение нескольких лет. Общества, которые отстали по определенным параметрам от лидеров современных трендов, получили возможность быстрого наверстывания упущенного. Нестабильность, неопределенность как состояние современности относительно разных сфер человеческого бытия, и в частности, политики во многом являются логическим следствием эпохи перехода. Однако тем актуальнее является разработка вопроса о факторах стабилизации, об ответах на вызовы как на глобальном, так и на региональном, локальном и, даже индивидуальном уровнях.

Исследуется специфика трансформаций власти как типа социального взаимодействия, как коммуникации, что связано с продуцированием и контролем над культурными кодами, аксиологическими смыслами, важными для жизнедеятельности человека и сообществ. На информационном этапе коммуникативное качество власти приобретает особое значение для выяснения возможных принципов стабильности для социополитического пространства. Вызовы современного этапа имеют амбивалентный характер: между авторитарными и демократическими техниками управления. В условиях развертывания практик первого типа Интернета мир, который им порождается, может стать местом тотального контроля нового типа. Сложность вызовов, с которыми сталкивается глобальное содружество, свидетельствует в пользу необходимости открытого и неформального взаимодействия, сотрудничества, социального мутуализма. Индивидуализация и возвращение к человеку как микрокосму, который гармонизируется с макрокосмом (согласно Г.С. Сковороде) отражает реальные составные части синергии как основу социального инжиниринга, адекватного вызовам современности.

Ключевые слова: *информационная эпоха, свобода, справедливость, политика, индивид, общество, стабильность, социальный мутуализм.*

Tatyana Komarova

Associate Professor, Ph.D in Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
t.komarova@karazin.ua
<http://orcid.org/0000-0002-7243-249X>

POWER AND POLITICAL STABILITY DURING THE INFORMATION EPOCH'S TRANSFORMATIONS

Today the world is experiencing an era of paradigm transformations. The information stage, which began in the mid-twentieth century, is changing industrial world. State of transition humanity has already passed in days of the beginning of a new era, in the Renaissance. Apparently, the acceleration of dynamics of social transformations in the 21st century will be even more obvious. What was previously required for thousand years, centuries, today is possible for several years. Societies that are lagging behind in certain parameters from the leaders of modern trends, have been able to quickly catch up on lost time. Instability, uncertainty as a state of modernity regarding different spheres of human existence, and in particular, politics are in many ways a logical consequence of the transition era. However, the more urgent is the development of question about stabilization factors, about responses to challenges both at global and regional, local, and even individual levels.

The specificity of transformations of power as a type of social interaction, as communication, which is associated with the production and control of cultural codes, axiological meanings that are important for human life and communities, is investigated. At the information stage, communicative quality of power is particular importance for finding out possible principles of stability for a sociopolitical space. The challenges of present stage are ambivalent: between autocratic and democratic management techniques. In the context of the development of practices of the first type of Internet, the world that they create can become a place of total control of a new type. The complexity of challenges faced by global community, argues in favor of need for open and informal interaction,

cooperation, social mutualism. Individualization and return to man as a microcosm, which harmonizes with the macrocosm (according to G.S. Skovoroda) reflects the real components of synergy as basis of social engineering, adequate to the challenges of modernity.

Keywords: *the information age, freedom, justice, politics, individual, society, stability, social mutualism.*

Сучасне суспільство входить у нову епоху, коли кардинально змінюються наші уявлення про світ. Зміна світоглядних образів напряму пов'язана з розвитком інформаційних технологій; як зазначав один із видатних дослідників новітніх тенденцій у розвитку людства М. Кастельс, реальністю стала специфічна форма соціальної організації, де завдяки новим технологічним умовам, генерування, обробка і передача інформації стали функціонуючим джерелом продуктивності та влади. Вплив сучасної інформаційної революції здійснюється на всі сфери матеріального й духовного життя суспільств, зміни мають системний характер. Саме влада є одним із системоутворювальних стрижнів суспільства. І особливий інтерес до проблеми влади та її політичного виміру виникає в періоди радикальних трансформацій соціуму. Феномен влади має дуалістичний зміст: з одного боку, вона сама виступає як об'єкт трансформацій під впливом суспільних змін, з іншого – є важливим чинником ефективного розвитку суспільства, адекватності відповідей на нові виклики. Від розуміння особливостей змін, що відбуваються у структурі владних відносин, їх факторів, шляхів вирішення проблем, що породжуються трансформаціями влади як суспільного та особливо політичного феномена, залежить розробка моделей конкурентоспроможного входження суспільства до світової спільноти, із урахуваннями національної специфіки. Це дозволяє поєднувати позитивні тенденції включення до глобальних структур, що поширюються в інформаційну епоху із збереженням національної ідентичності, яка є важливою для того, щоб не розчинитися у «глобальному селі» та запобігти намаганням маніпулятивного впливу.

Необхідність ґрунтовного дослідження проблеми трансформацій влади в інформаційну епоху та політичних викликів із цим пов'язаних обумовлюється завданнями динамічного пошуку засад стабільності суспільного цілого як на глобальному, так і на регіональних та локальних рівнях. Особливо слід виділити доробок таких науковців, як М. Кастельс, Е.Тоффлер, Дж. Нейсбіт, Т. Фрідман, З. Бауман, У. Бек, Е. Гідденс,

К. Мей, які висвітлюють проблемні питання з різних сфер суспільного життя через застосування методології політико-філософського аналізу. Важливим напрямком, на нашу думку, є розробка питання про збереження або набуття стабільності політико-владної сфери за умов інформаційної епохи. В українських реаліях йдеться саме про набуття якості, яка може бути стабільною. Для світового і українського, зокрема, інформаційного і наукового простору ця тема є вельми актуальною, однак як теорія, так і практика свідчать про її недостатню розробку та, відповідно, перспективність. Відсутня системна концепція моделі стабільності політико-владної сфери щодо адаптації українського суспільства до вимог і викликів інформаційної епохи.

Метою цієї статті є визначення основних векторів політичної стабільності в інформаційну епоху, з'ясування непростієї взаємодії людини та зовнішнього середовища, яке, безумовно змінилося та продовжує динамічно трансформуватися, висуваючи нові виклики, до яких людині слід адаптуватися.

Сила, багатство і знання в якості основних владних важелів утворюють «тріаду влади»; як визначав О. Тоффлер, роль кожного з них у здійсненні владних відносин різна відповідно до історичних епох, що має наукову рефлексію на зміну «картини світу». Якщо у попередні епохи головним ресурсом влади була сила грошей, сировини, зброї, то в останні десятиліття початку ХХІ століття формується й набуває особливого значення новий ресурс влади – знання, або інформаційний і символічний капітал (П.Бурдьє). Глибока метаморфоза влади у сучасну епоху полягає в тому, що сила й багатство стали надзвичайно залежати від знання, яке, згідно з О. Тоффлером, перебиває значущість інших владних імпульсів і джерел.

Знання як владний ресурс має важливі особливості: невідчутне і суперсимволічне. У процесі використання воно не тільки не витрачається (зникає), а, навпаки, навіть може породжувати нове знання. Швидкість обміну інформацією, циркуляція ідей сьогодні, багато в чому визначає ступінь розвитку суспільства. Однак ефективна

адаптація до нових тенденцій розвитку потребує адекватної відповіді у зміні старих форм організації, побудові більш гнучких систем управління в різних сферах суспільного життя і, зокрема в політичній.

Зміни парадигмальної якості потребують пошуку конструктивних моделей світоглядного плану, що дозволяють переосмислити соціальну реальність та інтеріоризувати її у відповідній суспільній взаємодії. Засоби обробки та передачі знань, канали комунікації, інформаційні мережі набувають стратегічного значення в боротьбі за владу. У політичному вимірі вони впливають на дійсну волю до влади та її раціональну координацію в суспільстві, тобто під впливом цих чинників опиняється пошук оптимального балансу сил (воль до влади). Однак цей вплив має амбівалентний характер, оскільки влада є своєрідним системоутворювальним стрижнем суспільства й через її кодові функції відбувається керування селекцією можливостей. Влада пов'язується із здатністю створювати нові культурні коди, що згодом використовуються для конструювання нової, часто віртуальної, політичної реальності.

Політична влада – одна з найважливіших форм влади, у якій комунікація як змістовний елемент має особливе значення, стає своєрідним соціально-інформаційним полем політики. Раціонально осмислений політичний процес поступається місцем віртуальному, заздалегідь сконструйованому відповідно до смаків масового споживача, та який не має відношення до дійсності.

Трансформації влади в інформаційну епоху досліджувалися різними авторами, які визначали ті чи інші аспекти цієї проблеми. Д. Белл звертав увагу на зміну у правлячій еліті відповідно до зміни ролі науки та знання у процесі суспільного розвитку, констатуючи певний зсув влади на користь носіїв спеціальних знань, підвищення ролі технократів. Однак поряд із цим перешкодою на шляху панування технократів є специфіка політичної сфери. Політика у тому вигляді, як ми її розуміємо, пише Д. Белл, завжди має пріоритет перед раціональним і найчастіше порушує раціональність. М. Фуко наголошував на взаємозв'язку знання, насилля й влади у сучасному суспільстві. Ніяке знання не формалізується без системи комунікації, що сама по собі вже є формою влади. Влада встановлює знання, яке у свою чергу виступає гарантом влади. Влада – це щось більше, ніж репресивна та ідеологічна

функція, до того, як щось придушити, вона спочатку це виробляє. Влада перестає бути інституціонально локалізованою, вона стає анонімною, невизначеною, невловимою. О. Тоффлер висунув концепцію зсуву влади на користь знання, яке дає владу вищої якості, аналізує зміни у механізмах реалізації влади. У концепції М. Кастельса залежність суспільств від нових засобів поширення інформації дає останнім аномальну владу. Влада та багатство більше залежить від мережевої гнучкості, ніж від бюрократичної машини. Нова влада полягає у владі інформаційних кодів, представницьких іміджів, на основі яких суспільство організує свої інститути, а люди – своє життя. Влада є функцією нескінченної битви навколо культурних кодів і кодексів суспільства. Нова геометрія влади – мережева держава, криза національної держави та криза тієї форми демократії, що створювалась останні два століття, – констатується М. Кастельсом. Процеси віртуалізації, театралізації та, навіть, карнавалізації політики стають предметом роздумів не лише М. Кастельса, а й У. Еко, різниця між медіадемократією та медіакратією – Г. Майера, уявна демократія споглядання – Дж. Сарторі. Доля демократії в інформаційному суспільстві та трансформація влади у практичному полі політичних режимів розглядалися Е. Гідденсом (демократизація демократії та ефективна «деволюція влади»), Ф. Артертоном (теледемократія), О. Тоффлером («мозаїчна демократія» та демасифікація соціальних комунікацій), Й. Масудою (рух до демократії участі), Дж. Мартіном (можливість урахування думки кожного у процесі прийняття політичних рішень). Дж. Нейсбіт і П. Абурден вважають, що на планеті сьогодні менше диктаторів, тому що вони вже не здатні контролювати інформацію. Однак дилема демократія/не демократія залишається відкритою і багато в чому залежить від того, наскільки уряди і громадянське суспільство зможуть використовувати нові інформаційні канали, комунікації і відтворювати комунікативні коди. У цьому процесі визначальну роль відіграють мережеві суспільні організації, які мають свої особливості. Теоретики інформаційного суспільства, однак, констатують ризики та протиріччя, що виникають в інформаційну епоху та стосуються механізмів, важелів та практичної експлікації влади. Одним із визначень сучасного стану владного поля є інформаційні війни – досягнення інформаційного домінування, скорочення інформа-

ційного простору для протиборчих сторін. Феномен війни, на нашу думку, набуває більш широкого значення в умовах гібридизації політичних конфліктів. Інформаційні війни, на жаль, сьогодні більшою мірою ніж у попередні часи «вбудовані» у саму конструкцію влади, де продукування та контроль культурних кодів, аксіологічних смислів буття суспільства безпосередньо залежить від циркуляції інформації та структурування знання.

Людство завжди турбували пошуки шляхів вдосконалення суспільних відносин, формування стабільної якості життя. Гармонізація різних сфер взаємодії, певне їх впорядкування вважалися параметрами становлення суспільного ідеалу. Шляхи вдосконалення суспільного розвитку багато в чому залежать від формування та добору аксіологічних контекстів.

Широким твердженням стосовно погляду на інформаційне суспільство є таке, що сучасні ІКТ сприятимуть активнішому залученню індивідів до суспільного й політичного, зокрема, життя. Нові технології масових комунікацій створюють умови для утворення спільнот, що зможуть конкурувати із державою як ключовим, класичним, агентом упровадження політики, що є сферою взаємодії різних соціальних інтересів задля формування певного проекту суспільної цілісності. Однак людина часто не має ні часу, ні насаги на участь у активному захисті чи, навіть, моніторингу стану своїх справ і свобод. Ситуація «плинної сучасності» (З. Бауман) ставить індивіда перед великим обсягом різноманітної інформації, а новітні технології масової комунікації здатні нескінченно спотворити реальний стан речей, увівши людину у цілковито штучно спроектовану віртуальну реальність. Виникає питання вірної оцінки інформації, інтелектуального осмислення наслідків і результатів інформаційної революції, її закономірностей. Функціональна неграмотність може стати великою небезпекою для подальшого соціального розвитку. Необхідний прорив у самопізнання суспільства, щоб високі технології не були використані задля лихих цілей (Авксентьева 2009: 63).

У міжособистісному форматі комунікації вже не домінує фізична близькість, людей не обмежує простір та, навіть, кількісні параметри кола спілкування. В середині інформаційного суспільства, зазначає М. Постер, відбувається активна децентралізація комунікації, індивіди мають змогу перебудову-

вати свої комунікаційні мережі: підключатися до вже існуючих спільнот, або ж, навіть, будувати власні (Poster 1997). Потенційна анонімність онлайнових комунікацій відкриває широкі можливості для гри ідентичностей. Можна стверджувати, що у віртуальному спілкуванні є простір для вибору, за кого себе видавати. Здавалося б, це дієвий шлях для особистості, щоб захищатись від соціальних обмежень, однак, слід зауважити, що вибір ідентичностей, мабуть, обмежений здібностями індивіда, його інтелектуальним потенціалом, особистими, соціальним вподобаннями та налаштуваннями. Які цілі переслідує суб'єкт у комунікаціях, чи здатний він до саморефлексії та до погляду на себе як на іншого. Не дивлячись на те, що інформаційна епоха створює широкі можливості для залучення громадян до політичного життя шляхом спрощення процедур доступу до інформації та самої участі, практика навіть визнано демократичних країн показує, що громадяни не поспішають максимізувати у цьому свої зусилля. І важливою перешкодою цьому є те, що загальнопоширена стандартизація та використання експертних систем при виконанні робочих обов'язків помітно обмежили свободу індивідів. Л. Вінер вважає, що це може призвести до втрати інтересу громадян до політики (Winner 1992), оскільки вони будуть очікувати, що у цій сфері на них чекають ще більші вимоги, ніж на робочому місці, де запити інформаційного суспільства потребують великих особистих витрат, мобілізації та відповідальності. Стосунки між керівниками та підлеглими не лише не змінили свого джерельного владно визначеного змісту, а й набули підсилення за рахунок технологічних можливостей максимізації вимог.

Сьогодні спостерігається конкуренція технік соціальної взаємодії: авторитарної та демократичної, які відповідають вертикальному та горизонтальному вимірам влади. Одні і ті самі технологічні здобутки інформаційної епохи, як показує практика, можуть використовуватись у різний спосіб в організації моделей соціальної взаємодії, становити підґрунтя широкого спектра політичних режимів. Авторитарні техніки спрямовані на підсилення включення індивіда до певної цілісності з підпорядкуванням його власних інтересів загальним цілям, загалом на централізацію. Однак, як стверджує Л. Мамфорд, важливо щоб людина продовжувала розвиватися в умовах

демократії: суспільний устрій має існувати задля людей, а не системи (Мамфорд 2001). В умовах змін парадигмальної моделі розвитку людства, змін, які мають революційний зміст, на нашу думку, посилення цього вектору має принциповий характер для того, щоб спільно вирішувати глобальні питання, забезпечити людиновимірні аксіологічні смисли життєдіяльності. Демократичні техніки, які за умов інформаційного суспільства отримали нові можливості, навпаки, є виразом децентралізаторських тенденцій, що у практичному плані виявляються у пріоритеті інтересів індивідів та окремих груп спільнот.

Ч. Ледбігер, слушно наголошував на тому, що втілення утопічної ідеї самоврядування набуває в інформаційну епоху визначального характеру (Leadbeater 2000: 224). Це стає можливим завдяки доступу громадян до інформації, яка раніше була доступною лише урядовим структурам. Отже, поряд із політичним індивідуалізмом, коли зростає індивідуальна відповідальність та налаштування на відповідні інтереси, формуються умови для нових форм політичного колективізму: від груп тиску до мереж взаємодопомоги. Разом із цим підвищилось значення міжособистісних стосунків у сенсі соціальної взаємодії, спрямованої на підтримання спільних ідентичностей. Керовані економічними чинниками нові мережі можуть вийти за рамки урядових і бізнесових послуг у сферу споживачів, а уряд і приватний сектор співпрацюватимуть задля подальшого розвитку інформаційного суспільства. Співпраця всіх суспільних агенцій має велике значення для стабільності в інформаційну епоху (Dizard 1982: 40-41). Це можливо завдяки тому, що нові технології полегшують комунікацію між індивідами. Важливо, щоб набуття відповідних аксіологічних смислів у процесах комунікацій сприяло консенсусу між різними суб'єктами політики, напрацюванню практик порозуміння та соціального мутуалізму. Старі стратегії розвитку, засновані на задоволенні інтересів влади (певних її центрів) поступаються новими, що зорієнтовані у першу чергу на задоволення інтересів громадян, індивідуальні зусилля взаємодії яких інтенсивно утворюють нові осередки влади, локально дифузного кшталту (Нейсбит 2003:164-165).

Таким чином, в інформаційну епоху, з одного боку, розширюються можливості для індивідуалізації соціального простору, а з

іншого – ефективно просування людства до більш соціально комфортного життя неможливе без громадянського суспільства, без визначення спільних цілей і шляхів їхнього досягнення. Ми бачимо, що проблема позитивної та негативної свободи, автократичних і демократичних технік соціальної взаємодії, індивідуалізації та комунітаризації (або ж мутуалізації) під знаком нових форм колективізму є різними аспектами одного феномена сучасного життя: з одного боку, усамітнення людини, з іншого – взаємозалежність та прозорість особистісних автономних просторів. Насамперед, це те, що інформація поширюється як дар, а не товар. В економіці дарів, яка протистоїть капіталістичному принципу отримання прибутку, утворюються нові виміри соціальних відносин, де ознаками соціального визнання вже не є володіння матеріальною власністю, а знаннями та інформацією. Причому змінюється зміст володіння з мети отримання прибутку на отримання визнання, індивідуального творчого внеску у суспільні проекти, тобто своєрідний соціальний мутуалізм (від англ. *mutuus* – взаємний, тривале взаємокорисне співмешкання двох організмів різних видів, одна з форм симбіозу). Соціальний мутуалізм як форма соціальної взаємодії передбачає взаємодопомогу, за якої кожна зі сторін приносить користь одній. Такий стан побудований на соціальному визнанні місця людини в ієрархії, що будується у межах спільнот. Саме така трансформація суспільних ціннісних настанов, на нашу думку, може стати запорукою від перетворення, за словами М. Кастельса, Інтернету і світу, який розбудовується навколо нього, з первісної царини свободи на «скляний дім», електронний паноптикум, де реальністю є постійний контроль (Кастельс 2004:212).

Мабуть, це викликано й тим, що інформаційна епоха все більше спрямовує людей на те, щоб піднятися над поглядом очікування швидких (та й, відповідно, швидкоплинних) користностей «тут і зараз», які частіше мають суто матеріальний вимір, і подивитись на перспективи світового розвитку, відчуті, завдяки у тому числі комунікативним можливостям, як індивідуальне пов'язане з іншим індивідуальним і з усім світом. Епоха постматеріальних цінностей, як часто сьогодні визначають інформаційну епоху (приміром, Рональд Інглегарт), руйнує не лише тотальні стратегії стабільності, а й викликає питання до

світоглядних позицій, які індивідуалізм ставлять винятково на перший план. Взаєморозуміння, наявність спільних норм і соціальних інститутів, навіть традицій є важливим чинником того, що індивідуалізація не призведе до руйнації будь-яких проектів загального добробуту та регресу у вимірах варваризації та атомізації суспільного буття. Повага до цінностей, інтересів і потреб інших людей, а отже, їхня взаємозалежність є необхідною умовою подолання негативних тенденцій індивідуалізації. Отже, свобода індивіда в інформаційну епоху має не лише індивідуальний вимір і зосереджується на негативному сенсі (як свобода «від»), а й зростатиме, на нашу думку, вимір, пов'язаний із досягненням спільних цілей і з відчуттям співсуспільної користі. Цей вимір експлікує свободу як здатність людини зрозуміти себе через розуміння іншого. Соціальний мутуалізм як метод взаємодії у суспільному просторі надає можливості реалізації класичного принципу, за яким свобода кожного є запорукою свободи всіх.

Соціальний мутуалізм, на нашу думку, є важливою складовою синергії як певного типу соціальної взаємодії. Дійсно, синергія (грец. *synergia* – співробітництво, сприяння) передбачає спільну дію, спільну працю в усіх сферах людської діяльності як основу спільності. Синергія являє собою навіть незаплановану і неусвідомлювану в якості такої співпрацю індивідів, які переслідують власні цілі, але діють при цьому в одному напрямку, тобто як соціальна група. На нашу думку, саме синергетичний підхід до соціального інжинірингу в інформаційну епоху може надати можливості для запобігання негативним тенденціям та викликам сучасності й стати основою для того, щоби нові форми соціального буття

набули нового змісту і сприяли гармонізації між аксіологією та технологією діяльності людини.

ЛІТЕРАТУРА

Авксентьєва, Т. Г. 2009. “Соціокультурні трансформації: становлення консенсусних засад інформаційного суспільства”, в *Соціокультурні трансформації у процесі становлення інформаційної цивілізації в Україні*. Х.: ХНУРЕ: 52-67.

Poster, M. 1997. *Cultural history and Postmodernity: Disciplinary readings and challenges*. New York: Columbia University Press.

Winner, L. 1992. *Democracy in a Technological Society*. Kluwer Academic Publishers.

Мамфорд, Л. 2001. *Миф машины. Техника и развитие человечества*. М.: Центр гуманитарных технологий. URL: <http://gtmarket.ru/laboratory/basis/3115> (дата звернення 10.11.2018)

Leadbeater, Ch. 2000. *Living on Thin Air: The New Economy*. London: Penguin Books Ltd..

Dizard, W.P. 1982. *The Coming Information Age: An Overview of Thechnology, Economics, and Politics*. New York: Longman.

Нейсбит, Дж. 2003. *Мегатренды*. М.: ООО Изд-во АСТ: ЗАО НПП Ермак.

Кастельс, М. 2004. *Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе*; пер. с англ. А. Матвеева под. ред. В. Харитоновой. Екатеринбург: У-Фактория при участии изд-ва Гуманитарного ун-та).

УДК 316.77.

Авксентьев Александр Леонидович

доцент, к.філос.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
avks64@i.ua;

<http://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

ПРАНКИНГ ЯК СПЕЦИФІЧНА ФОРМА ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Розглядається феномен пранкінгу як специфічної форми політичної комунікації. Простежується еволюція та етапи розвитку цього явища починаючи з кінця XIX століття, коли з'явилися телефони. Акцентується на тому, що саме двостадійна побудова моделі пранкінгу сприяє його укоріненню у політичній культурі суспільства. Виявляється певний зв'язок розвитку пранкінгу з досягненнями науково-технічного прогресу у сфері засобів масової інформації. Показано, як з появою Інтернету відбувається перетворення пранкінгу на важливий сегмент сфери соціальних комунікацій, а пранкерства – чи не на окрему професію, як розширюється коло «жертв» пранкерства за рахунок відомих політичних діячів і лідерів певних держав, що своєю чергою впливає на формування суспільної думки щодо цих об'єктів пранкерства.

Відзначається, що результатом розвитку пранкінгу є ускладнення та урізноманітнення циркуляції політичної інформації між різними елементами політичної системи, між політичною та соціальною системами, між керованими та керуючими, а також між політично активними і пасивними прошарками населення. Для ілюстрації пропонується схематична структура пранкінгу. Робиться висновок про необхідність зосередження уваги політологів та інших науковців на вивченні цього феномена, виявленні позитивних і негативних аспектів явища. Актуалізується проблема наслідків пранкінгу як з точки зору розвитку політичної комунікації, режиму функціонування політичної системи країни загалом та її окремих частин, так і з точки зору внутрішньої та зовнішньої безпеки держави. Ставиться питання про те, які висновки мають зробити самі політичні лідери, аби не потрапити на гачок пранкерів та не знизити електоральний рейтинг серед населення своєї країни.

Ключові слова: політична комунікація, пранк, структура пранку, розіграш, інформація, безпека, пранкерські атаки.

Авксентьев Александр Леонидович

доцент, к.філос.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
avks64@i.ua;

<http://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

ПРАНКИНГ КАК СПЕЦИФИЧЕСКАЯ ФОРМА ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОМУНИКАЦИИ

Рассматривается феномен пранкинга как специфической формы политической коммуникации. Прослеживается эволюция и этапы развития этого явления начиная с конца XIX столетия, когда появились телефоны. Акцентируется на том, что именно двухстадийное построение модели пранкинга способствует его укоренению в политической культуре общества. Раскрывается определенная связь развития пранкинга с достижениями научно-технического прогресса в сфере средств массовой информации. Показано, как с

появлением Интернета происходит превращение пранкинга в важный сегмент сферы социальных коммуникаций, а пранкерства – в едва ли не отдельную профессию, как расширяется круг «жертв» пранкерства за счет известных политических деятелей и лидеров определенных государств, что в свою очередь влияет на формирование общественного мнения об этих объектах пранкерства.

Отмечается, что результатом развития пранкинга является усложнение и разнообразие циркуляции политической информации между различными элементами политической системы, между политической и социальной системами, между управляемыми и управляющими, а также между политически активными и пассивными слоями населения. Для иллюстрации предлагается схематическая структура пранкинга. Делается вывод о необходимости сосредоточения внимания политологов и других ученых на изучении данного феномена, выделении позитивных и негативных аспектов явления. Актуализируется проблема последствий пранкинга как с точки зрения развития политической коммуникации, режима функционирования политической системы страны в целом и ее отдельных частей, так и с точки зрения внутренней и внешней безопасности государства. Ставится вопрос о том, какие выводы должны сделать сами политические лидеры, дабы не попасть на крючок пранкеров и не снизить электоральный рейтинг среди населения своей страны.

Ключевые слова: политическая коммуникация, пранк, структура пранка, розыгрыш, информация, безопасность, пранкерские атаки.

Oleksandr Avksentyev

Associate professor, PhD in Philosophy
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
avks64@i.ua;
<http://orcid.org/0000-0003-0442-2561>

PRANKING AS A SPECIFIC FORM OF POLITICAL COMMUNICATION

The article presents the phenomenon of pranking as a specific form of political communication. The evolution and the stages of this phenomenon's development are traced since the end of the 19th century when telephones appeared. The emphasis is placed on the fact that it is the two-stage building of the pranking model that contributes to the entrenchment of pranking in the political culture of society. A certain connection between the pranking development and the achievements of the scientific and technological progress in the field of mass media is revealed. It is shown how, with the advent of the Internet, pranking turns into an important segment of social communications, and prankerism – into nearly a separate profession, how the circle of “victims” of prankerism expands at the expense of well-known politicians and leaders of certain states, which in its turn affects the formation of public opinion on these objects of prankerism.

It is noted that the result of the pranking development consists in complicating and diversifying the circulation of political information between the various elements of the political system, between the political and social systems, between the administered and the administering, and between the politically active and passive segments of the population. By way of illustration, a schematic structure of pranking is provided. It is concluded that it is necessary to focus the attention of political and other scientists on studying this phenomenon and highlighting its positive and negative aspects. The problem of the consequences of pranking, both in terms of the development of political communication, the operating mode of the political system of a country as a whole and of its individual parts, and in terms of the internal and external state security, emerges full blown. The question is raised as to what conclusions political leaders themselves should draw in order not to take the bait of prankers and not to lower the electoral rating among the population of their country.

Keywords: political communication, prank, prank structure, hoax, information, security, prank attacks.

У XXI столітті у сфері політичних комунікацій досить несподівано сталося те, що ще кілька десятків років тому було принципово важко навіть уявити. В зону отримання, трансляції, ретрансляції, циркуляції політичної інформації вторгається пранк. Отже, що саме відбулося та зростаючими темпами продовжує відбуватися?

Взагалі кажучи, пранк («від англ. – «prank») як явище не є чимось новим; це розіграш (найчастіше по телефону) об'єкта з метою отримання певної інформації (інколи), а головне – спровокувати цей об'єкт на відповідну, неадекватну самодискредитуючу реакцію, як то: розгубленість, паніка, гнів, істерика, тощо. Можна цілком погодитись із загальноприйнятим підходом, згідно з яким пранк зобов'язаний своєю появою телефону, розвитку телефонізації у світі, а першими пранкерами були ще наприкінці XIX століття співробітники телефонної компанії «Bell System». Оператори цієї компанії розважались, з'єднуючи абонентів з незамовленими номерами та втручаючись у телефонні розмови. Такою є перша сторінка попередньої історії сучасного пранкінгу.

Наступний етап розвитку пранкінгу пов'язаний з бурхливим розвитком телефонної мережі у світі, доведенням систем зв'язку не лише до окремих закладів, а й до, образно кажучи, «кожної оселі». Найголовніше – цей етап (30-50-ті роки XX ст.) був відзначений автоматизацією телефонних зв'язків і, відповідно, появою телефонів-автоматів («будок») на вулицях. Це ще збільшило, так би мовити, «анонімність» суб'єктів пранку. Але ж, погодьмося, справжньому пранкеру цього замало. Він бажав би не лише посміятися над об'єктом сам, або з численними друзями, які знаходяться поруч; йому бажано виставити жертву пранку на весь «білий світ». І така можливість нарешті з'являється у 60-70-х роках XX ст. Вона пов'язана з досягненнями науково-технічного прогресу у сфері засобів масової інформації: поширенням телевізійних та радіомереж, масовим розповсюдженням магнітофонів. Але й і тепер поява на екранах телевізорів, на шпальтах газет інформації (по суті приватного характеру) щодо до певної особи, вилученої за допомогою пранку, це скоріше виняток, «розкіш» для пранкера.

Ситуація кардинально змінюється з появою Інтернету, створенням світової інформаційної «павутини». Відтепер (з кінця

80-х – початку 90-х років) з'являється можливість не просто розіграти об'єкт, а й викласти все дійство у світову інформаційну мережу, залучивши до спостереження за процесом пранку якомога більш широкі верстви споживачів, фактично будь-кого з бажаних.

Зважимо також на масове розповсюдження у світі у 1990-х роках мобільного зв'язку. Все це зумовило перетворення пранкінгу на суттєвий сегмент сфери соціальних комунікацій. Спочатку «об'єктами», «жертвами» пранкерів були переважно відомі фігури, які не мали відношення до політики: діячі культури, зірки шоу-бізнесу, спорту та ін. Але трохи згодом (приблизно наприкінці 90-х років минулого століття – початку 2000-х років) до них все більше додаються політики. Ось далеко не повний перелік політичних діячів, які потерпіли від пранкерських атак за останні два десятиліття: королева Великої Британії Єлизавета II, кубинський лідер Фідель Кастро, президент Туреччини Р. Ердоган, президент Болівії Ево Моралес, президент Білорусі О. Лукашенко, президент України П. Порошенко, міністр оборони України С. Полторак, міський голова Києва В. Кличко, М. Саакашвілі, І. Коломойський, Г. Зюганов, М. Горбачов та інші.

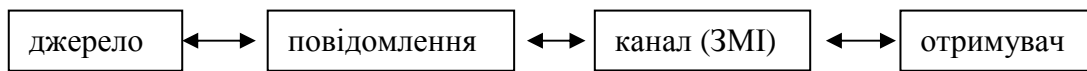
Отже, постає питання, яким чином пранкінг у політиці може бути інтерпретований у контексті теорії політичної комунікації, в чому полягає його специфіка? Тут слід зробити невелику ремарку. «Політична комунікація може розвиватися на кількох рівнях, а саме на міжособовому, груповому і масовому» (Акаймова 2011: 90). Класичні теорії політичної комунікації (Р. Дала, Г. Лассуела, Р.-Ж. Шварценберга та ін.) акцентують увагу на трансляції, циркуляції політичної інформації між різними елементами політичної системи, між політичною та соціальною системами, між керованими та керуючими, суб'єктами, які володарюють, претендентами на владу, а також політично активними і пасивними прошарками населення. Як зазначає Д. Ліллєкер, «у класичних визначеннях політичної комунікації увагу сфокусовано на її джерелах і мотивах; політична комунікація впливає з політичної сфери і повинна мати чітку політичну мету» (Ліллєкер 2010: 10). Але сьогодні ситуація дещо інша. Справа в тому, що «завдяки досягненням у політичній, соціальній та технологічній сферах відбулися зміни і в політичній

комунікації як на рівні стилю, так і в її змісті» (Лиллекер 2010: 12).

Саме одним із втілень зазначених змін якраз і є політичний пранкінг. Цей феномен поки що не став об'єктом системних досліджень науковців, які займаються проблемами політичної комунікації. Тим, хто цікавиться історією політичного пранкінгу, схемами побудови, прикладами пранків і т. ін., можна порекомендувати книгу найбільш відомих на пострадянському просторі «практикуючих» пранкерів Вована і Лексуса (це псевдоніми – справжні імена та прізвища – відповідно, Володимир Олександрович Кузнецов та Олексій

Вікторович Столяров), яку було вперше видано і презентовано у 2017 р. (Вован и Лексус 2018).

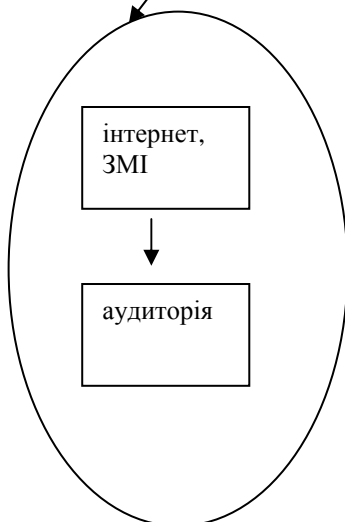
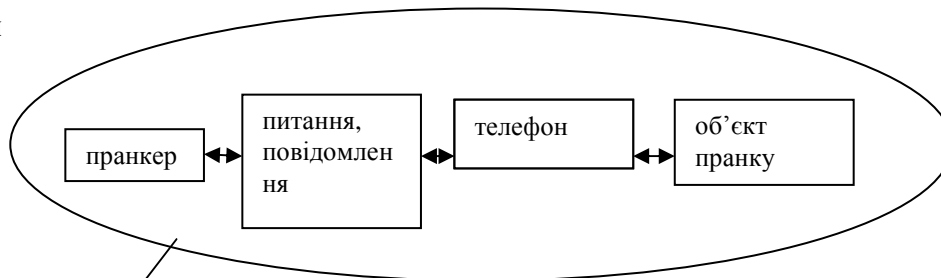
З нашої точки зору, до характеристик пранкінгу як специфічної форми політичної комунікації можна віднести таке. По-перше, на відміну від класичної лінійної структури політичної комунікації пранкінг має двоступеневу, двостадійну структуру. Згідно з Г. Лассуелом, лінійна структура комунікації відображається ланцюгом питань: хто каже, що каже, кому каже, за допомогою яких засобів, який вплив це викликає. Д. Лиллекер з цього приводу наводить таку схему:

(Лиллекер 2010: 34).

У нашому випадку ситуація дещо інша. Структура пранкінгу може бути схематично відображена таким чином:

I стадія

II стадія

На першій стадії, з формальної точки зору, відбувається типова комунікація, що будується за діалоговою моделлю. Інша картина має місце на другій стадії. Пранкер змінює свою функціональну роль, з суб'єкта діалогу перевтілюється у посередника, який доносить зміст діалогу, що відбувся, до масової аудиторії.

По-друге, з технічної точки зору, ключову роль відіграє Інтернет. Саме завдяки йому відбувається перехід від першої стадії комунікації до другої. Погодимося, звичайно, що цей перехід може бути забезпечений також іншими засобами (телебачення, радіо, преса, тощо), але ж саме завдяки Інтернету досягається максимальна ефективність донесення змісту діалогу до масової аудиторії.

По-третє, специфіка пранкінгу полягає в тому, що на першій стадії він являє собою типовий зразок так званої «синтетичної» комунікації, для якої характерним є механізм народження повідомлень, функціонуванню якого притаманна нерозривність комунікатора і реципієнта, спонтанність походження тієї чи іншої інформації (див. Огаренко 2013: 103).

По-четверте, характерною специфічною рисою пранкінгу є те, що він «порушує» самоідентичність об'єктів. Погодимося з тим, що у «найзагальнішому вигляді ідентичність можна розуміти як внутрішню тотожність особистості, тобто відчуття безперервності й цілісності особистого існування разом із одночасним визнанням цієї тотожності оточенням» (Покровский 2014: 114). «А король то голий», – ось кінцева мета пранкера, що перетворює пранкінг на такий собі маркер ідентичності об'єкта.

Нарешті, по-п'яте, будемо враховувати, що «соціально-інформаційне поле політики формується під цілком конкретні інтереси як можновладців всередині країни, так і зовнішньополітичних сил для вирішення певних геополітичних завдань» (Авксентьева 2013: 180). Просте питання: яким чином авантюристи-пранкери отримують телефонні номери політичних діячів, навіть президентів? Конспірологічна версія підказує, що тут не обходиться без

діяльності спецслужб. Водночас пранкерські атаки на політичних лідерів можуть розглядатися як індикатор ефективності діяльності служб, які забезпечують внутрішню безпеку держави. Скажімо, чи був об'єктом пранкінгу Д. Трамп? Ні, не був. А В.Путін? – Також ні. А П. Порошенко? – Так, був неодноразово. З цього приводу доречно згадати, як свого часу В. Путін, коментуючи діяльність російських пранкерів, висловився в тому розумінні, що, мовляв, це просто хлопці розважаються, жартують. Але з урахуванням контексту (в тому числі міждержавного) цих «жартів» можна зазначити таке. Певні висновки мають зробити самі політичні лідери, аби не попасти на гачок пранкерів та не знизити свій рейтинг серед населення країни.

Зрештою, пранкерські атаки на політичних діячів, лідерів країн можуть бути інтерпретовані як елементи гібридної війни, інформаційної агресії, спрямованої проти тієї чи іншої держави. Утім, як то кажуть, це вже зовсім інша історія, предмет окремого спеціального дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- Акайомова, А. 2011. «Політична комунікація як процес взаємодії політичних суб'єктів», *Політичний менеджмент* 1: 87-91.
- Лиллекер, Д. 2010. *Политическая коммуникация. Ключевые концепты*; пер. с англ. С.И. Остнек. Х.: Изд-во «Гуманитарный центр».
- Вован и Лексус. 2018. *По ком звонит телефон*. СПб.: Питер.
- Огаренко, Е.С. 2013. *Политические коммуникации: учебно-методическое пособие*: Одесск. нац. ун-т имени И.И. Мечникова.
- Покровский, А.Н. 2014. «Некоторые аспекты проблемы идентичности в условиях современного коммуникативного пространства», *Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. № 1142: 112-118.
- Авксентьева, Т.Г. 2013. *Політика і влада в інформаційну епоху: український контекст*. моногр. Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна.

УДК: 321+316.75]:81'42

Яковлєв Максим Володимирович

доцент, к.політ.н.,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04655
yakovlevmv@ukma.edu.ua;
[ORCID ID 0000-0001-7774-3513](https://orcid.org/0000-0001-7774-3513)

ПОЛІТИЧНІ ІДЕОЛОГІЇ ЯК КОНЦЕПТОСФЕРИ: МОЖЛИВОСТІ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНОГО АНАЛІЗУ

Розглядаються можливості дослідження ідеології як концептосфери, тобто як сукупності концептів різних видів, як структури концептополів та зв'язків між ними. Таке розуміння політичних ідеологій своєю чергою уможливує застосування до їх дослідження когнітивно-дискурсивного аналізу міждисциплінарного типу, який поєднує у собі підходи кількох дисциплін різних рівнів: перший й засадничий – політичної науки та когнітивної лінгвістики, в межах якої і була розроблена когнітивно-дискурсивна парадигма, другий – соціології і когнітивної науки, і, відповідно, третій рівні – дискурс-аналізу. Політичні ідеології як концептосфери методологічно обґрунтовуються на основі морфологічного підходу до ідеологій М. Фрідена, що дозволяє порівняти ядро та периферію ідеологій з концепцією когнітивних схем як каркасів зі змінними у змісті. На основі ілюстративних прикладів доводиться, що для розуміння специфіки впливу ідеологій на сприйняття людей концептосфери та концептополя їх доцільно розглядати як когнітивні схеми, які активно досліджують науковці в галузі концептології. Пропонується застосування дискурс-аналізу, як для дослідження складових і рівнів концептосфер, так і до дослідження процесу формування когнітивних схем, їх впровадження тощо. При цьому пропонується розмежовувати суспільствознавчу складову концептосфер та когнітивну, тобто ту, що зосереджується у першу чергу на особливостях сприйняття ідеологічного дискурсу. Згадується концепція «політичного Я» в контексті дослідження політичної соціалізації, в якій важливу роль відіграють соціо-когнітивні чинники. Наводиться приклад застосування літературознавчого інструментарію для дослідження і типологізації політичних ідеологій як концептосфер, що відкриває цікаві перспективи подальших міждисциплінарних когнітивно-дискурсивних досліджень сфери політичного.

Ключові слова: політичні ідеології, політична концептосфера, концепти політичної науки, когнітивно-дискурсивний підхід, дискурс-аналіз, концептологія.

Яковлєв Максим Владимирович

доцент, к.політ.н.,
Национальный университет
«Києво-Могилянська академія»,
ул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04655
yakovlevmv@ukma.edu.ua;
[ORCID ID 0000-0001-7774-3513](https://orcid.org/0000-0001-7774-3513)

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИДЕОЛОГИИ КАК КОНЦЕПТОСФЕРЫ: ВОЗМОЖНОСТИ МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО КОГНИТИВНО-ДИСКУРСИВНОГО АНАЛИЗА

Рассматриваются возможности исследования идеологий как концептосфер, то есть как совокупности разнообразных концептов, структур концептополей и их связей между собой. Такое понимание политических идеологий в свою очередь делает возможным применение к их изучению когнитивно-дискурсивного анализа междисциплинарного типа, включающего в себя подходы нескольких дисциплин разных уровней: первый и базовый –

политической науки и когнитивной лингвистики, в рамках которой была разработана когнитивно-дискурсивная парадигма, второй – социологии и когнитивной науки, и, соответственно, третий – дискурс-анализа. Политические идеологии как концептосферы методологически обосновываются на основе морфологического подхода к идеологиям М. Фридена, позволяющего сравнивать ядро и периферию идеологий с концепцией когнитивных схем как каркаса с переменными в содержании. На основе иллюстративных примеров доказываем, что для понимания специфики влияния идеологий на восприятие людей концептосферы и концептополя их целесообразно рассматривать как когнитивные схемы, которые активно исследуют ученые в области концептологии. Предлагается применение дискурс-анализа как для изучения составляющих элементов концептосфер и их уровней, так и для изучения процессов формирования когнитивных схем, их внедрения и пр. При этом предлагается разграничивать обществоведческую составляющую концептосфер и когнитивную, то есть ту, которая сосредотачивается в первую очередь на особенностях восприятия идеологического дискурса. Упомянется концепция «политического Я» в контексте исследования политической социализации, в которой важную роль играют социо-когнитивные факторы. Приводится пример использования литературоведческих инструментов для изучения и типологизации политических идеологий как концептосфер, что открывает интересные перспективы для дальнейших междисциплинарных когнитивно-дискурсивных исследований сферы политического.

Ключевые слова: политические идеологии, политическая концептосфера, концепты политической науки, когнитивно-дискурсивный подход, дискурс-анализ, концептология.

Maksym Yakovlyev

Associate Professor, PhD in Political Science
National University of Kyiv-Mohyla Academy,
2 H. Skovorody street, Kyiv, 04655
yakovlevmv@ukma.edu.ua
[ORCID ID 0000-0001-7774-3513](https://orcid.org/0000-0001-7774-3513)

POLITICAL IDEOLOGIES AS CONCEPTS' SPHERES: POSSIBILITIES OF AN INTERDISCIPLINARY COGNITIVE-DISCURSIVE ANALYSIS

Consideration of different possibilities and opportunities for researching ideologies as concepts' spheres that is as a complex bundle of concepts of different types, together with distinct structures of concepts' fields and interrelations between them is provided. Such an understanding of political ideologies would enable analysts to apply a cognitive-discursive research framework comprised of a number of different scientific disciplines: first and foremost is based on political science expert knowledge in the realm of political concepts and cognitive linguistics which actually harbors cognitive-discursive research framework; second – sociology and cognitive sciences, and the third – discourse analysis. Political ideologies as concepts' spheres are methodologically defined using the morphological approach to ideologies developed by M. Freedden, which allows comparing the core-periphery structure of an ideology with the concept of carcass (framework) and its variables within the cognitive approach. Based on a number of illustrative examples, it is proved that in order to understand how ideologies influence the perception of people one needs to analyze spheres and fields of concepts as cognitive schemes. An application of discourse analysis to analyze both the levels and structures of the spheres of concepts, but also to trace the formation and practical use of the ideological cognitive schemes, is advocated. However it is suggested that social science component should be researched on its own, i.e. separately from the cognitive side of a given sphere of concepts in order to grasp the ways ideological discourses are perceived on cognitive level. The concept of «the political self» is also mentioned in the context of researching the process of political socialization which is inevitable influenced by a number of social and cognitive factors. An example of how literature studies can be applied to study ideologies and even form a typology of them is also provided, opening a door for further discussions and studies into possibilities of creating an interdisciplinary framework of researching political ideologies as spheres of concepts.

Keywords: political ideologies, political concepts' sphere, political science concepts, cognitive-discursive approach, discourse analysis, concepts studies

Концептологічні дослідження як галузь прикладного мовознавства справді є досить розвиненим напрямом в Україні. Існує велика кількість публікацій фундаментального характеру про концептосфери та концептосистеми (Приходько 2013), проблеми визначення самого поняття *концепт* (Косенко 2009), ведуться навіть дискусії про здобутки і «прорахунки» в українській концептології (Воробйова 2011). Так само жваво розвивається і когнітивно-дискурсивний напрям досліджень із запозиченням закордонного досвіду – напрацювань міжнародної дослідницької групи під керівництвом бельгійської дослідниці Р. Теммерман (Стасюк 2013) у галузі термінознавства, яке представлено і цікавими вітчизняними публікаціями (Михайлович-Гетто 2007; Продан 2013). У цьому напрямі є потужні напрацювання у соціології (Сорока 2010). Дослідження дискурсу також набули в Україні суттєвого поширення, як у мовознавстві, так і в політології (Кулик 2010). За кордоном достатньо уваги приділяють методології досліджень суспільствознавчих концептів у цілому (Goertz 2006) і окремим, у тому числі – порівняльним, дослідженням соціальних і політичних концептів (Richter 1995). Безумовно, дослідженню ідеологій як класичному напрямку у політології присвячено безліч праць. Водночас слід відзначити потужний вплив морфологічного підходу (Freeden 1998) та акцентування уваги на дискурсивних характеристиках і проявах ідеологій (Єрмоленко 2018). Разом із тим відчувається нестача міждисциплінарних досліджень, в яких би: 1) ідеології розумілися як концептосфери; 2) концептосфери досліджувалися на засадах когнітивної методології; 3) прикладна дослідницька програма будувалася з використанням дискурс-аналізу.

Враховуючи це, **метою** статті є розгляд можливостей формування когнітивно-дискурсивної аналітичної схеми для дослідження політичних ідеологій як концептосистем.

Як відомо, когнітивна наука в цілому займається «будовою та функціонуванням знаків мови у процесі соціального сприйняття» (Сорока 2010: 25). Як пише українська соціологиня Ю. Сорока, спільним для соціальної психології, соціології знання та когнітивних наук є те, що вони «використовують поняття категорій та схем сприйняття... з їхньою допомогою дослід-

жують процеси реального функціонування знання під час спонтанних зіткнень «обличчям до обличчя» в умовах інших форм соціальної взаємодії» (Сорока 2010: 25). Саме ці категорії, як пише соціологиня, «звертають нашу увагу на глибину соціального характеру слів мови, що їх використовує індивід» (Сорока 2010: 26). Безумовно, аналіз будь-якого концепту поєднує у собі семантику поняття як слова, а також намагання здійснити ономаціологічний аналіз, який виходить з того, що, якщо дещо спростити засади цього підходу, спершу слід визначити суть позначуваного явища, а вже потім перейти до самого поняття-слова. Далі йде аналіз *схеми сприйняття*, оскільки в різних мовах і культурах одне й те саме слово-концепт може викликати різні реакції. Яскравий приклад наводить у своїй праці, присвяченій сучасним політичним ідеологіям, німецький учений К. фон Байме, про *державу*: «поняття *держава* мало [в німецькій політичній традиції] універсалістське додаткове значення (*Nebenbedeutung*)...яке було чужим (*fremd*) англосаксонській політичній думці. ««Держава» мала в англосаксонських країнах авторитарну або марксистську конотацію» (von Beume 2006: 101). Як бачимо, один із метаконцептів – тобто основних – концептів політичної та юридичної науки, як виявляється, може мати доволі відмінні одні від одного відтінки значень у різних аналітичних схемах. Відповідно аналітична програма дослідження ідеологій як концептосфер повинна враховувати відмінності у сприйнятті та тлумаченні ключових ідеологічних концептів, оскільки якщо *держава* викликає настільки різні сприйняття, то можна припустити, що такі концепти, як *рівність* чи *свобода* будуть іще більш контроверсійними при проходженні через різні когнітивні схеми.

Один із найвидатніших дослідників ідеології сучасності британець М. Фріден є автором *морфологічного* підходу до дослідження ідеологій, який, мабуть, найкраще відповідає потребам дослідження концептів, сукупність яких становить певну ідеологічну картину світу. Як пише сам М. Фріден, дослідження ідеологій можна розподілити на три основні види: 1) дослідження *історичного* аспекту ідеологій, тобто генези ідеологій, відстеження їхнього становлення у відповідному соціально-історичному контексті тощо; 2) аналіз *функціонального*

аспекту ідеологій, тобто те, які функції виконує певна ідеологія, який порядок денний вона формує; і, нарешті 3) *морфологічний* підхід, в якому ідеологія розглядається як сукупність елементів, серед яких можна виділити *ядро* ідеології та її *периферію*. Згідно з М. Фріденом, жодна ідеологія не є, якщо спростити, системою замкненою, тому політичні ідеології трансформуються та розвиваються з часом. Разом із тим ядро ідеології позначається певною сталістю, відтак ми можемо дослідити, які *концепти* його формують. Сам М. Фріден також активно оперує поняттям *концепт*: у першому ж розділі своєї фундаментальної праці «Ідеології та політична теорія» він присвячує підрозділ «концептуальній історії ідеології» (Freeden 1998: 14-19), пише про проблему «пошуку єдиного концепту» (Freeden 1998: 19), а другий розділ взагалі називає: «збирання (*Assembling*): від концептів до ідеологій» (Freeden 1998: 47), який має два підрозділи, безпосередньо присвячені концептам: «політичні світи та політичні концепти» (Freeden 1998: 48-54), «морфологія політичних концептів» (Freeden 1998: 60-67). Як філософ політики М. Фріден також пише, що ідеологія та філософія не перебувають у «взаємовиключних відносинах» (*mutually exclusive relationship*), оскільки «вони обидві є *формами* [курсив оригіналу] політичного мислення, сформованого з політичних концепцій та їх взаємозв'язків» (Freeden 1998: 27). Відповідно, його погляд на концепти вже містить *когнітивну* складову, що видно з самого дискурсу *форм політичного мислення*.

Далі у своїй праці М. Фріден також закладає підвалини і розвиває своєрідну схему *когнітивно-дискурсивного* аналізу, що видно з промовистих назв двох підрозділів першого розділу: «несвідомі та риторичні компоненти ідеології» (Freeden 1998: 33-36), в якому він у тому числі пише і про потребу у ретельному контекстуальному аналізі для того, щоб визначити «чи переконання висловлені є також і переконаннями дотримуваними» (Freeden 1998: 35), та «ідеології та межі логіки» (Freeden 1998: 36-40), в якому він, серед іншого, пише про потребу досліджувати *прояви* ідеологій та «логічні наслідки дотримування якихось поглядів», які, при доведенні їх до «логічного екстремуму» можуть «призвести до серйозних протиріч та змістовного абсурду (*substantive absurdities*)» (Freeden 1998: 39).

Безпосередньо до *когнітивного* підходу, проте в дещо інший спосіб, нас відсилає й ідея М. Фрідена про *ядра-периферії* ідеології, яку можна порівняти з *когнітивною схемою*. Покликаючись на дослідників-когнітивістів, Ю. Сорока визначає таку схему, як «когнітивна структура, яка репрезентує знання про поняття або про типи стимулів. Схема включає невід'ємні характеристики, атрибути понять і зв'язки між ними» (Сорока 2010: 26). Відповідно, у морфологічному підході М. Фрідена також йдеться про своєрідну схему-структуру ідеологій, але якщо в нього йдеться про ядро з периферією, то у випадку когнітивних схем маємо *каркас* та *змінні*: «головною ознакою схеми є стійкий постійний каркас, який заповнюється так званими змінними, варіантами» (Сорока 2010: 27).

Цікаво, що сам термін *каркас* перегукується з одним із підходів до дослідження ідеологій у більш широкому, філософському смислі. У цьому контексті особливо яскравим є розуміння українським дослідником ідеологій В. Єрмоленком європейської цивілізації як такої, що сформована «навколо архітектонічних метафор». ««Основа», «фундамент», «стовпи», «базис», «надбудова», «план», «проект», «площа»: багато що крутиться навколо ідеї будівництва... Цивілізація... народжується там, де будують... норми на камені, інституції, міцні як каміння. Цивілізація має на чомусь *триматися*, а її правил мають *дотримуватися* [курсиви оригіналу]: все її життя, все її саморозуміння крутиться навколо архітектонічної уяви» (Єрмоленко 2018: 17). Відповідно, і концептосфери як когнітивні *каркаси* також мають триматися – на основоположних концептах, що становлять його ядро.

Природу концептів ядра ідеології В. Єрмоленко також розглядає у цікавій манері. Він пише, що ідеології у своєму прагненні стати своєрідними релігіями на «вакантне місце ідеології ставили не так «реальність», як *ідею* [курсив оригіналу] цієї реальності» (Єрмоленко 2018: 16). Одразу за цим він наводить яскраві ілюстрації ключових ідеологій: «ніхто ніколи не бачив «людини взагалі» чи «людство», але ідеології лібералізму та гуманізму перетворили *ідею* людства на абсолют, який є джерелом історії, моралі та політики. Ніхто ніколи не бачив «класу» в його повноті, але ідеології соціалізму та комунізму робили з *ідеї* класу новий абсолют, і засновували на ньому всі можливі відповіді. Ніхто ніколи не

бачив «нації» чи «раси» в їхній повноті, але ідеології націоналізму та расизму виходили з гіпотези про *idei* нації та раси, про існування та боротьбу націй і рас як із найочевиднішої аксіоми» (Єрмоленко 2018: 16). Тут виникає питання, як можна дослідити те, чого ніхто не бачив. Німецька політична наука у 1970-х роках деякими дослідниками розумілася як «дисципліна суспільствознавства, у полі протистояння (*Spannungsfeld*) між природознавством та культурологією» (Naschold 1970: 9), що, вочевидь, також передбачало дослідження *наявного*, щось такого, що можна було, як і в природознавчих дисциплінах, спостерігати і досліджувати. Якщо концепт *клас*, як пише В. Єрмоленко, не може охопити та побачити так би мовити цілком, ми можемо зафіксувати когнітивно-дискурсивний аспект: як його сприймають, як на нього реагують, які дискурсивні конструкції і в який спосіб з його допомогою конструюють і для чого використовують.

Слід також зазначити, що ідеології та суспільствознавчі методології часто є пов'язаними між собою. Цікавий приклад такого зв'язку наводить К. фон Байме: «саме в консервативних ідеологіях певні інституції (монархії, двопалатні парламенти), специфічні умови щодо розподілу влади, оголошуються священними» (von Beume 2006: 97). Відповідно, у цьому дискурсі критика «священних» інституцій не вітається, а тим більше не вітається їхня радикальна зміна. Інший приклад зв'язку між методологією та ідеологією, який ще й посилюється перекладознавчим аспектом, може бути *соціал-дарвінізм*. Німецький філософ М. Фогт, який займається питаннями християнської етики, у своїй ґрунтовній монографії саме про ідеологію та дискурс соціал-дарвінізму третій розділ присвячує «мотиву боротьби за існування» (Фогт 2004: 105-144) і розпочинає його з розгляду важливого для його аргументації підбору Ч. Дарвіном одного-єдиного слова, що добре ілюструє така цитата: «у першій редакції (1842) Дарвін віддає перевагу вислову «war of nature» (війна природи), але не говорить про «struggle of nature» (боротьба природи) і посилається при цьому на ідею Гоббса «війни всіх проти всіх» (Фогт 2004: 106). Отже, боротьба за виживання вже відсилає до цілої ідеологічної площини – теорії виникнення держави та суспільства, «Левіафана» і т.д. Далі М. Фогт ретельно розглядає цю «боротьбу» (*struggle*) як своєрідний *ідіоконцепт*, тобто індивідуальний концепт Дарвіна, на якому

він, врешті, обирає у своїх працях *struggle* «як термін, значення якого, на його думку, є чимось середнім між *equilibrium* та *war*» (Фогт 2004: 107). На думку М. Фогта, у німецькомовному середовищі було викривлено первинне значення поняття саме через неточність перекладу цього слова, внаслідок чого постала «однобічна інтерпретація поняття «боротьба за виживання» як конкурентного суперництва» (Фогт 2004: 109). Отже, ми бачимо, що залежно від того, який аспект значень у перекладі терміна виводиться на перший план та акцентується, ми маємо різне тлумачення наукової теорії, яка, в результаті цього, набуває додаткових ідеологічних конотацій, що, своєю чергою, ще раз доводить зв'язок між методологією науки, суспільно-політичним дискурсом та ідеологією.

Такий зв'язок видається цілком зрозумілим, якщо ми вже знаємо, що є концепти, що мають відмінні значення і викликають протилежні реакції в різних контекстах. Відповідно, такі контексти конструюються дискурсивно. Український дослідник політичного дискурсу В. Кулик визнає «неможливість творення й поширювання ідеологій поза дискурсом» (Кулик 2010: 42), але при цьому вважає «за доцільне відмежувати ці *соціальні* [форма написання згідно з текстом оригіналу] процеси від *когнітивних*, що відбуваються у свідомості людини не тільки у проміжках між актами дискурсивної взаємодії (коли людина зберігає засвоєні чи створені в них уявлення), але й під час таких актів (коли вона, застосовуючи... конвенції, «розкодує» сприйняті слова й образи та «кодує» свою відповідь на надані їм значення в інші слова й образи)» (Кулик 2010: 42). Як ми бачимо з цього підходу, дослідження ідеологій в принципі має враховувати когнітивні процеси сприйняття людиною певних ідеологій (та їх складових), та аналізувати соціальний вимір створюваних дискурсів.

Тексти і дискурси, в яких відображаються певні ідеології, а так само тексти і дискурси, які формують певний ідеологічний світогляд, можна аналізувати як своєрідні *схеми сприйняття*. Як пише Ю. Сорока, «завдяки схематичному представленню знань та сприйняттяв людина спрощує дійсність» (Сорока 2010: 27), що ми особливо часто спостерігаємо у політичному дискурсі. Цікавим прикладом такого схематичного спрощення є праця німецького

політолога з відверто антиукраїнською позицією Ф. Демпе. У своїй праці, яку він назвав «Імперіалістичний реалізм?», цілий третій розділ присвячено «українській кризі» (Dempe 2014: 63-90). Для ілюстрації візьмемо четвертий підрозділ, в якому йдеться про «медійне ведення війни: боротьба за силу тлумачення», в оригіналі *Deutungsmacht*, що (завдяки багатозначності слова *Macht*) може означати і силу, і владу тлумачення (Dempe 2014: 85-89). Ф. Демпе активно послуговуються не лише загальноживаними термінами у сфері ЗМІ – приміром, «провідні ЗМІ» (*Leitmedien*), але й використовує сумнівні терміни, *ідіоконцепти* (тобто індивідуальні концепти), на кшталт «альфа-журналісти» – *Alpha-Journalisten* (Dempe 2014: 85). Ці провідні ЗМІ, разом із «альфа-журналістами», на його думку, захопили «владу над тлумаченням» і тому замість «повстанців» використовують, несправедливо на його думку, слова «сепаратисти та терористи» і при цьому замовчують про пропозицію Ю. Тимошенко тодішньому прем'єр-міністру А. Яценюку, «вісім мільйонів росіян, що живуть в Україні, винищити за допомогою ядерної зброї» (Dempe 2014: 87). Звісно, виникає питання про те, як можна замовчувати те, чого не було – особливо якщо зважати на те, що Ф. Демпе погано знається на українських реаліях: ким є ці «вісім мільйонів росіян», і, вочевидь, він думає, що вони мають в Україні зону компактного проживання. На наступній сторінці книги, у примітці ми бачимо, в яку схему сприйняття він намагається вписати цей дискурс: йдеться про те, що колишній прем'єр А. Яценюк ніби назвав «повстанців Донбасу *Untermenschen*» (Dempe 2014: 88), що є нацистським позначенням «недолюдини» або «нижчої людини», а відтак відсилає нас до російського пропагандистського дискурсу про «розгул фашизму» в Україні, «фашистську хунту» і т.д.

Ф. Демпе з його публікацією, безумовно, не є поодиноким прикладом формування квазіконцептів чи терміноідів політичної сфери, що є емоційно навантаженим і формують відповідний, необхідний для ідеологічної полеміки дискурс. Єгипетсько-німецький публіцист Х. Абдель-Самад у своїй книзі «ісламський фашизм» (Abdel-Samad 2015) вводить цікаві, яскраві навіть за назвою концепти: «апартеїд стáтей» – *Geschlechterapartheid* та «фетишизм цнотливості» – *Jungfräulichkeitsfetischismus* (Abdel-Samad: 136). Такі ідіоконцепти

формують негативний образ войовничої ісламістської ідеології, яку критикує Х. Абдель-Самад.

Вочевидь, за допомогою дискурсивних методів можна формувати не лише негативно навантажені когнітивні схеми, а й, навпаки, – позитивні. У книзі білоруського громадського діяча Я. Романчука, виданого німецьким партійним фондом ім. А. Наумана, йдеться про лібералізм як «ідеологію щасливої людини» – власне, саме так книга й називається (Романчук 2010). У першому ж розділі викладений своєрідний маніфест ліберала, що починається зі слів «Я, ліберал, заявляю» (Романчук 2010: 9). Серед заявлених цінностей, безумовно, фігурує свобода, з якої маніфест і починається: «Я – ліберал. Люблю та ціную свободу. Свою та інших людей. Однаково... Я – ліберал, тому що нерозумно любити несвободу» (Романчук 2010: 9). Відповідно, після цього маніфесту і йдеться про визначення ключового, метахтонного для лібералізму концепту *свобода*. Зокрема перший підрозділ називається «Бажання та каприз – погана основа для визначення свободи» (Романчук 2010: 16), а у підрозділі «Свобода – наше визначення» йдеться про те, що «свобода стосується виключно відносин між людьми. Говорити про свободу людини по відношенню до природи – безглуздо... Свобода стосується стану, коли інтервенція ззовні є можливою. Природа не може забрати у тебе свободу» (Романчук 2010: 18). Безумовно, розгляд метахтонного ідеологічного концепту *свобода* неможливо викласти у кількох абзацах статті, проте наведений приклад ілюструє можливості формування рамок його сприйняття за допомогою відповідного дискурсу, який вибудовує когнітивну схему для просування вигідного для цієї ідеології сприйняття *свободи*.

Варто зважати на те, що сприйняття концептів та емоційні реакції на них пов'язані і з психологією людини на індивідуальному рівні. У 1969 р. американські політологи Р. Доусон та К. Превітт видали книжку під короткою, але чітко зрозумілою назвою «Політична соціалізація» (Dawson and Prewitt 1969). Увесь другий розділ книги називається «*Political self*», що можна приблизно перекласти українською як «Політичне я», тому що слід мати на увазі, що *self* означає трохи більше, ніж просто «я» та у психологічній та антропологічній традиції, на яку, зокрема, й посилаються ці автори,

цей термін означає ще й *самість* людини. Р. Доусон та К. Превітт виходять з припущення, що «кожен індивід має *політичне Я*. Цей термін позначає усю його сукупність орієнтирів щодо його ж політичного світу, включно з поглядами на власну політичну роль» (Dawson and Prewitt 1969: 17), і, водночас, уже на наступній сторінці вони пишуть, що «не всі політичні індивіди мають політичні орієнтири, тобто не всі індивіди розвинули політичне я» (Dawson and Prewitt 1969: 18). За допомогою когнітивних схем, дискурсивних прийомів ідеології можуть закладати підвалини ідеологічного світобачення індивідів, формувати їхні *політичні Я*.

На завершення розглянемо, мабуть, один із найцікавіших дискурсивно-філологічних, навіть літературознавчих, підходів до інтерпретації ідеології, що його пропонує румунський дослідник Б. Штефанеску. У своїх працях науковець-філолог досліджує зв'язок між посткомунізмом та постколоніалізмом. Зокрема, розглядаючи проблеми формування румунської національної *посткомуністичної* ідентичності, він розробляє *тропологию ідентичності* (Ștefănescu 2012: 160), ідентичності *пост-травматичної*, оскільки стан колоніальності, на його думку, характеризується особливою травматичністю (Ștefănescu 2012: 66). Оскільки обсяг статті не дозволяє уповні розглянути його класифікацію, звернімо увагу на те, які літературні тропи з якими ідеологіями асоціює Б. Штефанеску: *консерватизм – іронія* (парадокс, оксимо-рон); *анархізм – метафора* (символ, персоніфікація); *лібералізм – порівняння* (метонімія, синекдоха); *радикалізм – антитеза* (літота, гіпербола) (Ștefănescu 2012: 162). Такий неординарний підхід до типологізації ідеологій свідчить про можливість застосування дослідницького інструментарію та, у більш широкому смислі, методологічного корпусу літературознавства до дослідження ідеологій та форм їхнього дискурсивного втілення. Це, приміром, дозволило би дослідити і способи формування

когнітивних схем сприйняття (за допомогою метафор, іронії, гіпербол тощо).

Отже, можемо підбити підсумки та тезово підсумувати основні результати дослідження: 1) якщо ідеології розуміти як концептосфери, до їх аналізу можна застосувати засади когнітивно-дискурсивного аналізу; 2) когнітивний вимір політичних ідеологій зокрема можна досліджувати за допомогою аналізу когнітивних схем як моделей спрощення суспільно-політичних реалій; 3) оскільки когнітивні схеми, які часто апелюють до емоцій громадян, формуються за допомогою дискурсивних технік, доцільним є залучення й дискурс-аналізу; 4) разом із тим, у застосуванні методології дискурс-аналізу доцільно було би все ж розрізняти соціальну (в значенні суспільствознавчу) складову та когнітивну, тобто ту, що зосереджується у першу чергу на особливостях сприйняття ідеологічного дискурсу; 5) політичні ідеології як концептосфери передбачають аналіз концептів, які входять до ядра (згідно з морфологічним підходом М. Фрідена) ідеології, та концептами периферії ідеології, що перегукується з концепцією каркасу когнітивної схеми та її змінними-наповненнями; 6) ідеології-концептосфери можуть досліджуватися і за допомогою методології літературознавства, що відкриває особливі можливості, у поєднанні з когнітологією, для дослідження способів формування бажаних для певної ідеології способів сприйняття її концептів.

Перспективними для подальших досліджень є розробка прикладних технік когнітивного аналізу сприйняття ідеологічних концептів, вироблення алгоритмів когнітивно-дискурсивного аналізу конкретних політичних ідеологій як концептосфер, чому, вочевидь, має передувати ретельна робота з аналітичного розбору ідеології-концептосфери на її ключові складові: концептополя, концепто- і терміносистеми, з виділенням у ній мета-, авто- та алохтонних концептів і т.д.

ЛІТЕРАТУРА

Приходько, Антон. 2013. *Концепты и концептосистемы*. Днепропетровск: Белая Е. А.

Косенко, Анна. 2009. “До проблеми дефініції концепту як стрижневого об’єкту мовознавчих розвідок”, *Наукові записки*

Національного університету "Острозька академія", Серія: *Філологічна* 11: 234-239.

Воробйова, Ольга. 2011. “Концептологія в Україні: здобутки, проблеми, прорахунки”, *Вісник КНЛУ, Серія: Філологія*. 14 (2): 53-64.

Стасюк, Тетяна. 2013. “Нові тенденції розвитку термінознавства: здобутки міжнародної наукової групи Р. Теммерман”, *Термінологічний вісник*. 2 (1): 28-49.

- Михайлович-Гетто, О. 2007. “Конотація квазітерміна в рекламному тексті: співвідношення індивідуального та колективного”, *Вісник СумДУ, Серія “Філологія”*. 1 (1): 156-160.
- Продан, Юлія. 2013. “Поняття “термін-фразема” у лінгвістиці”. *Термінологічний вісник* 2 (1): 116-121.
- Сорока, Юлія. 2010. *Видеть, мыслить, различать: социокультурная теория восприятия*. Харьков: ХНУ имени В. Н. Каразина.
- Кулик, Володимир. 2010. *Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки*. Київ: “Критика”.
- Goertz, Gary. 2006. *Social Science Concepts. A User’s Guide*. Princeton University Press.
- Richter, Marcus. 1995. *The History of Political and Social Concepts: A Critical Introduction*. New-York: Oxford University Press.
- Freeden, Michael. 1998. *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Єрмоленко, Володимир. 2018. *Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX-XX століть*. Київ: ДУХ І ЛІТЕРА.
- Beume von, Klaus. 2006. *Die politischen Theorien der Gegenwart*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften
- Naschold, Frieder. 1970. *Politische Wissenschaft*. München: Verlag Karl Alber.
- Форт, Маркус. 2014. *Социал-дарвинизм. Научная теория, политический и теологический аспекты эволюционной теории*. Ужгород: ФОП Бреза.
- Дерре, Франк. 2014. *Imperialer Realismus? Deutsche Außenpolitik: Führungsmacht in “neuer Verantwortung”*. Hamburg-Bad Langensalza: Beltz.
- Abdel-Samad, Hadel. 2015. *Der islamische Faschismus*. München: CPI Books.
- Романчук, Роман. 2010. *Либерализм. Идеология счастливого человека*. Киев: К.И.С.
- Dowson, Richard, Prewitt, Kenneth. 1969. *Political Socialization*, Boston: Little brown and company.
- Stefănescu, Bogdan. 2012. *Postcommunism/ Postcolonialism: Siblings of Subalternity*. București: Universității din București

ДЕМОКРАТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

УДК 327.64

Шаповаленко Марина Володимирівна

професор, д. політ.н.,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
shapoval20marina@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ КОЛИВАННЯ ГІБРИДНИХ РЕЖИМІВ

Досліджується феномен політико-інституціональних коливань гібридного політичного режиму як окремого, проміжного типу. Термін «гібридний режим» виникає в рамках транзитологічних досліджень поставторитарних режимів у різних регіонах світу. Транзитологами було відзначено, що такі режими мають властивості, як авторитарних, так і демократичних режимів. На появу таких режимів впливають різноманітні чинники: від глобалізації та геополітичного оточення до особливостей політичної культури політичного істеблішменту та широкого загалу населення, яке знаходиться між авторитарним і демократичним режимами. Виокремлено та проаналізовано основні концептуальні проблеми, що виникають під час вивчення такого типу політичного режиму. Розглянуто сучасні підходи до типології гібридних політичних режимів. Американський політолог Л. Даймонд ще у 1996 р., констатуючи кінець «третьої хвилі» демократизації, наголосив, що головною причиною її «спаду» став перехід низки країн не до ліберальної демократії, а до проміжних форм політичних режимів. З того часу з'явилась велика кількість різноманітних концепцій так званих гібридних політичних режимів, що свідчить, з одного боку, про високу актуальність і зацікавленість наукових кіл проблематикою дослідження проміжних типів політичних режимів, а з другого – про неоднозначність підходів до концептуалізації цього феномена. Це пов'язано з тим, що термін «гібридний режим» потребує певної концептуалізації з урахуванням регіональної специфіки. У руслі дослідження гібридності або уточнення цього поняття виникла концепція неопатримоніалізму, неопатримоніальної демократії, що розвиває оптичне фокусування на особливостях пострадянських режимів. Водночас це дозволяє залучати до аналізу інститути, що виникають на перетині мережевих і системних площин.

Ключові слова: *посткомуністичні країни, демократизація, модернізація, політичні інститути, інституціональні зміни, гібридні режими*

Шаповаленко Марина Владимировна

профессор, д. полит.н.,
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
shapoval20marina@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

ПОЛИТИКО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ КОЛЕБАНИЯ ГИБРИДНЫХ РЕЖИМОВ

Исследуется феномен политико-институциональных колебаний гибридного политического режима как отдельного, промежуточного типа. Термин «гибридный режим» возникает в рамках транзитологических исследований поставторитарных режимов в разных регионах мира. Транзитологами было отмечено, что такие режимы имеют свойства, как авторитарных, так и демократических режимов. На появление таких режимов влияют разнообразные факторы: от глобализации и геополитического окружения до особенностей политической культуры политического истеблишмента и населения, находящегося между авторитарным и демократическим режимами. Выделены и проанализированы основные концептуальные проблемы, которые возникают во время изучения данного типа политического режима. Рассмотрены современные подходы к типологии гибридных политических режимов. Американский политолог Л. Даймонд еще в 1996 г., констатируя конец «третьей волны» демократизации, отметил, что главной причиной ее «спада» стал переход ряда стран не к либеральной демократии, а к промежуточным формам политических режимов. С того времени появились большое количество разнообразных концепций так называемых гибридных политических режимов, что свидетельствует, с одной стороны, о высокой актуальности и заинтересованности научных кругов проблематикой исследования промежуточных типов политических режимов, а с другой – о неоднозначности подходов к концептуализации данного феномен. Это связано с тем, что термин «гибридный режим» нуждается в определенной концептуализации с учетом региональной специфики. В русле исследования гибридности или уточнения этого понятия возникла концепция неопатримониализма, неопатримониальной демократии, которая развивает оптическую фокусировку на особенностях постсоветских режимов. В то же время это позволяет привлекать к анализу институты, которые возникают на пересечении сетевых и системных плоскостей.

Ключевые слова: *посткоммунистические страны, демократизация, модернизация, политические институты, институциональные изменения, гибридные режимы*

Maryna Shapovalenko

Professor, Dr.Sc. in Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
shapoval20marina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9128-8008>

POLITICAL AND INSTITUTIONAL FLUCTUATIONS OF HYBRID REGIMES

In the article the phenomenon of political and intuitions fluctuations of the hybrid political regime is investigated as a separate, intermediate type. Term the «hybrid regime» arises up within the framework transition researches of the post-authoritarian regimes in the different regions of the world. Transitologists mentioned that such regimes have traits of both authoritarian and democratic ones. The emergence of such regimes is influenced by different factors: starting from globalization and geopolitical surrounding to political establishment and population political culture, that merge between authoritarian and democratic regimes. Basic conceptual problems that arise up during the study of this type of the political regime are distinguished and analyzed. The current approaches to the typology of the hybrid political regimes are reviewed. The American political scientist

L. Diamond is as early as 1996, establishing the end of the «third wave» of democratization, marked that the main reason of its «slump» was the transition of some countries not to liberal democracy but to other transitional forms of political regimes. Since then plenty of various conceptions of the so-called hybrid political regimes appeared, that testifies, from one side, high relevance and personal interest of scientific stakeholders in problems of research of intermediate types of the political regimes, and from the other side, an ambiguousness in approaches in the phenomenon conceptualization. It is related to that term «hybrid regime». It is related to that the term of «hybrid regime» needs certain research with bringing in of regional specific. In the specter of research of hybridness, or clarification of this concept there was conception of neopatrimonialism, the neopatrimonial democracy that develops the optical focusing on features of the post-soviet regimes. At the same time, this allows analyze institutes that arise up on crossing of network and systemic planes.

Keywords: *post-communist countries, democratization, modernization, political institutions, institutional changes, hybrid regimes*

Суспільно-політичні перетворення, які тривають у країнах Східної Європи та колишнього СРСР протягом останніх майже двадцяти восьми років, знову поставили перед політичною наукою нагальні теоретичні та практичні питання: які чинники впливають на падіння авторитарних режимів, як розвивається цей процес, які саме актори відіграють ключову роль у руйнації старого порядку, які реалізують стратегію модернізації суспільства, наскільки тривалим є шлях поставоритарних режимів до демократії та вільного ринку, чи коректно говорити про демократичний вектор трансформаційних процесів як про єдино можливий? Динамічні соціально-економічні та політичні зміни, що відбулись у цих країнах протягом зазначеного періоду, надали значну кількість емпіричного матеріалу. Накопичений матеріал потребує адекватного осмислення та узагальнення, комплексного теоретичного осмислення, визначення взаємозв'язків між тими чи іншими подіями та їхнього логічного обґрунтування.

Інверсійний та перверсійний характер лібералізації та демократизації старих авторитарних режимів спричинив виникнення специфічних політичних режимів на посткомуністичному просторі, які неможливо однозначно класифікувати як демократичні або авторитарні. Тому ще у 1996 р. американський політолог Л. Даймонд, наголошуючи на завершенні «третьої хвилі» демократизації, підкреслював, що головною причиною цього став перехід низки держав не до ліберальної демократії, а до проміжних форм політичних режимів (Diamond 1996: 23). Усе це зумовлює актуальність дослідження, яка постає у двох аспектах: по-перше, теоретичному, який детермінований необхідністю розробки теоретико-методологічної схеми аналізу гібридних політичних

режимів; по-друге, політико-практичному, який полягає у тому, що вироблення чіткої методологічної стратегії дослідження проміжних (тобто таких, що перебувають між демократією та авторитаризмом) форм політичних режимів дасть змогу відповісти на ті питання, які неодмінно виникають у контексті емпіричного аналізу особливостей перехідних процесів у пострадянських країнах, у тому числі і в Україні: на якому етапі проголошеного переходу до демократії вони перебувають (тобто наскільки глибокими та ефективними виявилися процеси лібералізації та демократизації у цих державах?), чим є сформовані в цих країнах гібридні форми політичних режимів – нестабільними та недовготривалими ситуаціями, які тимчасово «заморозили» перехід від авторитаризму до демократії, чи все ж таки новим, гібридним типом політичних режимів, який є рівнозначним, в імовірнісному плані, демократії результатом переходу від авторитаризму?

Чисельні теорії політичної динаміки та політичного режиму підкреслюють складність визначення закономірностей змін у цій сфері. Як правило, звертається увага на те, які саме чинники можуть впливати на технологію демократизації політичної системи, а які, навпаки, формують технології дедемократизації. В цьому напрямку досить цікавими є положення теорії американського політолога Ч.Тіллі щодо демократизації політичного режиму у праці «Демократія» (Тіллі 2007: 110-113). Він вивчав особливості процесів демократизації та дедемократизації. Отже, у своєму дослідженні дослідник аналізував політичні процеси та виділив, зокрема, процес розвитку потенціалу держави, процес участі громадян у прийнятті політичних рішень та розвиток публічної політики (взаємодії держави, державних інституцій, громадян та об'єднань громадян).

Основними параметрами дієздатності політичної системи є якість функціонування інститутів демократії (демократизація-дедемократизація) та рівень міцності державних інститутів. Сукупність вищезначених чинників сприяють дієздатності самої держави.

Одним із перших поняття «гібридний режим» ужив угорський соціолог Елімір Ханкіш для позначення системи, що була сформована в комуністичній Угорщині в період правління Я. Кадара і яка, на його думку, поєднувала ледве сумісні інституційні та ідеологічні принципи. Однак найбільшої популярності воно набуло в контексті аналізу посткомуністичних перетворень у країнах Східної Європи та, особливо, колишнього СРСР, які здійснювались у рамках транзитологічного підходу. І тут передусім слід згадати таких дослідників, як Г.О'Доннелл, Ф. Шміттер, які досліджували феномен гібридних режимів і сприяли утвердженню цього поняття у науковому обігу політичної науки (О'Доннелл, Schmitter 1986; О'Доннелл 1997).

Гібридні режими поєднують авторитарні демократичні інститути і практики і являють собою, на думку Леонардо Морліно, «оптичну ілюзію», оскільки можуть одночасно класифікуватися як «демократії з прикметниками» і як «авторитаризми з прикметниками» (Morlino 2009). Гібридні режими («авторитаризм змагання» Люкана Уэя (Way 2004:13) або «електоральний авторитаризм» у Андреаса Шедлера (Schedler 1998:93)) є напівдемократіями різного типу, які розрізняються від тих, що наближаються до електоральних демократій за рівнем плюралізму і конкурентної здатності систем з домінуючою партією, в яких правляча партія широко використовує будь-які засоби для перетворення опозиції на другорядну силу, до персоналістських режимів, де організують вибори, але порушують громадянські права своїх громадян. Головна відмінність подібних режимів від справжньої автократії – це готовність толерантно ставитися до опозиційних партій, незалежних ЗМІ і неурядових організацій, але за можливості обмежувати їхню діяльність. Крім того, за допомогою цього поняття намагаються пояснити тривале перебування у «бермудському трикутнику» посткомуністичних перетворень. Тому походження цього терміна все ж таки не дає пояснювальної моделі розвитку режимів на пострадянському просторі.

Гібридний режим є найбільш концептуально розмитою категорією, оскільки є

результатом певних поєднань напіввідкритості, напівконкурентності, напіврепресій. Такі характеристики роблять ці режими уразливими перед протестними діями, різними формами громадянської непокори і насильства, у тому числі збройними конфліктами. Внаслідок цього інституціонального протиріччя гібридні режими найменш стабільні і несуть у собі найвищі ризики режимних змін. Диверсифікація властива і негібридним режимам. Гібридний режим намагається вирішити своє основне завдання забезпечення незамінності влади – відносно низьким рівнем насильства. Він не має у своєму розпорядженні ні морального капіталу монархії, ні репресивної машини тоталітаризму. Не можна розгорнути «крутень репресій» без активної участі громадян. Але громадяни гібридних режимів не хочуть ні в чому брати участь. Державна пропаганда, як видається, в гібридних режимах нікого не мобілізує. Вона об'єднує громадян за принципом пасивності та лояльності до влади. Наслідком глобалізації стає зростання гетерогенності політичного простору і неоднорідності акторів, що взаємодіють у ньому. Політологи використовують для опису цього процесу атрибути комплексності, лімінальності, мозаїчності. Використання поняття гібридності в політичній науці стало результатом теоретичного пошуку термінів і методологічних підходів до аналізу нових політичних реалій, які виникли в умовах криз, «перехідності» або зіткнення різних соціокультурних практик, і – мережевої публічної політики, яка є незавершеним проектом нелінійного розвитку політичної системи, і тоді працюють закони синергетики.

У процесі гібридизації відбувається не лише відтворення базових особливостей інститутів, але й розвиваються нові параметри та функції. Інтеграція і аналіз накопиченого емпіричного матеріалу дозволив побачити, наскільки різні частини об'єднуються в гібридні структури. На думку деяких політологів, існує чотири типи гібридних політичних інститутів. Перший з них характеризується об'єднанням рис інститутів, що належать до двох або більше різних ідеал-типових моделей; до нього відносяться гібридні держави і політичні режими. Гібрид другого типу об'єднує риси певного політичного інституту де-юре і іншого політичного або соціального інституту де-факто. Третій і четвертий типи пов'язані з формуванням нової політичної реальності. Тип третій – це гібридність, обумов-

лена інституціоналізацією нових акторів публічної політики в online і offline просторах. Четвертий тип будується на функціональній інтеграції різних організаційних форм. Гетерархії являють собою інтеграцію ієрархічних і мережевих структур, які впливають на інституційні коливання поставлених режимів, тобто гібридних режимів (Мирошниченко, Морозова 2015: 33-34).

За показниками Дому свободи, за остання 10 років приблизно на 2 % зменшилась кількість вільних країн, але зросла кількість частково вільних та невільних країн, а, отже, зросла кількість гібридних режимів (Freedom House 2018). Україна посіла **84-те місце** у рейтингу «Індекс демократії 2018», лишивши за собою статус «гібридного режиму». Серед країн східної Європи Україна посідає 17 місце, отримавши, як і минулого року, 5,69 бала з 10. Як зазначають вітчизняні політологи, неопатримоніалізм в Україні фактично перетворився у структурноформуючий чинник розвитку суспільства (Фисун 2010: 178-180), а якість політичних інститутів та політичних еліт прирікає країну перебувати в пастці гібридності (Мацієвський 2016:476). Таким чином, означена проблема коливань гібридних режимів має послідовно і ретельно досліджуватись вітчизняними політологами, оскільки час показує, що процес гібридизації не лише триває, а й ускладнюється.

ЛІТЕРАТУРА

Diamond, L. 1996. "Is the Third Wave Over?" *Journal of Democracy*. Vol. 7, 3: 20-37.

УДК328.181:004.087

Константинівська Анастасія Костянтинівна

аспірантка кафедри політології

Національний університет

«Кієво-Могилянська академія»,

вул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04655

konstantinovskaya1@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-6463-123X>

ЕЛЕКТРОННИЙ ПАРЛАМЕНТ: ФУНКЦІЇ ТА МЕХАНІЗМИ СТВОРЕННЯ

На сьогодні в Україні є актуальним питання застосування інструментів електронного парламенту та інформаційно-аналітичної підтримки законодавчої гілки влади для забезпечення ефективної законотворчої діяльності. У західному демократичному світі парламенти активно використовують ІКТ (інформаційно-комунікаційні

технології) для оптимізації процесів, більшої доступності, прозорості, розширених можливостей звітності. Саме парламент, як головний законодавчий орган, має демонструвати тренди нових технологій, швидкий обмін інформацією між підрозділами, новітні методи обробки та передачі даних в інформаційних системах. Із запровадженням ІКТ в парламенті мають посилитися такі ключові політичні цінності законодавчого органу, як вільний доступ до інформації, відкритість та прозорість роботи. Запровадження інформаційних систем електронної участі сприятиме підвищенню ефективності роботи законодавчого органу, а інструменти електронної демократії та інформаційно-комунікаційні технології дозволяють громадянам бути більш залученими до державного управління через можливість участі у процесі ухвалення законодавчих рішень. У результаті інструменти електронного парламенту забезпечують ефективне виконання парламентських функцій, підвищують якість парламентаризму і законодавчого процесу. Переймаючи європейський досвід електронної демократії, можна зміцнити інституційну спроможність українського парламенту, поглибити взаємодію з громадянським суспільством, запровадити якісний експертно-аналітичний супровід законодавчих ініціатив та подальшу їх координацію. Розглянуто основні функції парламенту із застосуванням ІКТ, інструменти електронного парламенту та електронні механізми взаємодії із зовнішнім середовищем – ЗМІ, експертами та громадянським суспільством.

Ключові слова: електронний парламент, інформаційне суспільство, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), інформаційна система, громадянське суспільство.

Константиновская Анастасия Константиновна

аспірантка кафедри політології
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
ул. Григорія Сковороди, 2, Київ, 04655
konstantinovskaya1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6463-123X>

ЭЛЕКТРОННЫЙ ПАРЛАМЕНТ: ФУНКЦИИ И МЕХАНИЗМЫ СОЗДАНИЯ

На сегодня в Украине является актуальным вопрос применения инструментов электронного парламента и информационно-аналитической поддержки законодательной ветви власти для обеспечения эффективной законотворческой деятельности. В западном демократическом мире парламенты активно используют ИКТ (информационно-коммуникационные технологии) для оптимизации процессов, большей доступности, прозрачности, расширенных возможностей отчетности. Именно парламент, как главный законодательный орган, должен демонстрировать тренды новых технологий, быстрый обмен информацией между подразделениями, новейшие методы обработки и передачи данных в информационных системах. С введением ИКТ в парламенте должны усилиться такие ключевые политические ценности законодательного органа, как свободный доступ к информации, открытость и прозрачность работы. Внедрение информационных систем электронного участия способствует повышению эффективности работы законодательного органа, а инструменты электронной демократии и информационно-коммуникационные технологии позволяют гражданам быть более вовлеченными в государственное управление через возможность участия в процессе принятия законодательных решений. В результате инструменты электронного парламента обеспечивают эффективное выполнение парламентских функций, повышают качество парламентаризма и всего законодательного процесса. Переимая европейский опыт электронной демократии, можно укрепить институциональную способность украинского парламента, углубить взаимодействие с гражданским обществом, ввести качественный экспертно-аналитическое сопровождение законодательных инициатив и дальнейшую их координацию. Рассмотрены основные функции парламента с применением ИКТ, инструменты электронного парламента и электронные механизмы взаимодействия с внешней средой - СМИ, экспертами и гражданским обществом.

Ключевые слова: *электронный парламент, информационное общество, информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), информационная система, гражданское общество.*

Anastasia Konstantynivska

PhD student, Department of Political Science
National University of Kyiv-Mohyla Academy,
2 H. Skovorody street, Kyiv, 04655
konstantinovskaya1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6463-123X>

ELECTRONIC PARLIAMENT: THE FUNCTIONS AND CREATION MECHANISMS

Today, the issue of setting up an electronic parliament in Ukraine and its information and analytical support to ensure effective lawmaking activity is very relevant. In the western democratic world, parliaments widely use ICT (information and communication technologies) to optimize processes, increase accessibility, transparency, and enhanced reporting capabilities. Parliament is the main legislature institution, which demonstrates trends of new technologies, rapid exchange of information between divisions, the latest methods of processing and transmitting data in information systems. With the introduction of ICT in the parliament, key political values of the legislature should be strengthened, such as free access to information, openness, and transparency. E-democracy tools in the e-Parliament provide effective parliamentary functions, increase the quality of parliamentarism and the legislative process. New information systems make the legislature more efficient, and the tools of e-democracy and information and communication technologies enable citizens to be more involved in public affairs, through the possibility of indirect involvement in legislative initiatives. Adapting European experience can strengthen the institutional capacity of the Ukrainian parliament, deepen communication with civil society, introduce quality expert support and coordinate the adoption of new bills. This article examines the main functions of parliament with the use of ICT, tools of the electronic parliament and mechanisms for interaction with the external environment - media, experts and civil society. The main purpose of this study is to analyze world tendencies of the development e-Parliament and the possibility of introducing new electronic tools in the Verkhovna Rada of Ukraine.

Keywords: *electronic parliament, information society, information and communication technologies (ICT), information system, civil society.*

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій впливає на функціонування парламентів світу, їхню ефективність, прозорість та відкритість. Світовою тенденцією є запровадження ІКТ в структуру парламенту для підвищення довіри громадян, відкритого доступу громадян до інформаційних даних, їх залучення до процесу прийняття рішень, посилення контролю за державною владою з боку громадянського суспільства. Нові інформаційні технології дозволяють максимально скоротити законотворчий цикл, у тому числі внаслідок покращення інформаційно-аналітичного забезпечення парламентарів та оптимізації процесів, при цьому покращуючи якість та легітимність ухвалених законів.

Питаннями регулювання та запровадження інструментів електронного парламенту займалися: А.Макінтош, Р. Гібсон, Р. Міссінгам, Р.Лінднер, Р. Йогансен, С.Колеман; у вітчизняній політичній думці дослідження електронного парламенту здійснювали С.Чукот, І.Баклан, Ю.Селін, І.Корж. Останнє дослідження Міжпарламентського Союзу (Inter-Parliamentary Union 2016) про розвиток інституту електронного парламенту в світі показало, що зі стрімким розвитком глобального інформаційного суспільства відбувається зростання застосування інформаційно-комунікаційних технологій в органах законодавчої влади, а новий тип цифрового суспільства висуває вже зовсім інші вимоги до парламенту як головного законодавчого органу (Inter-Parliamentary Union 2016). Розглянемо детальніше

основні напрямки та точки розвитку інструментів електронного парламенту, які можна застосувати в його роботі для покращення механізмів управління та вдосконалення організації законотворчого процесу.

Метою статті є аналіз світових тенденцій розвитку електронного парламенту та можливості запровадження нових електронних інструментів у Верховній Раді України.

Сучасні тенденції розвитку суспільства вимагають суттєвого підвищення ефективності роботи парламенту, особливо в частині інформаційно-аналітичного супроводу законотворчої роботи. Нові вимоги до ефективності парламенту полягають у збільшенні ресурсного забезпечення законодавчого органу; удосконаленні цифрової інфраструктури; пропозиції державних послуг нового типу; запровадженні сучасних механізмів документообігу, в тому числі матеріалів експертного супроводу законопроектів; розвитку веб-сторінок парламентів; створенні нових баз даних; поглибленні діалогу між представниками парламенту та громадянами через електронні канали комунікації; нових методах захисту та збереженні інформації; уведенні сучасних систем пошуку та моніторингу; організації нових систем адміністративної діяльності (Thiel 2016).

Однак електронний парламент це не лише запровадження електронних інструментів та цифрових систем, як, наприклад, систем електронного документообігу та обліку інформації, подачі електронних петицій, запуску електронних платформ спілкування з громадянами та експертним середовищем, застосування новітніх інформаційних систем для архівування нормативно-правових актів та законопроектів, а й комплексне функціонування цих систем та інструментів, їх взаємодоповнювальне використання для найбільш ефективного досягнення таких цінностей парламентаризму, як представництво, прозорість, доступність, відповідальність та ефективність (Баклан, Селін 2013). Нові інструменти електронного парламенту дозволяють не тільки забезпечити депутатів необхідною інформацією під час роботи над законопроектами, а головне, надати широкі можливості громадянам у доступі до інформації щодо діяльності законодавчого органу і створення опції залучення громадян до роботи над законопроектами на стадії їх підготовки.

Досягнути описаних вище цілей можна звернувшись до міжнародного досвіду забезпечення організаційної та інформацій-

но-аналітичної діяльності парламенту та нових типів комунікацій парламентарів з громадянами через застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Для міжнародного аналізу ступеня використання інформаційно-комунікаційних технологій у парламенті використовують такі показники: розгалуженість мережі каналів зв'язку між громадянами та парламентом, інформаційне наповнення офіційних сторінок, цифрова інфраструктура, широкий перелік інформаційно-дослідницьких послуг, які надають дослідницькі центри парламенту та бібліотеки; використання новітніх електронних інструментів такі як електронні звернення та петиції; наявність у парламенті електронних платформ спілкування громадян із парламентарями, наприклад, електронних консультацій та електронних форумів (Johansen 2006).

Експертами визначено, що інструменти електронного парламенту дозволяють покращити комунікацією між законодавчим органом та громадянським суспільством; у свою чергу така постійна взаємодія сприяє більшому розумінню у громадян необхідності ухвалених законів, які, з часом, розвинувши свої компетенції, також зможуть долучитися до розробки нових законів, представляючи власні ідеї та ініціативи (Missingham 2011). Важливо, що механізми комунікації електронного парламенту дозволяють прозоро та відкрито взаємодіяти членам парламенту із засобами масової інформації, залучати до своєї роботи не тільки експертів, а й компетентних громадян. За допомогою нових каналів комунікації депутати посилюють свою підзвітність перед виборцями, регулярно звітуючи про здійснення законотворчих та контрольних функцій (Корж 2016).

Згідно з дослідженням Міжпарламентського Союзу (Inter-Parliamentary Union 2016), використання інформаційно-комунікаційних технологій в органах законодавчої влади набуло широкого поширення через те, що допомагає вирішувати головні виклики для парламентів, якими на сьогодні є: 1) робота з великими обсягами інформації, що постійно зростають; 2) висхідна підзвітність та відповідальність парламентів перед громадянами; 3) поява нових каналів комунікацій (соціальні мережі, персональні блоги політиків, консультативні платформи), через які громадяни отримують нові можливості впливати на своїх представників; 4) постійно наростаюча потреба у ширшому представництві інтересів громадян через плюраліза-

цію інформаційного середовища; 4) необхідність забезпечення рівних можливостей для доступу до інформації та відкритих даних представників ЗМІ, експертів та звичайних громадян (Inter-Parliamentary Union 2016).

У переважній більшості європейських країн, усі законопроекти та супровідні документи, які представлені на порядку денному, є відкритими для проведення дискусій з експертним середовищем та громадянами через електронні сторінки парламентів. Тому одним із найважливіших кроків використання інформаційно-комунікаційних технологій у роботі парламенту є розвиток офіційних інтернет-порталів, які дозволяють створити майданчик для спілкування парламентарів з виборцями (ведення блогів та персональних сторінок), обговорення законопроектів, пропозицій та поправок (Gibson, Cantijoch 2013). На веб-сайтах європейських парламентів зазвичай представлена інформація про розклад роботи, актуальний порядок денний, розробку поточних законопроектів та їх статус, експертні висновки, звіти комітетів; запропоновані можливості для прямої комунікації з депутатами, а саме через подання електронних петицій та проведення електронних консультацій і обговорень.

Сьогодні, офіційні Інтернет-сторінки парламентів стають основним прямим каналом комунікації виборців з парламентарями (Missingham 2011). Нові потужності операційних систем дозволяють розміщувати велику кількість відеоматеріалів з пленарних засідань, засідань комітетів, брифінгів і прес-конференцій. Збільшення відкритості парламенту дозволяє громадянам краще зрозуміти, як функціонує головний законодавчий орган, тим самим підвищувати довіру громадянського суспільства до влади в цілому. Нові електронні інструменти, дозволяють суттєво покращити можливості інформувати громадян про ухвалені нормативно-правові акти та запроваджені політичні реформи через їхню зручність та доступність для широкого кола громадян (Johansen 2006).

Сучасні інформаційно-комунікаційні технології дозволяють оперативно публікувати більше нормативних документів онлайн, швидше обробляти запити депутатів та готувати на них відповіді. Інформаційно-комунікаційні сервіси розширюють можливості роботи з відкритими даними, однак у цьому контексті важливим аспектом

є навчання персоналу для роботи з новими сервісами та підготовка зрозумілих інструкцій для забезпечення доступу звичайних громадян. Окрім цього, новітні інформаційні системи дозволяють не тільки спростити формальні процедури, а й запропонувати нові інструменти для надійного архівування даних, чим покращують загальний організаційний процес, оскільки спрощують процедуру пошуку необхідних документів та експертних висновків.

Звертаючись до Стратегії електронного парламентаризму на 2018-2020 роки від 5 липня 2018 року, у Верховній Раді України вже здійснили такий ряд нововведень електронного парламентаризму, як електронна Погоджувальна рада, автоматизована система документообігу, запуск електронної платформи громадського обговорення законопроектів, можливості подання електронних петицій та ін. (Стратегія 2018).

Аналізуючи наповнення офіційної веб-сторінки Верховної Ради України, ми бачимо, що її структура відповідає міжнародним нормам та практикам. Так, на Інтернет-порталі українського парламенту можна ознайомитись з повною базою українського законодавства з усіма проміжними документами розгляду; порівняльними таблицями та експертними висновками; базою ратифікованих міжнародних договорів; базою даних законопроектів та їх статусом; повним переліком поправок до законопроектів; календарем пленарних засідань і порядком денним засідань; статистичними даними відвідуваності та результатами голосувань; стенограмами пленарних засідань; календарем засідань комітетів та їх протоколами; електронними профайлами народних депутатів з контактною інформацією; відомостями про депутатські фракції та групи; інформацією про структуру Апарату Верховної Ради України, його повноваженнями та контактною інформацією (Чукот 2016).

Однак, не дивлячись на загальне позитивне враження розвитку електронного парламенту в Україні, можна виділити ряд аспектів в частині електронного урядування Верховної Ради України, які потребують осучаснення та доповнення. В першу чергу необхідно запровадити нові канали комунікації депутатів з громадянами, а саме зробити персональні сторінки народних обранців інтерактивними, таким чином створити електронний кабінет депутата. Завдяки такому інструменту, громадяни

зможуть надсилати звернення до членів парламенту в електронній формі та отримувати на них офіційні відповіді; усі запитання та відповіді зможуть бути публічно розміщені на офіційній сторінці депутата. Через такі електронні платформи комунікацій, як електронні консультації та опитування, можна залучати громадян та громадські організації до обговорення законопроектів, тим самим підвищуючи їхню подальшу легітимізацію. Також необхідно створити можливості перегляду в реальному часі, через мережу Інтернет, не тільки пленарних засідань, а й засідань комітетів, створити відповідні електронні архіви з простим алгоритмом пошуку необхідних подій.

Для ефективного запровадження інформаційно-комунікаційних технологій до організаційних процесів і процедур діяльності Верховної Ради та її Апарату необхідно переймати міжнародний досвід застосування електронних інструментів управління законодавчим процесом: важливо створювати спеціалізовані системи обробки інформації для надання кваліфікованого інформаційно-аналітичного забезпечення депутатів; за допомогою широкого використання ІКТ покращити взаємодію парламенту з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування; користуючись новими операційними системами, збільшити доступ громадських організацій та ЗМІ до мережі відкритих даних. Для нівелювання фактів «кнопкодавства» слід удосконалити систему електронного голосування до рівня «РАДА-4», що унеможливує фальсифікацію голосів та гарантує точний підрахунок результатів, забезпечуючи швидкість процедури та можливості збереження даних. Також для розвитку інституту електронного парламенту в Україні необхідно розробити нові програми експертного супроводу із залученням міжнародних спеціалістів з профільних питань для покращення якості ініційованих законопроектів.

Підсумовуючи, можемо сказати, що інформаційно-комунікаційні технології є одним із найважливіших інструментів, котрий парламент може використовувати, для досягнення нових цілей розвитку, які неминуче виникають у глобальному світі. Запровадження в Україні державних програм використання інформаційно-комунікаційних технологій у парламенті зможе покращити електронну взаємодію законодавчого інституту з органами виконавчої та місцевої влади, що в свою

чергу значно сприятиме законотворчому процесу, та підвищить ефективність державного управління в цілому. Розвиток електронного парламентаризму дозволить максимально автоматизувати законодавчий процес, тим самим підвищить ефективність роботи парламенту, поглибить взаємодію Верховної Ради України з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Електронний парламент за допомогою електронних платформ комунікації дозволить підвищити довіру громадян до своїх представників через залучення виборців до формування порядку денного та прийняття політичних рішень. Використовуючи інформаційно-комунікаційні технології, Верховна Рада України зможе оперативніше реагувати на проблеми українського суспільства.

Досвід осучаснення західноєвропейських парламентів через запровадження нових електронних інструментів є корисним для розвитку вітчизняного парламентаризму. Для збереження ролі провідного демократичного органу українському парламенту необхідно підлаштовуватись під вимоги інформаційного суспільства. Нові інформаційні системи роблять законодавчий орган більш ефективним, а інструменти електронної демократії та інформаційно-комунікаційні технології дозволяють громадянам бути більш залученими до державних справ через можливість опосередкованого залучення до законодавчої ініціативи. Інструменти електронного парламенту забезпечують ефективне виконання парламентських функцій, підвищують якість парламентаризму і законодавчого процесу. Адаптуючи європейський досвід, можна зміцнити інституційну спроможність українського парламенту, поглибити комунікацію з громадянським суспільством, запровадити якісний експертний супровід та координацію ухвалення нових законопроектів. Електронний парламент є необхідною складовою електронної демократії та створення демократичного інформаційного суспільства завдяки використанню сучасних інформаційних технологій та інструментів, що підвищують прозорість та політичну відповідальність головного законодавчого органу.

ЛІТЕРАТУРА

Inter-Parliamentary Union. World e-Parliament Report 2016. URL: [45](https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2016-07/world-</i></p></div><div data-bbox=)

e-parliament-report-2016 (дата звернення: 25.10.2018).

Thiel, S. K. 2016. "A Review of introducing Game Elements to e-Participation", In *E-Democracy and Open Government (CeDEM)*, Conference for: 3-9.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. "Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення", *Юридична наука* 1: 13-20.

Johansen, R. C. 2006. "The E-Parliament: Global governance to serve the human interest", *Widener L. Rev.* 13: 319.

Missingham, R. 2011. "E-parliament: Opening the door", *Government Information Quarterly* 28(3): 426-434.

Корж, І. Ф. 2016. "Принципи прозорості і відкритості електронного парламенту в умовах децентралізації державної влади України",

Інформація і право 2: 17.

Gibson, R., & Cantijoch, M. 2013. "Conceptualizing and measuring participation in the age of the internet: Is online political engagement really different to offline?", *The Journal of Politics* 75(3): 701-716.

Стратегія електронного парламентаризму на 2018-2020 роки. URL: <http://document.ua/prozatverdzhennja-strategiyi-elektronno-go-parlamentarizmu-n-doc350298.html> (дата звернення: 25.10.2018).

Чукот, С. 2016. "Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій", *Держава та регіони. Серія Державне управління*, 1 (53): 133-137.

УДК 321.352/354

Божко Павло Андрійович

аспірант кафедри політології

Харківський національний

університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

bozhko.pavel.95@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-0216-1783>

СТРАТЕГІЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИКО-АДМІНІСТРАТИВНИХ ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Стратегія модернізації є результатом досить складного процесу взаємодії цілей і інтересів правлячої політичної еліти, її можливостей і обмежень при створенні нових політико-адміністративних інститутів, здатних бути провідниками прямих і зворотних сигналів взаємодії суспільства і влади. Для успішного втілення розробленої стратегії модернізації необхідно використовувати політико-адміністративний механізм, що включає екзогенні та ендогенні елементи. Завданням політичного управління є визначення пріоритетів і стратегій суспільного розвитку держави, а також опрацювання і переведення суспільних цінностей і сподівань у чіткий план дій.

Модернізація – це перш за все досягнення конкурентоспроможності інститутів шляхом їхніх змін. Для таких змін на першому етапі необхідно віднести основні норми і правила, формування яких означає розвиток політичного середовища. Саме тому модернізацію необхідно розглядати і з інструментальної точки зору: як умову реалізації стратегічних задумів політичної влади. У цьому сенсі модернізація системи державного управління являє собою політичний проект. Такий підхід дозволяє побачити адміністративні перетворення в рамках політичного контексту, тобто розглянути їх як процес, що відбувається під впливом і під час зіткнення інтересів і взаємодії різних груп і індивідів.

Модернізація політико-адміністративного управління в напрямі створення ефективної держави безпосередньо пов'язана з вдосконаленням політичної системи, ефективною реалізацією адміністративних реформ, раціоналізацією політико- адміністративної

взаємодії, оптимізацією системи місцевого самоврядування. Важливим є визначення оптимального співвідношення між цілями досягнення економічної ефективності за ринкових умов і соціальної спрямованості системи державного управління в цілому. Характерним для процесу модернізації є структурно-змістовне перетворення політичної системи, спрямоване на формування політичної структури соціальної дії.

Ключові слова: модернізація, політико-адміністративне управління, інституційні новації, державне управління, корпоративні інститути.

Божко Павел Андреевич
аспірант кафедри політології
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, Харків, 61022,
bozhko.pavel.95@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0216-1783>

СТРАТЕГИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ ПОЛИТИКО-АДМИНИСТРАТИВНЫХ ИНСТИТУТОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ

Стратегия модернизации является результатом довольно сложного процесса взаимодействия целей и интересов правящей политической элиты, ее возможностей и ограничений при создании новых политико-административных институтов, способных быть проводниками прямых и обратных сигналов взаимодействия общества и власти. Для успешного воплощения разработанной стратегии модернизации необходимо использовать политико-административный механизм, включающий экзогенные и эндогенные элементы. Задачей политического управления является определение приоритетов и стратегий общественного развития государства, а также разработка и перевод общественных ценностей и ожиданий в четкий план действий.

Модернизация – это прежде всего достижения конкурентоспособности институтов через их изменения. Для таких изменений на первом этапе необходимо отнести основные нормы и правила, формирование которых означает развитие политической среды. Именно поэтому модернизацию необходимо рассматривать и с инструментальной точки зрения: как условие реализации стратегических замыслов политической власти. В этом смысле модернизация системы государственного управления представляет собой политический проект. Такой подход позволяет увидеть административные преобразования в рамках политического контекста, то есть рассмотреть их как процесс, происходящий под влиянием и в ходе столкновения интересов и взаимодействия различных групп и индивидов.

Модернизация политико-административного управления в направлении создания эффективного государства непосредственно связана с совершенствованием политической системы, эффективной реализацией административных реформ, рационализацией политико-административного взаимодействия, оптимизацией системы местного самоуправления. Важным является определение оптимального соотношения между целями достижения экономической эффективности в рыночных условиях и социальной направленности системы государственного управления в целом. Характерным для процесса модернизации является структурно-содержательное преобразование политической системы, направленное на формирование политической структуры социального действия.

Ключевые слова: модернизация, политико-административное управление, институциональные новации, государственное управление, корпоративные институты.

Pavlo Bozhko

PhD student, Department of Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
bozhko.pavel.95@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0216-1783>

STRATEGY OF MODERNIZATION OF POLITICAL-ADMINISTRATIVE INSTITUTIONS OF GOVERNANCE

The strategy of modernization is the result of a rather complex process of interaction between the goals and interests of the ruling political elite, its capabilities and limitations in the creation of new political-administrative institutions that can be conductors of direct and reverse signals of interaction between society and government. For the successful implementation of the developed strategy of modernization, it is necessary to use the political-administrative mechanism, which includes exogenous and endogenous elements. The task of political governance is to determine the priorities and strategies of social development of the state, as well as the processing and translation of social values and expectations into a clear plan of action.

Modernization is, first of all, the achievement of the competitiveness of institutions through their changes. For such changes at the first stage it is necessary to include the basic rules and regulations, the formation of which means the development of the political environment. That is why modernization must be viewed from an instrumental point of view: as a condition for the implementation of the strategic plans of political power. In this sense, the modernization of public administration is a political project. This approach allows us to see administrative changes within the political context, that is, to consider them as a process that occurs under the influence and during the clash of interests and interaction between different groups and individuals.

Modernization of political-administrative governance in the direction of effective state formation is directly related to the improvement of the political system, efficient implementation of administrative reforms, rationalization of political-administrative interaction, optimization of the system of local self-government. It is important to determine the optimal balance between the goals of achieving economic efficiency in market conditions and the social orientation of the system of public administration in general. Characteristic of the modernization process is the structural and substantive transformation of the political system aimed at the formation of the political structure of social action.

Keywords: *modernization, political-administrative governance, institutional innovations, public administration, corporate institutions.*

Початок ХХІ століття характеризується активними дослідженнями державних інститутів як управлінських конструкцій. Теоретичні дослідження в нових умовах прагнуть знайти баланс політики та управлінського механізму її здійснення, тобто показати шляхи досягнення відповідності між політичними цілями та інструментами управління (проектними, процесними, мережевими). Усередині системи державного управління виділяються функції, спрямовані на здійснення рішень політичних органів держави, і визначаються інститути, необхідні для виконання цих функцій. Разом із функціонуванням системи державного управління все більшу увагу дослідників привертає процес її розвитку,

його цілі, ситуаційні змінні і результати, а також інститути, що управляють зміною інститутів. Актуальність дослідження проблеми політико-адміністративної модернізації суспільства і держави зумовлена, передусім, тим, що всі зміни в системі державного управління відбувалися і продовжують відбуватися за рахунок модернізації. Тим часом, адміністративні реформи, що почалися і тривають у багатьох розвинених країнах, і країнах, що розвиваються, показали, що інституційні зміни далеко не завжди відповідають поставленим реформаторами цілям. З'ясувалося, що інституційні новації з багатьох причин можуть викликати опір, прагнення захистити статус-кво або

альтернативні програми зміни, що включають конкуруючі вимоги. Виникають інституційні пастки, що не тільки сповільнює темпи реформ, але й може взагалі їх дискредитувати в очах громадської думки.

Питання підвищення якості системи політико-адміністративного управління є надзвичайно актуальним в аспекті покращення управлінських функцій держави як політичного інституту в цілому. Важливою складовою процесу цього вдосконалення є ефективна система стратегічного планування і програмно-цільового управління, передусім у діяльності урядових структур, а також контроль за виконанням політико-адміністративних завдань. У цілому система управління має оперативну і чітко реагувати на політичні ініціативи і завдання, що йдуть від центрів прийняття політико-адміністративних рішень.

Теорія політичної модернізації входить у рамки загальносоціологічного напрямку, що отримав назву «соціологія розвитку». Методологічна основа соціології розвитку – концепції Ф.Теніса, М.Вебера, Т.Парсонса. Слід також зазначити, що сучасна теорія політичної модернізації широко використовує порівняльні методи, суть яких, згідно з С.М.Ліпсетом, – встановлення систематичних співвідношень між несхожими аспектами національної політики тих або інших країн і розходженнями в загальних соціальних системах, частиною яких є національна політика, наприклад, в основних цінностях.

Найбільш відомі сучасні представники теорії політичної модернізації – Г.Алмонд, Д.Аптер, Л.Біндер, С.Верба, Д.Коуелман, Л.Пай, Д.Лапаламбара, С.Хантінгтон, В.Цапф, С.Ейзенштадт.

Серед праць вітчизняних авторів, присвячених питанням модернізації політичних і адміністративних процесів, формування і розвитку системи державного управління в Україні, слід виділити роботи таких науковців, як Ю. Ковбасюк, В. Голубь, В. Ребало, Н. Нижник, М. Будник, Я. Бережний, О. Шевченко, О. Валецький, Е. Афонін, та інших дослідників. Більшість із них пропонують створення нової моделі організації діяльності органів державної влади. Також опубліковані дослідження, присвячені конкретним пропозиціям щодо реалізації політико-адміністративної реформи в країні, а також модернізації публічного управління на регіональному рівні зокрема.

У системі державного управління варто виокремлювати дві основні підсистеми –

політичну і адміністративну, що підкреслює різні напрями їхньої функціональної, змістової, суб'єктної діяльності, які об'єднані в загальний процес механізму артикуляції інтересів суспільства і держави, вироблення спільних орієнтирів і векторів функціонування, технологій дій і прийняття державно-управлінських рішень.

Політико-адміністративні інститути пов'язують політичний і адміністративний рівні державного управління. Їхня специфіка визначається суперечливим поєднанням колективних правил і політичних інтересів акторів, залучених до процесу державного управління. Усе це дозволяє визначити інститути державного управління як 1) владні утворення, які мають безпосереднє відношення до існуючого політичного режиму; 2) управлінські інструменти, що володіють адміністративним потенціалом регулятивного впливу; 3) підсумок компромісів і зіткнень коаліцій, зацікавлених у державних рішеннях груп (Ребало 2012: 25).

Адміністративні і політичні складові у сучасному суспільстві перебувають у постійному перетинанні і взаємодії. Коли йдеться про реформування або модернізацію соціальної системи, логічно виникає питання і про перерозподіл політичних, владних та й адміністративних повноважень. Іноді сама ідея такого перерозподілу і є передумовою ініціювання і проведення модернізаційних змін у системі політико-адміністративної взаємодії. Поняття «політико-адміністративне управління» безпосередньо пов'язано й інтегрує сутність та зміст основних положень і понять теорії державного і політичного управління, взаємодії держави й суспільства, співпраці між різними рівнями влади, а в деяких аспектах і системи місцевого самоврядування – як реалізації самоврядної парадигми в управлінні» (Афонін, Бережний, Валецький 2010 : 54).

Важливим фактором розширення суб'єктності системи державного управління в напрямі його модернізації є те, що, як відзначає Л.Сморгунов, можна розглядати як нову форму взаємодії держави і суспільства, – політико-комунікативний фактор. Останній можна трактувати не тільки як процес впливу на політику і діяльність органів державної влади з боку різноманітних структур і організацій громадянського суспільства, бізнесу, організацій публічного сектора, а й як засіб, стимул, ефективний механізм активізації, розширення участі у процесі вирішення державних справ, у

механізмах вироблення і реалізації державної політики (Сморгунов 2010 : 132).

Модернізацію, як правило, пов'язують з рухом у бік відкритої управлінської системи, корекція розвитку якої забезпечується не стільки втручанням правлячої еліти, скільки завдяки діяльності інститутів із саморегулюючими механізмами, головним елементом яких є система зворотного зв'язку. Виходячи з цього розуміння, стратегія модернізації повинна полягати в забезпеченні створення нового, відкритого типу взаємодії держави і суспільства, де інститути виступають необхідними провідниками прямих і зворотних сигналів у рамках гнучкої політико-адміністративної системи, що розвивається з урахуванням місцевих цінностей і сформованих соціальних практик. Така система передбачає:

- створення умов, що забезпечують для населення не тільки право, а й реальну можливість отримувати достовірну інформацію про прийняті державні рішення, а також впливати на процес їхнього прийняття (конкуруючі політичні партії і групи інтересів, вільна преса, інформаційна відкритість органів влади);

- політичне лідерство, яке включає конкуренцію програм і кандидатів на найважливіші державні посади;

- формування раціональної бюрократії (компетентної і відповідальної перед обраними населенням політичними лідерами), що забезпечує виконання необхідних управлінських функцій на основі неупередженої законодавчої системи і правової технології вирішення конфліктів;

- розширення спектра методів, які можуть застосовуватися для ефективного управління, включаючи стратегічне планування, політичний аналіз, програми вирішення пріоритетних завдань, зовнішній і внутрішній аудит ефективності, фінансове управління і електронну обробку даних (Хантингтон 2004: 319-321).

Виникає питання про реальність цих модельних характеристик політико-адміністративної системи на практиці в тих країнах, де владні відносини орієнтуються більшою мірою на силу, ніж на формування комунікаційних каналів від громадянського суспільства до уряду і навпаки. До того ж є сумніви у готовності бюрократії діяти відповідно до інноваційних рішень вищого політичного керівництва, з огляду на її дискреційні повноваження, що створюють постійну небезпеку опортуністичної поведінки в рамках принципалагентських

відносин (The Oxford Handbook of Political Institutions 2008: 368-369).

Для відповіді на ці питання потрібно зіставити реально діючий політико-адміністративний механізм формування і реалізації стратегії модернізації і названі модельні характеристики. Всі основні фактори політико-адміністративного механізму можна звести у дві великі групи, що впливають як на створення, так і на реалізацію модернізаційної стратегії: екзогенні та ендогенні. Екзогенні чинники включають стандарти, агентів і способи публічної підзвітності держави громадянам. Сюди ж відносяться інститути політичного і функціонального представництва інтересів, які проявляються в таких формах взаємодії суспільства і держави, як електоральна система, а також лобізм і корпоративізм. Ендогенні фактори включають як інтереси політичної еліти, так і сформовані в органах державного управління моделі адміністративного впливу. У сукупності ці фактори створюють політико-адміністративний механізм, управлінські можливості та обмеження, що впливають на зміст і здійсненність сценарію планованих інституційних перетворень (Кудрин 2011).

Такий раціонально вибудований алгоритм створення і реалізації стратегії модернізації в нашій країні повинен бути істотно скорегований у зв'язку з реальною соціальною і політичною пасивністю населення і закритим характером прийняття державних рішень. На цьому етапі панує переважно бюрократичний тип вироблення політики перетворень. У результаті роль соціального середовища (громадянського суспільства і бізнесу) мінімізована, а характер перетворень визначають представники вищої політичної та бюрократичної еліти, зацікавлені перш за все у точному й швидкому виконанні своїх рішень нижніми поверхами адміністративної ієрархії, а також у власному контролі над критично важливими адміністративними та фінансовими процесами. Тут модернізація неминуче наштовхується на серйозні обмеження, які виходять з особливостей реального процесу формування та здійснення державної політики, та нездатності вищого політико-адміністративного керівництва країни виробити послідовну стратегію реформування соціуму. Тому самий процес розробки й здійснення державної політики, а не тільки її зміст, може стати однією з основних перешкод у процесі реалізації інноваційних, модернізаційних заходів.

Взаємозв'язок інституційних трансформацій і політичної модернізації свого часу переконливо показав С. Хантінгтон. Відповідно, політичну стратегію модернізації державного управління можна уявити як створюваний інституційний дизайн, який залежить від політичного цілепокладання, що враховує інтереси різних груп і реалізується через систему норм. Розробка цієї стратегії передбачає не тільки теоретично обґрунтовані підходи до розуміння механізмів інституційних змін (інституційних траєкторій) у системі державного управління, а й з'ясування інституціонального порядку прийняття самих стратегічних рішень (Хантінгтон 2004 : 216-217).

Як зазначав В. Полтерович, завдання пошуку стратегії модернізації (способів з'єднання поточного стану з бажаним) має суттєву специфіку в теорії реформ. Тут виявлення бажаного стану відбувається в оперативному процесі одночасно з рішенням (Полтерович 2008: 14).

Історичний досвід показує, що навіть детально розроблена політика не є бездоганною у разі якщо для її формування і реалізації не залучалися різні верстви адміністративного апарату, представники бізнесу, академічне співтовариство. Нерідко використовується вибіркова інформація, яку отримує політична еліта з різних центрів влади, а також значною мірою через лобіювання політико-фінансових кіл. Бюрократичний характер процесу обтяжений типовою проблемою тривалого узгодження. Таким чином, сучасний політико-адміністративний механізм формування і реалізації стратегії модернізації характеризується створенням численних формальних модернізаційних проектів, де головна роль належить бюрократії. Такий механізм дає нові можливості для отримання додаткової адміністративної ренти. Але в результаті з'являється небезпека зведення модернізації до спроб реалізації витратних і неефективних інфраструктурних проектів з демонстрацією окремих прикладів досягнень у сфері нових технологій. Такі проекти неминуче супроводжуються високим рівнем корупції. Вихід з цієї моделі «модернізаційного» розвитку ряд авторів бачить лише в поступальній демократизації усього суспільства (Государственное управление 2011).

Безумовно, демократія як політичний порядок зі сталими інститутами і загальноприйнятими правилами гри корелює з управлінням. Суть демократичного

політичного режиму полягає у наданні можливостей для виправлення зроблених урядом помилок, у подоланні наслідків неправильних рішень і здатності робити відповідні висновки. Демократія здатна створити умови для багаторівневої політичної участі широкого загалу, але вона не забезпечує ефективного управління. Іноді корупція може становити більшу небезпеку для легітимності влади, ніж її авторитарна природа. Критика авторитаризму не повинна призводити до спрощень, коли політична демократизація розглядається як необхідна умова модернізації. Найважливіша умова недемократичної модернізації – вибудова системи правил, аналогічних вимогам глобального ринку, і неухильне їхнє дотримання. Пріоритетами у цій моделі модернізації є створення чітко діючої правової та судової системи і реформування бюрократії, виходячи з принципу керованості. Така стратегія, зокрема, передбачає вибудовування власних правил взаємодії законодавчих і виконавчих органів влади, далеких від моделі стримувань і противаг. На перший план тут виходять виконавчі владні структури, які прагнуть створити інститути політичного ринку не за допомогою конкурентних механізмів плюралістичної моделі взаємодії груп інтересів, а ґрунтуючись на послідовній реалізації стратегії, орієнтованої на вирішення проблеми керованості (Государственное управление 2011).

Рішення проблеми керованості не можна зводити лише до сукупності технологій, спрямованих на підвищення ефективності апарату виконавчої влади, створення процедур, що мають на меті «налагодження» імпортованих з передових держав ефективних механізмів діяльності інститутів управління. У рамках такого підходу одними з пріоритетів модернізації є:

– підвищення зовнішньої ефективності державного управління, що включає такі заходи, як ліквідація надлишкових державних функцій, впровадження системи аутсорсингу адміністративно-управлінських процесів, підвищення ефективності системи закупівель для державних потреб, розробка стандартів державних послуг (Государственное управление 2011).

У цілому такий підхід можна назвати технократичним. Він добре описує модельні цілі модернізації, показує сучасні досягнення розвинених країн. Однак він обмежений спроможністю адміністративних структур створити стійкі управлінські

практики, що базуються на ефективних (як ендогенних, так і екзогенних) інститутах. Його обмеженість викликана ігноруванням владної складової політико-адміністративного механізму. Разом із тим, без урахування суперництва зацікавлених у державних рішеннях груп, без розуміння інтересів політичної еліти у зміцненні «владної вертикалі» неможливо не тільки провести аналіз модельних цілей модернізації, але й виявити стимули ключових акторів необхідних дій і, отже, оцінити ймовірність успіху її реалізації.

Слабкість існуючої нормативної системи перешкоджає легітимації та інституціалізації реально діючих правил і процедур, систематизація яких свідчить про тенденцію складання не плюралістичного, а корпоративістського типу представництва інтересів. На часі корпорації поки що часто залишаються недооформленими сурогатними спільнотами, а їхні інтереси реалізуються через неформальні клієнтські зв'язки. У такій ситуації механізми, процедури розв'язання й попередження конфліктів не інституціалізуються, кожен конфлікт розв'язується індивідуально, відповідно до автономно-вертикального характеру клієнтських відносин – через торг і надання виняткових привілеїв на основі розділу сфер впливу між бюрократичними структурами. При цьому держава прагне не знищувати корпоративні групи, а вибудовувати систему відносин з ними виходячи з позиції власного домінування. Подібний підхід передбачає виконання основними елітними групами таких вимог, як згода на самообмеження у певних сферах, взяття на себе зобов'язань в ряді областей (участь у значущих для уряду інвестиційних проектах, дисципліна у сплаті особистих і корпоративних податків, спонсорювання певних соціальних програм та ін.). Групи інтересів також зобов'язані приймати на себе зобов'язання, діючи в якості агентів держави, з підтримки суспільної стабільності і соціальних гарантій. У такій системі групи інтересів зберігають можливості для свого існування, але функціонують не в останню чергу як агенти державної політики. Вони здійснюють свою діяльність під прямим контролем держави, яка не порушує їхню легітимність і за умови підтримки з боку громадської думки, може використовувати навіть силові методи стосовно цих груп у будь-який момент. Вибудовування державою подібної системи відносин має особливий сенс перед обличчям існуючих

модернізаційних викликів (потреба в різкому збільшенні інноваційних проектів та їхньому фінансовому забезпеченні, завдання структурної і технологічної перебудови економіки і соціальної сфери, критичне відставання в розвитку окремих регіонів).

Якщо сьогодні в українському державному управлінні переважають неформальні, персоналізовані норми узгодження рішень, то перехід до формальних, організаційно-правових процедур погоджень у просуванні групових інтересів має в цілому позитивне значення для підвищення рівня передбачуваності державної політики, зростання підзвітності, а тим самим і керованості. Висування на перший план критерію керованості пов'язано з підвищенням ролі експертного співтовариства для аналітичної підготовки управлінських рішень, що означає відхід від режиму «ручного управління». Інституціалізація правил і процедур корелює не з політикою, що є продуктом групової боротьби всередині політичної та економічної еліт, а з політичним курсом, який розробляється на основі раціонального політичного аналізу і орієнтований на урядові пріоритети (Ковбасюк, Голубь 2013: 67).

Незалежні експертні та консалтингові центри, арбітражі є важливими акторами політико-адміністративного механізму модернізації. Завдяки тому, що вони не залежать від інтересів великого бізнесу, а також їхньому досвіду і взятим на себе зобов'язанням, які пов'язані не стільки з політичним обміном, скільки з вирішенням конкретних проблем, таким інститутам вдається вирішити завдання балансування між групами впливу. Значення цих інститутів у такому випадку визначається їхньою здатністю привертати увагу громадськості до певної проблеми, поширювати політичні ідеї і втілювати ці ідеї у конкретні рішення. Підвищення рівня керованості здійснюється через зміни інститутів, що діють у сфері, що реформується, і через зміни в інституційній структурі, що позначається на зміні соціальних агентів. Тим самим вільно виникають ідеї нововведень, які проходять через фільтр відбору за критерієм ефективності, який і визначає, які з них (з урахуванням ефекту зростання віддачі і випадковості початкового вибору) отримують масове поширення. Ефективність нових правил і успішна їх реалізація в діях різних акторів безпосередньо залежать від того, яким чином вони сприймуть нову дійсність (Кудрин 2011).

У контексті реформування політичної системи (що передбачає продовження пошуку шляхів удосконалення органів державної влади, зокрема, проведення парламентської, адміністративної, судової, прокурорської, адміністративно-територіальної та інших реформ), українські політологи В. Ребкало і О. Валецький вказують на такі головні пріоритети політико-адміністративної модернізації суспільства і держави: становлення якісно нової політичної системи, адекватної реаліям нового державного і суспільного ладу, остаточний демонтаж застарілих політичних інститутів; забезпечення здійснення принципу розподілу функцій влади; забезпечення принципу демократизму в діяльності всіх органів державної влади та місцевого самоврядування, відкритості їхньої діяльності; забезпечення політичної та духовної консолідації суспільства; розвиток політичної та правової освіти, культури населення (Вибори – шлях до демократизації суспільства 2002 : 19).

Таким чином, можемо стверджувати, що формування нового політико-адміністративного механізму диктує потребу посилення стратегічного управлінського потенціалу в центральних і регіональних органах державної влади. Це пов'язано, перш за все, з необхідністю розширення спектра акторів, що беруть участь як у розробці, так і в реалізації пакетів урядових програм, при тому, що на сучасному етапі модернізації змінюється вектор дії центральної влади, регулююча роль якої від суто адміністративних завдань все більше переходить до координації зусиль державних, комерційних і некомерційних структур. Успіх координуючої діяльності органів державного управління багато в чому залежить від добре функціонуючих політико-адміністративних інститутів, тобто правил, що забезпечують прямі і зворотні зв'язки між державою як суб'єктом управління і акторами, дії яких є об'єктом державного регулювання. Створення таких правил вимагає не тільки повного обліку принципів і механізмів сучасного менеджменту, а й ступеня зацікавленості в

їхньому існуванні груп спеціальних інтересів, які прагнуть отримати максимальну вигоду від можливих інституційних змін або їх відсутності.

ЛІТЕРАТУРА

Ребкало, В.А. 2012. *Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження* : Навч. посібник / В.А. Ребкало, за заг. ред. В.В.Тертички, В.А.Шахова К.: Львів: НАДУ

Афонін, Е. А., Бережний, Я. В., Валецький, О. Л. 2010. *Концептуальні засади взаємодії політики й управління* : навч.посіб.; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. К.: Вид-во НАДУ

Сморгунов, Л. В. 2010. "Государство и политика модернизации", *Вестник философии и социологии КГУ* 2: 132-139.

Хантингтон, С. 2004. *Политический порядок в меняющихся обществах*. М.: Прогресс-Традиция.

The Oxford Handbook of Political Institutions (Oxford Handbooks of Political Science). 2008. Ed. by R. A. W. Rhodes. Oxford University Press.

Кудрин, А.Л. Выступление на VIII Красноярском экономическом форуме. URL: <http://government.ru/docs/14194/> (дата звернення 11.11.2018).

Полтерович, В.М. 2008. "Стратегии модернизации, институты и коалиции", *Вопросы экономики* 4: 13-24.

Государственное управление в XXI веке: традиции и инновации. 9-я Международная конференция (25–27 мая 2011 г.). Часть 2. М.: Изд-во Московского университета, 2011. URL: http://www.spa.msu.ru/uploads/files/books/konf_2.pdf (дата звернення 10.11.2018).

Ковбасюк, Ю.В., Голубь В.В. 2013. "Модернізація державного управління та децентралізація влади в контексті реалізації реформи", *Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава*": навч.-метод. матеріали. К.: НАДУ.

Вибори – шлях до демократизації суспільства. Методичні матеріали з питань виборчого процесу. 2002. / За ред. В.М. Князева. К.: Вид-во УАДУ.

УДК 323.2:343.791:34.07(477)

Гринь Ілля Олегович

студент
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
ilyagrin@ukr.net;
<https://orcid.org/0000-0003-1367-5472>

МАС-МЕДІА ТА КОРУПЦІЯ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Розглянуто таке явище, як корупція у засобах масової інформації, їх виникнення, формування та взаємовідношення з іншими сферами політичного життя. Проаналізовано роль корупції у політичному житті країни.

Виділено такі функції ЗМІ, як мобілізаційну, інформаційну, функцію соціалізації, функцію вираження інтересів суспільства та функцію формування громадської думки. Роз'яснено обов'язки, можливості засобів масової інформації, а також проблеми, що постають перед ними. Виділено найважливіші функції ЗМІ та порядок їх використання за умов різних політичних режимів, зокрема авторитарного, тоталітарного та демократичного. Проаналізовано особливості їхнього функціонування за умов демократичного режиму. Виокремлено такі основні недоліки ЗМІ, як заангажованість, замовність сюжетів, що відбивають політичні чи бізнесові розходження, та брак власних журналістських розслідувань. Підкреслено роль друкованих та електронних засобів масової інформації в політичному житті країни, особливо під час електоральних кампаній. При цьому пріоритет віддається ролі телебачення, радіомовлення та Інтернет-комунікацій.

Особливої уваги приділено визначенню рівня розвитку аналітики українських ЗМІ в оцінці міжнародних організацій, зокрема «Репортери без кордонів», та таких інформаційних центрів, як, наприклад, «Детектор Медіа», а також в оцінці подій у різних країнах. Вказані основні постачальники медіа-інформації та власники провідних ЗМІ. Розглянуто поняття «медіа-корупція», її роль у сучасному медіа-просторі України. Виділено особливості державних, муніципальних та комерційних засобів масової інформації. Проаналізовано, як саме вони впливають на формування «порядку денного», що в свою чергу, забезпечує ефективну комунікацію громадськості з управліннями.

***Ключові слова:** корупція, держава, засоби масової інформації, антикорупційна діяльність, засоби масової комунікації, медіа корупція, електронні ЗМІ, друковані ЗМІ.*

Гринь Ілля Олегович

студент
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харків, 61022,
ilyagrin@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1367-5472>

МАСС-МЕДИА И КОРРУПЦИЯ: УКРАИНСКИЕ РЕАЛИИ

Рассмотрено такое явление, как коррупция в средствах массовой информации, их возникновение, формирование и взаимоотношения с другими сферами политической жизни. Проанализирована роль коррупции в политической жизни страны.

Выделены следующие функции СМИ, как мобилизационная, информационная, функция социализации, функция выражения интересов общества и функция формирования

общественного мнения. Разъяснено обязанности, возможности средств массовой информации, а также проблемы, возникающие перед ними. Выделены важнейшие функции СМИ и порядок их использования при различных политических режимах, в частности авторитарном, тоталитарном и демократическом. Проанализированы особенности их функционирования в условиях демократического режима. Выделены следующие основные недостатки СМИ, как ангажированность, заказной характер сюжетов, которые отражают политические или бизнес различия, и недостаток собственных журналистских расследований. Подчеркнута роль печатных и электронных средств массовой информации в политической жизни страны, особенно во время электоральных кампаний. При этом приоритет отдается роли телевидения, радиовещания и Интернет коммуникаций.

Особое внимание уделено определению уровня развития аналитики украинских СМИ в оценке международных организаций, в частности «Репортеры без границ», и таких информационных центров, как, например, «Детектор Медиа», а также в оценке событий в разных странах. Указанные основные поставщики медиа-информации и владельцы ведущих СМИ. Рассмотрено понятия «медиа-коррупция», ее роль в современном медиа-пространстве Украины. Выделены особенности государственных, муниципальных и коммерческих средств массовой информации. Проанализировано, как они влияют на формирование «новости дня», что в свою очередь, обеспечивает эффективную коммуникацию общественности с управленцами.

Ключевые слова: коррупция, государство, средства массовой информации, антикоррупционная деятельность, средства массовой коммуникации, медиа-коррупция, электронные СМИ, печатные СМИ

Іля Грын

BA student, Department of Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
ilyagrין@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-1367-5472>

MASS MEDIA AND CORRUPTION: UKRAINIAN REALITIES

Such phenomenon as a corruption in mass-media, its origin, formation and media relations with other spheres of political life of the country is considered. Their role in political life is analyzed. Such functions of them, as mobilization and informative ones, function of socialization, function of expression of interests of society and function of public opinion formation are distinguished. Duties, possibilities of mass media, and also problems that appear in front of them, are explained. The major functions of mass media and order of their use are distinguished for the different political regimes, in particular at authoritarian, totalitarian and democratic ones. The features of their functioning in terms of the democratic regimes are analyzed.

The main mass media weaknesses, such as its corruption, ordered media plots that reflect business or political divergences and lack of own journalistic investigations are determined. The role of printed and electronic mass media is distinguished. The priority attention to the television, broadcast and the Internet communication is given. The main attention is given to the determination of Ukrainian mass media development level in the estimation of international organizations, in particular Reporters without borders, and informative centers, for example, «Detector of Medias», and also the illumination of different countries' events in their reports. The main suppliers of media information, their owners are distinguished.

The concept of media corruption, its role in modern media space of Ukraine is considered. The features of state, municipal and commercial mass media are distinguished. The influence on forming of the «agenda», that provides efficient communication of publicity and executives is analyzed.

Keywords: corruption, state, mass media, anticorruption activity, facilities of mass communication, media corruption, electronic mass media, printed mass media.

Засоби масової інформації – це мережа інститутів, створена для поширення інформації про ті чи інші події, що відбуваються у світі. Сьогодні, ЗМІ – це установи, що направлені на оперативну, різноманітну та повну передачу певної інформації.

Дослідження ЗМІ, зокрема у політичному процесі є досить актуальними сьогодні. Так, цією проблемою займалися такі дослідники, як В. Бебик, В. Лісничий, В. Луговий, В. Мартиненко, Е. Мартиненко.

ЗМІ відіграють важливу роль у боротьбі з корупцією та її проявами. Водночас вони є важливим фактором, що впливає на їхню ефективність лише у разі, якщо дотримуються принципів прозорості, неупередженості та незаангажованості. За даними міжнародної організації «Reporters without borders», у 2018 році Україна посіла 101 місце у рейтингу свободи преси, піднявшись, порівняно з минулим роком, на одну сходинку (Media ownership monitor 2018).

Сьогодні існує ряд проблем, які постають перед засобами масової інформації у сфері протидії з корупцією. Однією з них є заангажованість, зумовлена перш за все тим, що більшість медіа є власністю приватних осіб. Зазвичай ці медіа (телеканали, журнали, газети, тощо) є певними проектами тієї чи іншої політичної сили. Ті ж ЗМІ, що знаходяться у власності держави, є зазвичай міськими чи муніципальними, до того ж не користуються високим попитом серед населення (Національне агентство з питань запобігання корупції).

Другою проблемою є те, що більшість антикорупційних сюжетів є замовними, що викликає справедливу підозру в тому, що вони відбивають певні бізнесові чи політичні протиріччя, а отже, є відлунням міжвидової боротьби. Сюди також можна віднести сюжети, що направлені на дискредитацію того чи іншого кандидата на посаду президента. Помічено, що зазвичай період їх «активізації» припадає на початок певних змін (проведення тендерів, закупівель, початок виборів, призначення на посаду тощо).

Третьою проблемою є те, що зазвичай ЗМІ рідко проводять власні журналістські розслідування (як правило це прерогатива окремих телепрограм), користуючись вже готовими зібраними та даними, проаналізованими громадськими організаціями, правоохоронними органами, фондами тощо. Досить часто наявні є факти маніпуляції

інформацією першоджерел (Національне агентство з питань запобігання корупції).

Згідно з результатами дослідження інформаційного центру «Детектор Медіа», 87,1% українців отримують інформацію з українських загальнонаціональних телевізійних мовників. У той час як з регіональних телеканалів інформацію отримують лише 13%. Інтернет ЗМІ зайняли третю сходинку за отриманням інформації після сім'ї, родичів і друзів, тощо (47,7%), отримавши показник 40,7%. Це свідчить про те, що основним «постачальником» інформації у 2018 році виступило саме телебачення (Джерела інформації 2017).

Важливим завданням, що постає перед засобами масової інформації, є формування «порядку денного». Це перелік проблем і недоліків, які має усунути уряд. «Порядок денний» є важливим інструментом комунікації громадськості з управліннями. Він сприяє формуванню поглядів суспільства на владу. Але у зв'язку з цим виникає загроза маніпулювання думкою громадськості, завдяки тому, що майже всі ЗМІ знаходяться у приватних руках. Власники мають змогу контролювати потік інформації та надавати перевагу тим чи іншим новинам, значно впливаючи на думку суспільства. Це повною мірою стосується і України, для якої ця проблема є вкрай гострою. Одним із можливих рішень цієї проблеми є створення суспільного мовника, який би не належав приватній особі та об'єктивно висвітлював новини та іншу інформацію. Але постає питання про фінансування такого мовника. Основними джерелами фінансування можуть бути гранти іноземних держав, кошти, зароблені за рахунок реклами та державна підтримка.

Отже, роль ЗМІ в українській політичній системі є доволі значною. Це помітно особливо в період проведення передвиборчих кампаній. Адже довіра до тих чи інших ЗМІ у цей час значно зростає, а, відповідно, зростає їхня роль у формуванні громадської думки. До того ж стрімким зростанням ролі електронних засобів масової інформації (радіо, телебачення, інтернет тощо) зазвичай користуються кандидати на посаду президента або політичні партії. Зокрема, передвиборча реклама є досить популярною в мережі Інтернет, адже, по-перше, вона не обмежується юридично, а по-друге, охоплює велику частину аудиторії, зокрема ту, яка знаходиться за кордоном (Дмитрієва 2004).

За сучасних українських умов ЗМІ є не лише важливим джерелом інформації для

населення, а й інструментом для творення суспільної думки. Але при цьому важливо не використовувати мас-медіа як інструмент пропаганди та популізму, адже це може мати негативні наслідки (Прохоров 2000: 137)

Останніми роками політична роль ЗМІ значно посилилась. Це виявилось насамперед в тому, що мас-медіа стають основним агентом політичної соціалізації та політичної мобілізації, розподіливши цю функцію між суспільством і пресою. Цим і користуються багато політиків. Наприклад, у виборчих кампаніях Росса Перо в США (1992 р), Бернара Тапі у Франції, або ж Сільвіо Берлусконі в Італії (1994 р.); досить широко використовувалось телебачення та друковані ЗМІ саме у політичних цілях (Мунчик, Ворона 2016).

У демократичних країнах сьогодні виділяють такі найважливіші функції ЗМІ як:

- Мобілізаційна. Пов'язана зі спонуканням громадськості до певних дій (чи бездіяльності) у політичному середовищі.
- Інформаційна. Одна із основних функцій, що полягає у подання певних політичних фактів та надання оцінок певним політичним подіям.
- Функція соціалізації. Вона полягає у формуванні певних політичних норм чи зразків.
- Вираження інтересів суспільства. Полягає у забезпеченні вираження власних думок, поглядів чи ідей різних громадських організацій, суспільних груп та об'єднання їх під спільною ідеєю.
- Формування громадської думки.

Однак, в авторитарних режимах, мас-медіа знаходяться у владі держави та режиму в цілому, тож більшість функцій, що стають перед ними при демократії цілком чи частково відпадають (Мунчик, Ворона 2016: 199).

Для правильного управління країною будь-яка влада повинна входити у спілкування з виборцями. Саме засоби масової інформації надають можливість такого діалогу. Причому цей діалог з виборцями має бути як за умови демократії, так і за умов авторитарії, коли ЗМІ використовуються як інструмент легітимації режиму та підтримки його «на плаву». Таким чином, наявність мас-медіа відіграють важливу роль для більшості режимів. Відзначимо ще одне завдання ЗМІ – це підтримка та поширення панівної ідеології. Адже такий ідеологічний інструмент, як пропаганда поширюється, в більшості випадків, саме завдяки ним (Карамурза 2002: 165-166).

Як уже зазначалося, важливим завданням засобів масової інформації є формування «порядку денного». Це перелік проблем та недоліків в управлінні державними справами, які має усунути уряд. «Порядок денний» є важливим інструментом комунікації громадськості з урядом. Він сприяє формуванню поглядів суспільства на владу. Але водночас через приватну власність на майже всі ЗМІ виникає загроза маніпулювання думкою громадськості. Отже, можна констатувати, що роль ЗМІ в українській політичній системі є доволі значною, а подекуди й вирішальною. Це помітно особливо в період проведення передвиборчої президентської або парламентської електоральної кампанії.

Сьогодні доволі поширеного явища набула так звана медіа-корупція, або «джинса». Її особливістю є те, що реклама комерційного чи політичного характеру подається як унікальний журналістський матеріал. Саме слово «джинса» є сленговим. Воно вживається лише у певній журналістській спільноті. Така інформація порушує один із основних принципів журналістської етики – принципу неупередженості подачі журналістської інформації (Мунчик, Ворона 2016).

Основною проблемою цього явища в Україні є те, що воно виникає саме через те, що велика частина ЗМІ знаходяться в руках одних власників і перші є в повній економічній залежності. Так, згідно досліджень у рамках проекту Media ownership monitor, основними власниками медіа-продукту в Україні є Star Light Media, 1+1 Media, Inter Media і Media Group Ukraine вони становлять близько трьох чвертей усієї аудиторії. Щодо радіоефіру, то більшу частину аудиторії, а це 92% становлять такі групи як «Тавр Радіо Груп», «Український Медіа Холдинг», «Бізнес Радіо Груп» і «ТРК Люкс». Найбільшими власниками цих медіа-груп є найбагатші люди України, а саме – Віктор Пінчук, Ігор Коломойський, Дмитро Фірташ та Рінат Ахметов (Media ownership monitor).

ЛІТЕРАТУРА

“Media ownership monitor”, *Reporters without borders* URL: <https://www.mom-rsf.org> (дата звернення 1.12.2018)

Національне агентство з питань запобігання корупції. *Потенціал засобів масової інформації у протидії корупції*. 2017 URL: https://nazk.gov.ua/sites/default/files/docs/nazk_files/doslidzhennya/6.pdf (дата звернення 30.11.2018).

“Джерела інформації про стан справ в Україні. Соціологічне опитування” 2017, *Детектор медіа. Вплив пропаганди на суспільну думку в Україні*. URL: https://ms.detector.media/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivae_na_suspilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/ (дата звернення 1.12.2018)

Дмитрієва, Е. А. 2004. “Засоби масової інформації та ФПГ: закляті друзі?”, *Влада*. 7: 5-12.

Прохоров, Е. П. 2000. *Вступ до теорії журналістики: навчальний посібник*. Москва.

Мунчик, А. М., Ворона, П. В. 2016. “Роль засобів масової інформації у формуванні політичної системи (управлінський аспект механізму впливу)”, *Український науковий журнал «Освіта Регіону»*. Київ: 197-202.

Кара-Мурза, С. Г. 2002. *Маніпуляція свідомістю*. Москва.

УДК 324.342.8

Гнатенко Павло Геннадійович

аспірант кафедри політології

Харківський національний

університет імені В.Н. Каразіна,

майдан Свободи, 4, Харків, 61022,

gnatenko.pavlo@gmail.com;

<https://orcid.org/0000-0002-8904-870X>

МІСЦЕВІ ВИБОРИ ДО ОБЛАСНИХ ТА МІСЬКИХ РАД: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

Аналізуються результати виборів до обласних рад та міських рад обласних центрів 2015 року в Україні в контексті трансформації виборчої системи. Основна увага зосереджена на таких показниках, як відсоток отриманих голосів, кількість та відсоток отриманих депутатських місць у відповідних радах. Окрім того, аналізуються такі показники, як кількість місцевих організацій партій, що пройшли до відповідних рад; підсумовується загальноукраїнська статистика відносно частки отриманих мандатів конкретними партіями, а також частота, з якою конкретні партії займали перше місце за кількістю отриманих мандатів в кожній з рад. Вказується на зростання регіоналізації політичної системи України, що пов'язано зі зростанням ролі місцевих політичних лідерів та їхнього впливу на регіональні політичні процеси. Отримані результати порівнюються на рівні обласних рад та міських рад обласних центрів, а також між політичними партіями різних рівнів. Робиться висновок про ефективність, з одного боку, локальних політичних проектів в умовах обласних центрів, з іншого боку – партій загальноукраїнського масштабу (або з очевидними відповідними амбіціями) на рівні областей. Виділяються «партії міст» та «партії областей», котрі значно відрізняються за своїм рівнем підтримки в рамках обласних центрів та областей в цілому; паралельно визначаються партії з відносно рівномірним рівнем підтримки. За сукупними показниками робиться висновок про те, що міські ради обласних центрів є більш успішними для стратегій балотування від непарламентських партій; з іншого боку, парламентські партії дають значну перевагу своїм представникам на рівні обласних виборів. За таких умов, відповідно, кандидати потребували різних стратегій для виборів до міських рад обласних центрів і до обласних рад; в багатьох випадках виграшною стратегією було балотування від партії, котру представляв діючий мер або інший місцевий кандидат з достатньою підтримкою та ресурсним забезпеченням. Вказується на послаблення традиційних для України геополітичних конфліктів, місце яких займають більш фрагментовані протистояння – наприклад, регіонального рівня.

Ключові слова: місцеві вибори 2015 року в Україні, міська рада, обласна рада, політична партія, регіоналізація.

Гнатенко Павел Геннадиевич

аспирант кафедри політології
Харьковский національний
університет імені В.Н. Каразіна,
пл. Свободи, 4, Харків, 61022,
gnatenko.pavlo@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-8904-870X>

МЕСТНЫЕ ВЫБОРЫ В ОБЛАСТНЫЕ И ГОРОДСКИЕ СОВЕТЫ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЗУЛЬТАТОВ

Анализируются результаты выборов в областные советы и городские советы областных центров 2015 года в Украине в контексте трансформации избирательной системы. Основное внимание сосредоточено на таких показателях, как процент полученных голосов, количество и процент полученных депутатских мест в соответствующих советах. Кроме того, анализируются такие показатели, как количество местных организаций партий, прошедших в соответствующие советы; суммируется всеукраинская статистика относительно доли полученных мандатов конкретными партиями, а также частота, с которой конкретные партии занимали первое место по количеству полученных мандатов в каждом из советов. Указывается на рост регионализации политической системы Украины, что связано с ростом роли местных политических лидеров и их влияния на региональные политические процессы. Полученные результаты сравниваются на уровне областных советов и городских советов областных центров, а также между политическими партиями разных уровней. Делается вывод об эффективности, с одной стороны, локальных политических проектов в условиях областных центров, с другой – партий всеукраинского масштаба (или с очевидными соответствующими амбициями) на уровне областей. Выделяются «партии городов» и «партии областей», которые значительно отличаются по своему уровню поддержки в рамках областных центров и областей в целом; параллельно определяются партии с относительно равномерным уровнем поддержки. По совокупным показателям делается вывод о том, что городские советы областных центров являются более успешными для стратегий баллотирования от непарламентских партий; с другой стороны, парламентские партии дают значительное преимущество своим представителям на уровне областных выборов. В таких условиях, соответственно, кандидаты нуждались в различных стратегиях для выборов в городские советы областных центров и областных советов; во многих случаях выигрышной стратегией было баллотирование от партии, которую представлял действующий мэр или другой местный кандидат с достаточной поддержкой и ресурсным обеспечением. Указывается на ослабление традиционных для Украины геополитических конфликтов, место которых занимают более фрагментированные противостояния – например, регионального уровня.

Ключевые слова: местные выборы 2015 года в Украине, городской совет, областной совет, политическая партия, регионализация.

Pavlo Hnatenko

PhD student, Department of Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
[gnatenko.pavlo@gmail.com](mailto:gmatenko.pavlo@gmail.com);
<https://orcid.org/0000-0002-8904-870X>

LOCAL ELECTIONS TO REGIONAL AND CITY COUNCILS: COMPARATIVE ANALYSIS OF RESULTS

The results of elections to regional councils and city councils of regional centers in 2015 in Ukraine are analyzed in the context of transformation of the electoral system. The paper is mainly focused on such indicators as the percentage of votes received, the number and percentage of deputy seats received in the respective councils. Additionally, such indicators as the number of local party organizations that passed to the relevant councils are analyzed; the all-Ukrainian statistics regarding the share of mandates received by concrete parties, as well as the frequency with which

particular parties earned the first place in the number of mandates received in each of the councils is summarized. Uprising regionalization of political system in Ukraine caused by growing role of local leaders and their power to influence political processes in regions is defined. The results obtained are compared at the level of regional councils and city councils of regional centers, as well as between political parties of different levels. The conclusion on effectiveness of local political parties in comparison to large national ones in the regions is made. There are «parties of cities» and «parties of regions», which significantly differ in their level of support within the regional centers and regions in general; parties with a relatively common level of support are determined as well. In terms of aggregated indicators, it is concluded that city councils of regional centers are more successful ones for ballot strategies from non-parliamentary parties; on the other hand, parliamentary parties give a significant advantage to their representatives at the level of regional elections. In such circumstances, respectively, candidates need different strategies for elections to city councils of regional centers and regional councils; in many cases, the winning strategy was to run from the party, which was represented by the current mayor or another local candidate with sufficient support and resource support. The paper points the weakening of traditional geopolitical conflicts for Ukraine, which are replaced by more fragmented oppositions - for example, at the regional level.

Keywords: 2015 Ukraine's local elections, city council, regional council, political party, regionalization.

Електоральна політологія є важливою частиною вітчизняної та зарубіжної політичної науки. Серед зарубіжних учених, що досліджували виборчі системи та їх вплив на виборчі стратегії, перш за все, варто сказати про такі прізвища, як М. Дюверже, А. Лейпхарт та Дж. Сарторі; в свою чергу, серед вітчизняних учених перш за все варто виділити Ю. Шведа.

Через значну легкість зміни, виборчі системи часто трансформуються під законодавчим впливом, що робить їх гнучким інструментом політичного конструювання в руках законодавця. Відповідно, цей політичний інститут заслуговує на те, щоб його постійно відслідковувати для визначення політичних тенденцій локального й глобального рівнів. Окрім того, для української політичної думки характерне очевидне зміщення акцентів на рівень дослідження парламентських і президентських виборів, що, відповідно, призводить до постійної нестачі робіт стосовно місцевого рівня виборів.

Мета статті полягає в аналізі результатів місцевих виборів 2015 року в Україні на рівні міських рад обласних центрів для їх порівняння з обласними радами відповідних регіонів та, відповідно, виявленні електоральних закономірностей на різних рівнях місцевих виборів.

Серед завдань статті можна виділити такі:

1. Проаналізувати результати місцевих виборів до обласних рад і міських рад обласних центрів 2015 року в Україні крізь призму нової виборчої системи.

2. Порівняти результати локальних і загальнонаціональних політичних гравців на відповідних виборах.

3. Оцінити вплив суб'єкта висування на кінцевий результат виборів та досягнення встановлених кандидатами цілей.

Об'єктом статті є електоральні стратегії політичних акторів, предмет – електоральні стратегії кандидатів на місцевих виборах в Україні 2015 року в умовах зміни виборчої системи.

Трансформація виборчих правил місцевих виборів значно вплинула як на їх результати, так і на електоральні стратегії задіяних акторів. Окрім цього, вона значно вплинула на проявлення в українській політиці такого аспекту, як місцеві політичні режими – регіони, котрі здатні у певних рамках діяти відносно незалежно від гравців національного рівня. Якщо додати до цього проголошену тенденцію розвитку в напрямку децентралізації, можна прогнозувати зростання важливості місцевого чинника для української політики вже в найближчій перспективі. Відповідно до цього, наше завдання полягає у відслідковуванні основних тенденцій, що зароджуються в середовищі української політики на місцевому рівні.

На відміну від виборів на посади міських голів обласних центрів, вибори до міських рад відповідних міст та обласних рад проходили за іншою логікою – як законодавчо, так і фактично, з точки зору стратегій кандидатів. Серед основних характеристик, що сприяли такому становищу, варто відзначити:

- інша виборча система (суто пропорційна, на відміну від мажоритарної абсолютної на виборах міських голів обласних центрів) (Закон України про місцеві вибори 2015);
- відсутність можливості самовисування (вибори проходили в логіці партій, де вдалий вибір партії в якості суб'єкта висування значно збільшував шанси проходження до місцевих рад);
- необхідність формування більшості (перший результат не забезпечував партії гарантій повної влади в раді; більше того, перемога не гарантувала партії участь у більшості).

Таким чином, з одного боку, пул потенційно успішних стратегій для кандидатів (якщо в якості критерію успіху брати шанс проходження до місцевої ради) був значно ширшим, аніж на виборах міських голів, адже навіть за простою арифметичною логікою кількість вакантних місць у радах є на порядок вищою, аніж посад міських голів; з іншого боку, всі можливі стратегії з самого початку були

сконцентровані навколо приєднання до тих чи інших партій на їхніх умовах, що підпорядковувало кандидатів партійній логіці.

Почнемо наш аналіз з обласних центрів (та міста Києва), котрі типово є центрами місцевої політики (в якості обласних центрів Донецької та Луганської областей узяті міста Краматорськ та Северодонецьк, відповідно, де на момент проведення виборів знаходилися адміністрації цих областей). Тут і далі таблиці складено за інформацією офіційного сайту ЦВК України (Центральна виборча комісія).

У цілому до всіх міських рад обласних центрів, а також обласних рад, пройшло 42 політичні партії. Більш успішною була конкуренція на виборах до обласних рад, де в цілому пройшли 164 місцеві організації партій проти 152 в обласних центрах (Кандидати, яких обрано депутатами рад) – при тому, що вибори до двох обласних рад (Донецької та Луганської) не проводилися. Конкретні показники наведено в таблиці нижче.

Таблиця 1

Кількість місцевих осередків партій, що пройшли до місцевих рад

Обласний центр	Кількість партій, що увійшли до обласної ради	Кількість партій, що увійшли до міської ради
Вінниця	8	6
Луцьк	7	7
Дніпро	7	5
Краматорськ	-*	4
Житомир	8	6
Ужгород	6	9
Запоріжжя	8	7
Івано-Франківськ	6	6
Київ	8	5
Кіровоград	8	9
Северодонецьк	-*	6
Львів	9	7
Миколаїв	7	4
Одеса	5	5
Полтава	10	7
Рівне	6	7
Суми	8	6
Тернопіль	8	7
Харків	6	4
Херсон	7	8
Хмельницький	7	6
Черкаси	8	8
Чернівці	10	6
Чернігів	7	7
Всього	164	152

* вибори до обласних рад Донецької та Луганської областей не проводилися

З усіх обраних складів рад лише в двох випадках одна партія отримувала абсолютну більшість місць – до Краматорської (24 депутати від «Опозиційного блоку» із 42) та Харківської (57 депутатів від «Відродження» із 84) міських рад. У свою чергу, на виборах

до 7 міських рад партія-переможець отримала навіть менше чверті всіх місць в раді (Кіровоград, Полтава, Рівне, Херсон, Хмельницький, Черкаси, Чернівці відповідно) (див. табл. 2).

Таблиця 2

Кількість депутатів, обраних від партій до міських рад обласних центрів

Обласний центр	Кількість мандатів за партіями, відповідно до місця на виборах									
	Всього	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX
Вінниця	54	20	10	9	6	5	4	-	-	-
Луцьк	42	15	8	5	4	4	3	3	-	-
Дніпро	64	25	21	7	6	5	-	-	-	-
Краматорськ	42	24	10	5	3	-	-	-	-	-
Житомир	42	11	10	7	5	5	4	-	-	-
Ужгород	36	9	5	5	3	3	3	3	3	2
Запоріжжя	64	20	9	9	8	6	6	6	-	-
Івано-Франківськ	42	14	9	6	6	4	3	-	-	-
Київ	120	52	22	17	15	14	-	-	-	-
Кіровоград	42	9	7	6	5	4	3	3	3	2
Северодонецьк	36	16	9	4	3	2	2	-	-	-
Львів	64	24	10	8	7	6	5	4	-	-
Миколаїв	54	26	10	9	9	-	-	-	-	-
Одеса	64	27	14	12	6	5	-	-	-	-
Полтава	42	8	7	7	6	5	5	4	-	-
Рівне	42	9	8	7	6	5	4	3	-	-
Суми	42	18	9	4	4	4	3	-	-	-
Тернопіль	42	13	7	7	4	4	4	3	-	-
Харків	84	57	13	7	7	-	-	-	-	-
Херсон	54	11	9	9	7	6	5	4	3	-
Хмельницький	42	10	9	7	6	6	4	-	-	-
Черкаси	42	8	6	6	5	5	5	4	3	-
Чернівці	42	10	9	7	6	5	5	-	-	-
Чернігів	42	12	9	7	5	3	3	3	-	-

У свою чергу на виборах до обласних рад однопартійну більшість не було обрано в жодному з випадків, в той час як в 5 обласних радах переможець отримав менше

25% мандатів (Львівська, Полтавська, Сумська, Чернівецька та Чернігівська обласні ради відповідно). (див. табл. 3-4).

Таблиця 3

Кількість депутатів, обраних від партій до обласних рад

Область	Кількість мандатів за партіями, відповідно до місця на виборах										
	Всього	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Вінницька	84	27	17	9	7	6	6	6	6	-	-
Волинська	64	17	13	12	7	6	5	4	-	-	-

Дніпропетровська	120	46	25	14	10	9	8	8	-	-	-
Донецька	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Житомирська	64	17	13	7	6	6	5	5	5	-	-
Закарпатська	64	19	15	11	8	7	4	-	-	-	-
Запорізька	84	28	13	10	8	7	6	6	6	-	-
Івано-Франківська	84	23	18	16	12	8	7	-	-	-	-
Київська	84	22	16	10	9	7	7	7	6	-	-
Кіровоградська	42	14	14	13	6	5	4	4	4	-	-
Луганська	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Львівська	84	20	14	12	9	8	6	5	5	5	-
Миколаївська	64	17	15	10	7	7	4	4	-	-	-
Одеська	84	23	22	12	11	8	8	-	-	-	-
Полтавська	84	15	13	8	8	8	7	7	6	6	6
Рівненська	64	19	16	10	8	6	5	-	-	-	-
Сумська	64	14	14	8	7	6	5	5	5	-	-
Тернопільська	64	18	13	10	6	5	5	4	3	-	-
Харківська	120	50	20	19	12	11	8	-	-	-	-
Херсонська	64	18	13	9	7	6	6	5	-	-	-
Хмельницька	84	19	17	11	11	10	8	8	-	-	-
Черкаська	84	18	16	13	10	8	7	7	5	-	-
Чернівецька	64	15	12	7	5	5	4	4	4	4	4
Чернігівська	64	12	12	11	11	9	5	4	-	-	-

Таблиця 4

Депутатський склад обласних рад та міських рад в обласних центрах

Політична партія – суб'єкт висування	Міські ради		Обласні ради	
	К-сть місьць	% місьць	К-сть місьць	% місьць
БПП «Солідарність»	242	19,52	381	22,41
Об'єднання «Самопоміч»	169	13,63	104	6,12
«Опозиційний блок»	153	12,34	201	11,82
ВО «Батьківщина»	128	10,32	258	15,18
ВО «Свобода»	107	8,63	111	6,53
«УКРОП»	72	5,81	140	8,24
«Наш край»	72	5,81	76	4,47
«Відродження»	66	5,32	105	6,18
«Радикальна Партія Олега Ляшка»	28	2,26	124	7,29
«Довіряй ділам»	27	2,18	12	0,71
«Вінницька Європейська Стратегія»	20	1,61	0	0
«Рідне місто»	20	1,61	6	0,35
«Народний контроль»	18	1,45	14	0,82
«Єдність»	15	1,21	0	0
«Громадянська позиція»	11	0,89	12	0,71
«Нова політика»	9	0,73	6	0,35
«Партія вільних демократів»	8	0,65	0	0
«Громадська сила»	7	0,56	0	0
«Совість України»	7	0,56	0	0
«Українська морська партія Ківалова»	6	0,48	0	0
«За конкретні справи»	6	0,48	19	1,12
«Патріот»	5	0,40	0	0
«Партія простих людей Капліна»	5	0,40	8	0,47
«Черкащани»	5	0,40	16	0,94
ВО «Громадський Контроль»	5	0,40	0	0
«Поруч»	4	0,32	0	0
«Українська галицька партія»	4	0,32	0	0
«За Україну»	4	0,32	0	0

«Єдиний Центр»	3	0,24	19	1,12
«Демальянс»	3	0,24	0	0
«Українська народна партія»	3	0,24	0	0
«Партія Пенсіонерів України»	3	0,24	0	0
«Європейська партія України»	3	0,24	0	0
«КМКС»	2	0,16	8	0,47
«Воля народу»	0	0	6	0,35
«Аграрна партія України»	0	0	40	2,35
«Народна партія»	0	0	5	0,29
«Воля»	0	0	7	0,41
«Нова держава»	0	0	4	0,24
«Партія ветеранів Афганістану»	0	0	5	0,29
«Народний рух України»	0	0	5	0,29
«Партія конкретних справ»	0	0	6	0,35

Таблиця 5

Представленість партій в обласних та міських радах в обласних центрах

Політична партія – суб'єкт висування	Міські ради		Обласні ради	
	К-сть рад	І місце	К-сть рад	І місце
БПП «Солідарність»	24	6	22	14*
Об'єднання «Самопоміч»	23	1	15	0
ВО «Батьківщина»	18	1	22	2*
ВО «Свобода»	15	3	14	0
«Опозиційний блок»	12	5	15	4
«УКРОП»	9	1	18	1
«Наш край»	9	1	10	0
«Радикальна Партія Олега Ляшка»	9	0	17	1*
«Відродження»	2	2	8	1
«Народний контроль»	4	0	3	0
«Рідне місто»	3	1	1	0
«Громадянська позиція»	2	0	2	0
«Довіряй ділам»	1	1	1	0
«Єдність»	1	0	0	0
«Вінницька Європейська Стратегія»	1	1	0	0
«Нова політика»	1	0	1	0
«Партія вільних демократів»	1	1	0	0
«Громадська сила»	1	0	0	0
«Совість України»	1	0	0	0
«Українська морська партія Ківалова»	1	0	0	0
«За конкретні справи»	1	0	1	1
«Патріот»	1	0	0	0
«Партія простих людей Капліна»	1	0	1	0
«Черкащани»	1	0	1	0
ВО «Громадський Контроль»	1	0	0	0
«Поруч»	1	0	0	0
«Українська галицька партія»	1	0	0	0
«За Україну»	1	0	0	0
«Єдиний Центр»	1	0	1	1
«Демальянс»	1	0	0	0
«Українська народна партія»	1	0	0	0
«Партія Пенсіонерів України»	1	0	0	0
«Європейська партія України»	1	0	0	0
«КМКС»	1	0	1	0
«Аграрна партія України»	0	0	4	0
«Воля народу»	0	0	1	0
«Народна партія»	0	0	1	0

«Воля»	0	0	1	0
«Нова держава»	0	0	1	0
«Партія ветеранів Афганістану»	0	0	1	0
«Народний рух України»	0	0	1	0
«Партія конкретних справ»	0	0	1	0

* На виборах до Кіровоградської та Сумської обласних рад перше місце розділили «Солідарність» та «Батьківщина», а до Чернігівської обласної ради – «Солідарність» та «Радикальна партія Ляшка»

У таблиці 4 наведено показники за абсолютною та відносною (у відсотках від загальної кількості) кількістю мандатів до обласних рад і міських рад обласних центрів, отриманих партіями; в таблиці 5 вказуються показники представленості партій у відповідних радах, а також кількість рад, на виборах до яких партія здобула перемогу.

Відповідно до отриманих значень, ми можемо зробити певні висновки. Серед партій, що брали участь на виборах рад відповідного рівня, можна виділити 9 найбільш вдалих суб'єктів для висування в цілому по Україні – це всі парламентські партії, окрім «Народного Фронту», а також «Свобода», «УКРОП», «Наш край» та «Відродження». Причому для останньої такий всеукраїнський статус є певним авансом, адже, по-перше, на фоні решти згаданих партій представленість «Відродження» за радами є суттєво меншою, по-друге, в партії є два помітних центри підтримки – Ужгород та, особливо, Харків (включно з областю).

Окремо варто звернути увагу на ту різницю, яку отримали партії на виборах до міських і обласних рад. Так, якщо президентська «Солідарність» отримала найкращий показник (особливо це відчутно по обласним радам, де вона у 11 з 22 випадків отримала найбільшу кількість мандатів, а ще в трьох випадках розділила перше місце з іншими партіями) і в обох випадках показала відносно однаковий результат (відносна кількість депутатів в облрадах вища на 15%, аніж в обласних центрах), то для інших партій характерна дещо інша ситуація. Наприклад, «Самопоміч», котра на виборах до обласних центрів показала другий результат (13,63% всіх мандатів), на виборах до обласних рад була лише восьмою з результатом у 6,12% мандатів – різниця між результатами у 2,2 рази. Відчутною перевага підтримки у містах, ніж в області, була також у «Свободи» (8,63% та 6,53% відповідно – підтримка в другому випадку менша на 32%), «Нашого краю» (5,81% та 4,47% –

різниця на 30%); незначна перевага у містах була також у «Опозиційного блоку» – 12,34% проти 11,82% (на 4%).

На іншому «полюсі» розмістилися партії, підтримка яких в цілому по області перевершила підтримку в обласних центрах. Окрім вже згадуваної «Солідарності», тут особливо виділяється «Радикальна партія Ляшка», де кількість представників в обласних радах (7,29%) перевищує представництво в обласних центрах (2,26%) аж в 3,2 рази. Наступною є «Батьківщина» з показниками 15,18% та 10,32% відповідно і різницею на 47%; мандати «УКРОПу» в області (8,24%) перевищили кількість мандатів у обласних центрах (5,81%) на 42%; у «Відродження» відповідні показники становлять 6,18% та 5,32% відповідно, різниця – 16%.

Таким чином, до партій з відносно рівномірним представництвом (з різницею до 25% між показниками обласних центрів та обласних рад) ми можемо віднести «Опозиційний блок», «Солідарність» та «Відродження»; відчутна різниця в представництві (у проміжку між 25% і 50%) у «Нашого краю», «Свободи», «УКРОПу» та «Батьківщини»; значна (понад 50%) – у «Самопомічі» та «Радикальної партії Ляшка», де таке представництво відрізняється в рази.

Що ж до інших 33 партій, то для них диспропорційність представництва не вимірювалася, по-перше, через їх низькі загальноукраїнські показники, по-друге, через характерну майже для всіх представленість в радах лише обласних або міських, що не дозволяє врахувати такий показник математично в принципі. Сукупно показник їх мандатів в містах склав 16,33%, тоді як в обласних радах – 11,63%. Таким чином, різниця в сукупних показниках – 40%. Щодо здобуття найбільшої кількості мандатів у певних радах, то тут перевага теж на боці міських рад – 4 проти 2 обласних рад, де перемогу здобули відповідні партії.

Також доцільно було б порівняти в цілому показники парламентських та

позапарламентських партій. У такому разі сума мандатів парламентських партій в обласних радах становитиме 58,1% проти 41,9% позапарламентських, в той час як в обласних радах 62,5% та 37,5% відповідно. Таким чином, парламентські партії отримали на 39% більше мандатів у відповідних містах та на 67% більше мандатів в обласних радах. Якщо ж брати показники лідерства в конкретних радах, то тут різниця у співвідношенні є ще більш помітною – 13 рад в обласних центрах з перемогою парламентських партій проти 11 з перемогою позапарламентських, в той час як на обласному рівні співвідношення значно відрізняється – 19 обласних рад з лідерством парламентських партій проти 3 з лідерством позапарламентських.

Які висновки дозволяють нам зробити отримані дані? За сукупними показниками, ми можемо говорити про те, що міські ради обласних центрів є більш успішними для стратегій балотування від непарламентських партій, на відміну від обласних рад. Причому, успішність проходження багато в чому залежала від наявності у партії потужного кандидата на виборах міського голови – так, у 13 випадках переможцем на виборах до рад обласних центрів ставали саме ті партії, від яких балотувалися переможці на виборах міського голови певного міста (враховуючи, що на потенційних виборах до Донецької та Луганської обласних рад така ситуація гарантовано б повторилася, а також відносно самостійність самовисуванців, реальний показник можна вважати ще вищим). Наприклад, з обласними радами така ситуація відбулася лише в 5 випадках – причому, кожного разу це були «Солідарність» та, відповідно, кандидат від цієї партії. Враховуючи специфіку президентської партії влади та доступність для неї адміністративного ресурсу на цьому рівні (на відміну від того ж рівня міст-обласних центрів) ми можемо констатувати певну відірваність показників представництва між областями та обласними центрами. Збіг партії-переможця на виборах відповідних рівнів теж зафіксовано лише у 11 випадках, що підтверджує відповідну тезу.

У таких умовах кандидати потребували різних стратегій для виборів до міських рад обласних центрів і до обласних рад. Як вже було зазначено, в багатьох випадках виграшною стратегією було балотування від партії, котру представляв діючий мер або інший місцевий кандидат з достатньою

підтримкою та ресурсним забезпеченням. Часто це дозволяло кандидатам утворювати власні партії для проведення до рад певних міст групи лояльних конкретно до його особи кандидатів, або ж приєднуватися до потужних позапарламентських партій. У цьому випадку для нових загальнонаціональних партій («УКРОП», «Відродження», «Наш край») «гарантом» успішності слугувало фінансове забезпечення з боку потужних фінансово-промислових груп та балотування під їхнім партійним брендом популярних місцевих лідерів. У свою чергу «Свобода», чий позапарламентський статус (наразі) є, скоріше, невдалим збігом обставин (нагадаємо, партія не вистачило лише 0,29% голосів для подолання загороджувального бар'єру), змогла забезпечити вдалий результат багато в чому завдяки наявності традиційно успішних для партії областей.

Парламентські партії, з одного боку, показали непоганий загальноукраїнський результат, з іншого – їхнє представництво в радах вказує на відсутність у них монополії на політичну систему держави; особливо помітно це в тих містах, де як обраний міський голова, так і партія з найбільшим представництвом у раді не балотувалися під брендом парламентських партій. Вдалою стратегією тут було балотування від президентської «Солідарності» на одному полюсі політичних вподобань, «Опозиційного блоку» – на іншому. Також особливо вдалим вибором для балотування в міські ради була «Самопоміч», де шанси пройти під її брендом були значно вищими, ніж в ради інших рівнів.

У свою чергу вдалі стратегії балотування до обласних рад були більш тісно пов'язані з балотуванням від загальнонаціональних партій, в першу чергу – парламентських. Традиційно кращим варіантом для балотування була «Солідарність», однак, на відміну від обласних центрів, в обласних радах другий результат було показано «Батьківщиною» – звісно, її результат в містах не можна назвати зовсім невдалим, однак шанси пройти до обласних рад за цим партійним брендом були значно вищими. Також значно успішним суб'єктом висування для обласних рад став «УКРОП», але найбільш очевидним таке визначення підходить до «Радикальної партії Олега Ляшка», де шанси пройти до ради в рамках області перевищували ці самі показники в містах більш ніж в 3 рази. В свою чергу, подібні до міських (і в цілому високі)

отримані показники в «Опозиційного блоку», що дозволяє говорити про подібність стратегічного потенціалу балотування від цієї партії на різних рівнях.

Таким чином, нова виборча система відзначилася типовими перевагами та недоліками, характерними для пропорційних виборчих систем. З одного боку, пропорційна складова дозволила якнайширше відобразити електоральні вподобання електорату; з іншого – обрані ради відзначаються значним рівнем диференційованості, що здійснює негативний вплив на стабільність і ефективність як всієї політичної системи, так і конкретних обраних рад.

Окрім того, вибори 2015 року характеризувались усуненням можливості самовисування на рівні найвищих місцевих рад та, відповідно, зростанням ролі політичних партій. Таким чином, сформувалися сприятливі умови для політичних проектів, не пов'язаних із загальнонаціональним рівнем. На нашу думку, тенденція поширення локальних партій пов'язана із суттєвими змінами в вітчизняній партійній системі після Революції Гідності, внаслідок якої відбувся вихід певної кількості всеукраїнських політиків з вітчизняного політичного процесу.

Ще одна причина поширення локальних партій полягає у бажанні регіональних політиків зберегти свій вплив на місцеві структури – за наявності значних ресурсів, місцеві політичні лідери створювали (або ж купували малозначущі) власні політичні партії, котрі використовувалися для проведення до рад депутатів, особисто лояльних власнику політичного бренду. Враховуючи значну роль місцевих лідерів в обласних центрах на останніх місцевих виборах, у чималій кількості випадків їм вдавалося проводити лояльних представників під власним політичним брендом або ж навіть здобувати більшість.

На відміну від рівня обласних центрів, перехід на виборчий рівень області характеризувався послабленням локальних політичних проектів та, відповідно, зростанням загальнонаціональних і, особливо, парламентських партій. При цьому показники представництва партій на виборах різних рівнів часто відрізнялися, що дозволяє нам виділити «партії міста» чи «партії області» з перевагою представництва на рівні міському чи обласному.

Вибори 2015 року виявили ще одну цікаву тенденцію, а саме – зміну акцентів у регіоналізації української політичної системи. Як явище вона залишилася, проте трансформувалася зі своїх форм «Схід-Захід», «помаранчеві-блакитні», що вже стали певною мірою «класичними» для української політики, і навіть не поширилася на категорії «промайданних» та «контрмайданних» сил, котрі, за логікою, мали продовжити попередній водорозділ. Безсумнівно, цей базовий конфлікт залишається в українському політичному житті, але він поступово витісняється іншими формами – як приклад, партія «Відродження», котра змогла отримати посади міських голів в обласних центрах на двох полюсах українського політикуму, західному та східному відповідно – Ужгороді та Харкові.

ЛІТЕРАТУРА

Закон України про місцеві вибори 2015.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/595-19>
(дата звернення: 11.11.2018).

Центральна виборча комісія. URL:
<http://www.cvk.gov.ua/> (дата звернення:
22.11.2018).

Кандидати, яких обрано депутатами рад.
URL: [http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM002?
PT001F01=100&pt00_t001f01=100](http://www.cvk.gov.ua/pls/vm2015/PVM002?PT001F01=100&pt00_t001f01=100) (дата
звернення: 22.11.2018).

УДК 342.8; 328

Зінченко Микола Віталійович

аспірант кафедри політології
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
nikalay1@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-1680-1940>

ПОРІВНЯННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ МАЖОРИТАРНИКІВ ТА ОБРАНИХ ЗА СПИСКАМИ ПАРТІЙ. НА ПРИКЛАДІ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Аналізується діяльність народних депутатів України 8-го скликання, які представляють Харківську область. Проводиться порівняння активностей депутатів, обраних у мажоритарних округах і за списками політичних партій. Проаналізовано діяльність народних депутатів за показниками присутності на пленарних та комітетських засіданнях, участь в голосуваннях, законотворча активність, подача депутатських запитів та виступи на пленарних засіданнях. Харківську область у Верховній Раді України представляють 23 народних депутати, які є представниками фракцій: Партія «Блок Петра Порошенка», Політична партія «Народний фронт», Політична партія «Опозиційний блок», Політична партія «Об'єднання Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка, група «Воля народу», група «Партія «Відродження», тобто майже всі фракції та групи, що є високим показником, порівняно з іншими регіонами. Показано, що незважаючи на велику представленість, продуктивність багатьох нардепів є низькою і малоефективною. Депутати пропустили велику кількість пленарних засідань без поважних причин – 3 нардепи відвідали менше 30% пленарних засідань. Народні обранці дуже пасивно ставляться до свого обов'язку брати участь в голосуваннях під час пленарних засідань – у 12 депутатів з 23, тобто більше ніж у половини показник участі в голосуванні нижче 17%. Активність нардепів характеризується «законодавчим спамом» – середній показник прийнятих законопроектів від кількості поданих знаходиться на рівні 10%. Більшість представників Харківської області майже не використовуює своє право депутатського запиту та виступу в пленарному залі – 7 депутатів подали менше п'яти депутатських запитів, 6 депутатів жодного разу не виступили під час сесійних засідань. Зазначено, що високі і низькі показники можуть демонструвати депутати, обрані за будь-якою з двох виборчих систем. Найбільш продуктивними народним депутатами Харківської області за обраними показниками є мажоритарник Олександр Кіри («Народний фронт») та обраний за списком партії «Об'єднання Самопоміч» Роман Семенуха, найменш продуктивними є мажоритарник Дмитро Добкін та списочник Михайло Добкін («Опозиційний блок»).

Ключові слова: політичні партії, народні депутати, виборча система.

Зинченко Николай Витальевич

аспірант кафедры политологии
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
пл. Свободы, 4, Харьков, 61022,
nikalay1@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-1680-1940>

СРАВНЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАРОДНЫХ ДЕПУТАТОВ МАЖОРИТАРЩИКОВ И ИЗБРАННЫХ ПО СПИСКАМ ПАРТИЙ. НА ПРИМЕРЕ ХАРЬКОВСКОЙ ОБЛАСТИ

Анализируется деятельность народных депутатов Украины 8-го созыва, которые представляют Харьковскую область. Проводится сравнение активностей депутатов,

избранных в мажоритарных округах и по спискам политических партий. Проанализированы деятельность народных депутатов по показателям присутствия на пленарных и комитетских заседаниях, участие в голосованиях, законотворческая активность, подача депутатских запросов и выступления на пленарных заседаниях.

Харьковскую область в Верховной Раде Украины представляют 23 народных депутата, которые являются представителями фракций: Партия «Блок Петра Порошенко», Политическая партия «Народный фронт», Политическая партия «Оппозиционный блок», Политическая партия «Объединение Самопомощь», Радикальная партия Олега Ляшко, группа «Воля народа», группа «Партия «Возрождение», то есть почти все фракции и группы, что является высоким показателем по сравнению с другими регионами. Показано, что несмотря на большую представленность, производительность многих нардепов низка и малоэффективна. Депутаты пропустили большое количество пленарных заседаний без уважительных причин – 3 нардепа посетили менее 30% пленарных заседаний. Народные избранники очень пассивно относятся к своей обязанности участвовать в голосованиях во время пленарных заседаний – у 12 депутатов из 23, то есть более чем у половины показатель участия в голосованиях ниже 17%. Активность нардепов характеризуется «законодательным спамом» – средний показатель принятых законопроектов от количества поданных находится на уровне 10%. Большинство представителей Харьковской области почти не используют свое право депутатского запроса и выступления в пленарном зале – 7 депутатов подали менее пяти депутатских запросов, 6 депутатов ни разу не выступили во время сессионных заседаний. Отмечено, что высокие и низкие показатели могут демонстрировать депутаты, избранные по любой из двух избирательных систем. Наиболее продуктивными народными депутатами Харьковской области по выбранным показателям являются мажоритарщик Александр Кириш («Народный фронт») и избранный по списку партии «Объединение Самопомощь») Роман Семенуха, наименее продуктивными являются мажоритарщик Дмитрий Добкин (Самовыдвижение) и списочник Михаил Добкин («Оппозиционный блок»).

Ключовые слова: *политические партии, народные депутаты, избирательная система.*

Mykola Zinchenko

PhD student, Department of Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
nikalyay1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-1680-1940>

PROPORTIONAL VS MAJORITARIAN DEPUTIES: COMPARATIVE ANALYSIS OF ACTIVITIES IN KHARKIV REGION

The activity of the Ukrainian members of parliament (MPs) of eighth convocation, which were elected in the Kharkiv oblast, is analyzed. A comparison of the activities between deputies elected under a majoritarian system and the ones from the lists of political parties is made. MPs` activity was analyzed in terms of plenary and committee attendance, participation in voting, legislative activity, submission of deputy inquiries and speeches at plenary meetings. The Kharkiv region in the Verkhovna Rada of Ukraine is represented by 23 deputies who represent the fractions: the Petro Poroshenko Bloc Party, the Narodniy Front political party, the Opposition Bloc political party, the Samopomich political party, Oleg Lyashko`s Radical Party, the group «Volya Narodu», the «Vidrodzennya» group, that is, almost all fractions and groups, that is a high indicator in comparison with other regions. The paper shows that despite the great representation, the efficiency is low and ineffective. Deputies missed a large number of plenary sessions without respected reason – 3 MPs attended less than 30% of plenary sessions. MPs are very passive in their duty to take part in polls during plenary sessions - 12 out of 23 deputies, that is, more than half, have a voting participation rate less than 17%. The activity of deputies is characterized as «legislative spam» - the average percentage of the adopted bills in the number of submitted ones is under 10%. Most representatives of the Kharkiv region almost do not use their right to make a deputy request and to

speak in the plenary hall – 7 deputies submitted less than five deputy inquiries, 6 deputies never spoke during plenary sessions. It was noted that deputies elected by either of the two electoral systems may demonstrate high and low rates. The most productive deputies of the Kharkiv region by the selected indicators are majoritarian Alexander Kirsch (Narodniy Front) and Roman Semenukha selected from the Samopomich party list, the least productive ones are majoritarian Dmitry Dobkin (self-nominee) and Mikhail Dobkin selected from the Opposition Bloc party list.

Keywords: *political parties, members of parliament, electoral system.*

В Україні вже багато років йдуть дискусії стосовно зміни виборчої системи. Паралельна система, яка використовується в Україні, на думку багатьох науковців, політичних партій, представників громадськості, не є ефективною, зокрема через свою мажоритарну складову, яка породжує масові фальсифікації виборчого процесу. Паралельна виборча система – це різновид змішаної виборчої системи, який поєднує одразу дві виборчі системи: пропорційну та мажоритарну, голосування в яких відбувається паралельно, а результати є незалежними один від одного (Reynolds, Reilly, Ellis 2005: 104). В Україні, на практиці, пропорційна та мажоритарна частини мають рівну кількість мандатів – по 225, голосування в яких проходить одночасно без впливу результатів однієї частини на іншу (Закон України про вибори народних депутатів 2018). Сама система застосовувалась вже 4 рази: в 1998, 2002, 2012 та 2014 роках. З урахуванням тривалого розгляду Виборчого кодексу, згідно з яким виборча система має бути змінена на пропорційну з відкритими регіональними списками, українці будуть обирати народних депутатів за паралельною системою і в 2019 році.

В Українських реаліях мажоритарна частина виборчої системи має негативні наслідки – через російську агресію на сході України та анексію Криму не є можливим проведення виборів в 27 виборчих округах окупованих територій, тому склад Верховної Ради України 8-го скликання є конституційним, але не повним. Як показує практика, зі 198 народних депутатів, обраних у мажоритарних округах, лише 4 жінки, тобто всього 2%, в Харківській області жодної (Відомості про підрахунок голосів виборців по одномандатних виборчих округах 2014). За пропорційною частиною обрано 45 жінок, що складає 20%, це також досить мала кількість, проте в 10 разів більше. До речі, Харківську область у парламенті представляють 2 жінки: Ірина

Єфремова¹ та Альона Кошелева (Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багатомандатному виборчому округу 2014).

Дослідженням виборчих систем та функціонування парламентів займається велика кількість як українських, так і закордонних учених: Н. В. Богашева, Ю. Б. Ключковський, Л. В. Колісецька, В. Ф. Нестерович, Е. Рейнолдс, Б. Рейлі, А. Елліс, міжнародні організації: IFES (International Foundation of Electoral System), IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance). Всі вони сходяться на тому, що успішне функціонування виборчої системи залежить від внутрішньої специфіки країни, економічного положення населення, історичного розвитку та навіть географічного положення. Тому дуже важливим є визначення найбільш оптимальної виборчої системи для України.

Основним завданням статті є порівняння діяльності народних депутатів України, на прикладі депутатів від Харківської області, обраних у мажоритарних округах та за списками політичних партій, за показниками, які можна предметно дослідити та порівняти: відвідуваність пленарних засідань, участь у голосуваннях, робота в комітетах, законотворча робота, використання інструменту депутатського запиту та виступу на пленарних засіданнях за 4 роки 8-го скликання. Головна мета – визначити, чи насправді депутати, обрані за мажоритарними округами, працюють гірше ніж їхні колеги-списочники.

Харківську область у Верховній Раді України 8-го скликання представляють 23 народні депутати: 14 мажоритарників: Валерій Писаренко ВО №168, Олександр Кірш ВО №169, Дмитро Святаш ВО №170, Віталій Хомутич ВО №171, Володимир Мисик ВО №172, Анатолій Денисенко ВО №173, Олександр Фельдман ВО №174, Володимир Кацуба ВО № 175, Дмитро

¹ Ірина Єфремова 4 жовтня 2018 року скала мандат народної депутатки України, через призначення її членкинею Центральної Виборчої Комісії

Шенцев ВО № 176, Віктор Остапчук ВО №177, Дмитро Добкін ВО № 178, Анатолій Гіршфельд ВО № 179, Олександр Біловол ВО № 180, Євгеній Мураєв ВО № 181 та 9, обраних за списками партій: Михайло Добкін, Ярослав Маркевич, Роман Семенуха, Альона Кошелева, Сергій Тригубенко, Ірина Єфремова², Михайло Кобцев, Ігор Котвіцький, Антон Геращенко (Відомості про підрахунок голосів виборців).

За 4 роки у Верховній Раді України 8-го скликання відбулось 489 пленарних засідань (Календарний план проведення сесій 2018) та 15068 голосувань (Візуалізатор даних Rada4you 2018). Для вимірювання присутності народних депутатів у сесійній залі використовувались показники письмової реєстрації та прямої участі в голосуваннях (натискання кнопки «За», «Проти» «Утримався»). Найкращий відсоток присутності у депутати, обрані за списками «Народного фронту», Ірина Єфремової – 96,2%; вона була присутньою на 451 засіданні з 469. Найбільшу кількість засідань 95,9% відвідав мажоритарник по 169 округу Олександр Кірш, фракція «Народний фронт», а саме 469 засідань і лише 20 пропущених без поважної причини. Ненабагато менше пропустив член депутатської групи «Партія «Відродження» Олександр Біловол, ВО № 180, він був присутній на 95,3%, а це 466 засідань, 8 пропустив з поважної причини, 15 – без поважної причини. Понад 90% засідань відвідали народні депутати-списочники Роман Семенуха «Об'єднання Самопоміч» та Альона Кошелева «Радикальна партія Олега Ляшка». Роман був зареєстрований у пленарній залі на 91,8% або на 449 засіданнях, 7 пропущених з поважної причини, 33 – без поважної причини. Схожий показник і у Альони Кошелевої, показник присутності 90,8%, це 444 відвіданих засідання, 6 пропущених а поважної причини, 39 без поважної причини (Персональні сторінки народних депутатів 2018).

Якщо лідерами за кількістю відвіданих засідань стали депутати-мажоритарники, найменші показники відвідуваності також мають їхні колеги, обрані за мажоритарною складовою. На найменшій кількості

пленарних засідань був зареєстрований член депутатської фракції Політичної партії «Опозиційний блок» Дмитро Добкін, ВО №178; депутат був присутнім лише на 13,7% або 67 засіданнях, при тому що пропустив 422. Приблизно таку саму кількість засідань відвідав і Михайло Добкін, обраний за списком Політичної партії «Опозиційний блок». Михайло був присутнім на 14,9% або 73 засіданнях, 5 пропущених з поважної причини, 411 – без. Також менше 30 відсотків, а саме 29,9%, був присутнім у залі Верховної Ради України позафракційний нардеп-мажоритарник Євгеній Мураєв, він відвідав 146 засідань, а пропустив 343 (Персональні сторінки 2018).

Всі інші депутати мають середні показники присутності, причому їх можна розділити на дві приблизно рівні групи: 30-60% та 61-90% відвідуваності. До групи з більш гіршою відвідуваністю увійшли мажоритарники Валерій Писаренко 41,1%, Дмитро Святаш 34,2%, Володимир Кацуба 42,7%, Дмитро Шенцев 35,2%, Анатолій Гіршфельд 55,8% та списочник Сергій Тригубенко 38,2%. В іншій групі опинились мажоритарники Віталій Хомутиннік 67,9%, Володимир Мисик 85,3%, Анатолій Денисенко 89,8%, Олександр Фельдман 83,4%, Віктор Остапчук 65,6% та списочники: Ярослав Маркевич 82%, Михайло Кобцев 69,7%, Ігор Котвіцький 85,7% та Антон Геращенко 69,5% (Персональні сторінки).

За показниками присутності в пленарному залі, можна зробити висновок, що депутати-лідери та депутати-аутсайтери є як серед мажоритарників, так і серед депутатів, обраних за партійними списками, причому кількість їхня приблизно однакова. Для більш об'єктивної оцінки стосовно присутності в залі та включеності в роботу слід також використовувати дані участі в голосуваннях, тобто натискання народними депутатами кнопок «За», «Проти», «Утримався».

За 4 роки у Верховній Раді України, як вже зазначалось, відбулось 15068 голосувань. У той час, як у більшості парламентів світу у депутатів є лише три позиції щодо питань порядку денного, а саме «За», «Проти», «Утримався», у народних депутатів України є ще дві – «Не голосував», коли картка депутата стояла в карткотримачі, тобто депутат ігнорував голосування або взагалі «Відсутній».

За показником участі у голосуваннях гарні результати мають лише 2 народні

² З урахуванням того, що Ірина Єфремова 4 жовтня 2018 року скала мандат народної депутатки України, через призначення її членкинею Центральної Вибірчої Комісії, інформація по її діяльності аналізувалась не за 4 роки, а за 3 роки та 10 місяців.

депутати, які представляють політичну партію «Об'єднання Самопоміч» за партійними списками – це Ярослав Маркевич та Роман Семенуха. Ярослав Маркевич взяв участь у 12487 голосуваннях (82,9%), Роман Семенуха – у 13320 (88,4%). У всіх інших депутатів цей показник нижче 70%. Ірина Єфремова брала участь у 9911 голосуваннях з 14549 (68,1%). 65,9% має мажоритарник Олександр Кірш. Дещо гірше показник у представника депутатської групи «Партія «Відродження» Віктора Остапчука, ВО №177, він натискав на кнопки 8886 разів, це 59%. Далі йде велика розбіжність між депутатами-мажоритарниками та депутатами-списочниками. Якщо у обраних за списками партій депутатів участь у голосуваннях знаходиться на рівні 30-50%: Альона Кошелева 51.3%, Михайло Кобцев 47.6%, Антон Геращенко 42.1%, Ігор Котвіцький 34.7%, виключенням є Сергій Тригубенко 21.5% та Михайло Добкін 6.5%. У 11 депутатів-мажоритарників відсоток участі в голосуваннях менше 17%: Анатолій Денисенко 16,8%, Володимир Мисик 12,2%, Володимир Кацуба 11,2%, Олександр Фельдман 10,2%, Віталій Хомутич 9,8%, Анатолій Гіршфельд 8,6%, Дмитро Шенцев 5,8%, Дмитро Святаш 5,7%, Валерій Писаренко 5%, Дмитро Добкін 4,1%, найгірший показник у Євгенія Мураєва 2,5% – це 378 голосувань. Ненабагато, але все ж більша кількість голосувань у Олександра Біловола – 26,9% (Візуалізатор даних).

У 21 депутата з 23, показник участі в голосуваннях нижче ніж 70%. У 12 депутатів з 23, показник участі у голосуваннях нижче за 17%, це при тому, що 11 з 12 депутатів є мажоритарниками, тобто можна зробити висновок, що депутати-мажоритарники Харківщини скоріш за все будуть ігнорувати голосування, або навіть взагалі не відвідувати пленарну залу. Можливо, це певне вираження протесту цих депутатів проти рішень діючої влади, тому що всі 12 не входять до правлячої коаліції, а, можливо, така ситуація досить банальна, і народні обранці просто зневажливо ставляться до своїх повноважень.

Робота народного депутата не обмежується відвідуванням пленарних засідань, адже до включення законопроекту до порядку денного сесії він має бути розглянутим депутатами у профільних комітетах. Всього у Верховній Раді України налічується 28 комітетів.

Найкращий показник відвідуваності знову у мажоритарника Олександра Кірша – 84

засідання з 85 (99%). Він є єдиним мажоритарником з показником вище за 80%. Серед обраних за списками партій 91%, або 69 засідань з 76 має в своєму активі Роман Семенуха. 88%, або 53 засідання з 60, відвідала Альона Кошелева, на 92 засіданнях зі 114 була присутньою Ірина Єфремова (81%), 68 засідань з 85, відвідав Антон Геращенко (80%). Всі інші депутати, обрані за списками партій, розмістились в проміжку з 47% (у Сергія Тригубенка) до 77% (у Ярослава Маркевича). Винятком є Михайло Добкін, у якого найгірший результат – 2 засідання з 89, або 2%. Мажоритарники ж рівномірно розподілились в проміжку від 7% (Дмитро Добкін) до 78% (Олександр Біловола). Показники відвідуваності засідань комітетів демонструють нам приблизну рівність як депутатів-мажоритарників, так і депутатів-списочників. Як серед одних, так і серед інших є ті, в кого показники найкращі, і ті, в кого вони найгірші. Проте загальна тенденція показує, що середній показник відвідуваності у обраних за списками партій дещо вищий, ніж у мажоритарників від 64,7% до 44,2% (Рада. ОПОРА 2018).

Окрім обов'язкового відвідування пленарних засідань, засідань комітетів та участі в голосуваннях, народні депутати мають право ініціювати законопроекти, звертатись із депутатським запитом на сесії Верховної Ради України до Президента України, до органів Верховної Ради України, до Кабінету Міністрів України, до керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їхнього підпорядкування і форм власності, дати офіційну відповідь з питань, віднесених до їх компетенції, або брати участь в обговоренні питань порядку денного в сесійній залі (Закон України про статус народного депутата 2017).

Робота над законопроектами та постановами є одним із основних критеріїв якісної роботи народного депутата. Проте доволі часті випадки «Законодавчого спаму», тобто великої кількості законопроектів, які ініціюються депутатами, але залишаються без розгляду, або щодо них робляться негативні висновки профільними комітетами, Головним науково-експертним управлінням, або ж взагалі містять корупційні ризики. Тому разом із кількістю поданих законопроектів і постанов слід враховувати й кількість підтриманих законопроектів і постанов Верховною Радою

України, простіше кажучи, тих, які отримали 226 голосів на пленарному засіданні.

Лідером за кількістю ініційованих законопроектів є мажоритарник Євгеній Мураєв, в його активі 164 законопроекти, проте в них нульовий ККД, тому що жоден не став чинним законом. Далі йде Ярослав Маркевич зі 153 поданнями, з яких 14 або 9,6% було підтримано. Олександр Кірш має в своєму активі 145 ініціатив, 21 (14,5 %) з яких стали чинними актами. Всього на 1 законопроект менше – 144, зареєстрував Антон Геращенко, але також 21 з них був підтриманий народними депутатами, тому показник 14,6%. Найкращий показник прийнятих актів має Альона Кошелева, при 66 зареєстрованих законопроектів та постанов – 13 (19,7%.) було підтримано. Найменшу ж кількість законопроектів та постанов зареєстровано мажоритарниками Дмитром Добкіним – 2, Володимиром Кацубою – 12; жоден з них не було підтримано. Серед списочників найгірший результат знову у Михайла Добкіна – 9, проте 1 з них став чинним актом. У цілому ж прослідкувати яку-небудь тенденцію серед мажоритарників або списочників не є можливим через велику розпорошеність кількості законопроектів. Лише порівняння середньої кількості законопроектів дало можливість помітити таку різницю: у депутатів, обраних за списками партій, в середньому 90 законопроектів, тоді як у мажоритарників – 62. Відсоток прийнятих законопроектів відрізняється не дуже: 11,9 % у списочників, 8% у мажоритарників. Велика кількість поданих законопроектів є скоріше мінусом, ніж плюсом, тому що замість сконсолідованих проектів, підтриманих більшістю, ми маємо сотні проектів законів у великої кількості депутатів, що унеможливує їхню якісну обробку (Персональні сторінки).

Одним із показників роботи з виборцями є депутатський запит, за допомогою якого депутати можуть дізнаватись про всю необхідну їм інформацію, ініціювати виділення коштів у вигляді субвенцій від Кабінету міністрів. У більшості випадків запити формуються на основі звернень виборців до самих депутатів. І теоретично у мажоритарників має бути більша кількість запитів, ніж у списочників, тому що вони «прикуті» до одного виборчого округу, в якому мають співпрацювати зі своїми прямими виборцями.

На практиці ж найбільшу кількість запитів подав Роман Семенуха, а саме 147.

Наступним йде позафракційний мажоритарник Анатолій Денисенко, в активі якого 143 депутатські запити. А далі – знову обраний за списками партії «Об'єднання Самопоміч» Ярослав Маркевич зі 108 запитами. Серед мажоритарників слід також відзначити Валерія Писаренка, який подав 55 запитів, та Олександра Кірша, в активі якого їх 49. Серед списочників можна виділити Ірину Єфремова – 44 запити та Ігоря Котвіцького – 34, Антона Геращенко – 79. Одразу 4 депутати, обрані за списками партій, ініціювали 10 або менше депутатських запитів: Михало Добкін – 3, Альона Кошелева – 8, Сергій Тригубенко – 2, Михайло Кобцев – 10. Серед мажоритарників таких депутатів 7: Дмитро Святаш – 4, Віталій Хомутич – 3, Володимир Мисик – 4, Олександр Фельдман – 4, Олександр Біловол – 7, Євгеній Мураєв – 4. Єдиним депутатом, який не зареєстрував жодного депутатського запиту, є Дмитро Добкін. У цілому можна спостерігати ситуацію, коли частина депутатів активно користується своїм правом депутатського запиту, в той час коли інша частина це право ігнорує, незалежно від того як їх обрали до Верховної ради або від фракційності (Персональні сторінки).

Доволі важливим інструментом у діяльності народних депутатів є право виступу під час обговорення законопроектів на засіданнях Верховної Ради. Поширеною практикою є запис на виступ та передача цього виступу «фракційному спікеру». Народні депутати Харківщини не часто користуються правом виступу. Лідером знову є обраний за списками партії «Об'єднання Самопоміч» Роман Семенуха, в його активі 431 виступ за 4 роки. Наступним, з великим відривом, йде Антон Геращенко зі 121 виступом. Серед мажоритарників лідером є Валерій Писаренко, в його активі 94 виступи. Для всіх інших депутатів право виступу не є пріоритетним – більше 30 виступів за 4 роки немає ні в кого. Володимир Мисик, ВО №172, Олександр Фельдман, ВО №174, Володимир Кацуба, ВО №175, Дмитро Шенцев, ВО №176, Дмитро Добкін, ВО №178, Ігор Котвіцький, обраний за списками політичної партії «Народний фронт», взагалі жодного разу не виступали в пленарній залі (Стенограми пленарних засідань 2018).

Незважаючи на досить велику представленість Харківської області у Верховній Раді України 8-го скликання, а саме 23 депутати, з яких 14 мажоритарників та 9 обраних за списками політичних партій,

назвати їхню діяльність продуктивною досить важко. Лише 5 депутатів відвідали понад 90% пленарних засідань: 2 мажоритарники – Олександр Кірш та Олександр Біловол та 3 списочники – Ірина Єфремова, Роман Семенуха та Альона Кошелєва. За показником участі в голосуваннях результати низькі у всіх, окрім Романа Семенухи та Ярослава Маркевича. 11 депутатів-мажоритарників мають відсоток участі в голосуваннях нижче за 17%, тобто майже всі, серед списочників такий результат лише в Михайла Добкіна. Не дивлячись на те, що середня відвідуваність комітетських засідань у мажоритарників – 44,2%, а у списочників 64,7%. При цьому лідером за присутністю на засіданнях комітетів є мажоритарник Олександр Кірш. За кількістю законопроектів ситуація збалансована: при тому, що середня кількість поданих законопроектів у списочників більша середньої кількості поданих законопроектів у мажоритарників – 90 : 62, відсоток прийнятих законопроектів приблизно однаково низький і в тих, і в інших. Правом депутатського запиту, як і правом виступу на пленарних засіданнях, нардепи Харківщини користуються дуже пасивно: в більшості випадків показники майже нульові.

У цілому ж, якщо порівнювати мажоритарників та обраних за списками партій депутатів, доволі важко дійти до якого-небудь об'єктивного висновку. З одного боку, за декількома показниками списочники в середньому випереджають мажоритарників, це і відвідування засідань комітетів, і законотворча робота. З іншого боку, деякі показники однаково низькі і в тих, і в інших, як наприклад, участь в голосуваннях, депутатські запити або виступи на пленарних засіданнях. За різними критеріями досить часто виявляються різні лідери, проте зазначимо загально кращі показники у Олександра Кірша та Романа Семенухи, які є представниками двох різних частин однієї виборчої системи. Водночас найгірші показники за різними критеріями дають народні депутати України Михайло та Дмитро Добкіни. Отже, За 4 роки роботи Верховної Ради України 8-го скликання в Харківській області зібрався пул депутатів,

який не дає чіткої відповіді на питання, чи є мінусом мажоритарна або пропорційна складова. Ефективність народних депутатів залежить від їхньої відповідальності та ставлення до своїх обов'язків, незалежно від типу виборчої системи, за якою їх обрали.

ЛІТЕРАТУРА

Reynolds, A., Reilly B., Ellis A. 2005. *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*.

Закон України про вибори народних депутатів № 4061-VI від 28.08.2018. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17>. (дата звернення 1.12.2018).

Відомості про підрахунок голосів виборців в межах одномандатних виборчих округів. Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp039?PT001F01=910>. (дата звернення 1.12.2018).

Відомості про підрахунок голосів виборців по загальнодержавному багато-мандатному виборчому округу Позачергові вибори народних депутатів України 26 жовтня 2014 року URL: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp300?PT001F01=910> (дата звернення 1.11.2018).

Календарний план проведення сесій 2018. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/awt>. (дата звернення 1.12.2018).

Візуалізатор даних Rada4you 2018. URL: <http://vis.rada4you.org/> (дата звернення 1.11.2018).

Персональні сторінки народних депутатів. Верховна Рада України 2018. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list. (дата звернення 1.12.2018).

Рада. ОПОРА 2018. URL: <https://rada.oporaua.org/deputaty/deputati/> (дата звернення 1.12.2018).

Закон України про статус народного депутата № 2790-XII від 11.10.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>. (дата звернення 11.11.2018).

Стенограми пленарних засідань 2018. URL: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr> (дата звернення 1.12.2018).

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОСТІ

УДК: 327.83:327.57

Литвин Олена Едуардівна

магістр
Харківський національний
університет ім. В. Н. Каразіна,
майдан Свободи, 4, Харків, 61022,
elen.lytvyn@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

МІСЦЕ ТА РОЛЬ НЕДЕРЖАВНИХ АКТОРІВ В ПОСТКОНФЛІКТНОМУ МИРОБУДУВАННІ В УКРАЇНІ

Аналізуються загальнотеоретичні підходи до класифікації акторів постконфліктного миробудування таких авторів, як Ледерак, Камбел та Хартнет, залежно від підходів до розуміння концепту «постконфліктне миробудування». Розглянуто концепції поділу акторів на основі регіону роботи, ступеня включеності, домінуючої сфери діяльності та характеру використовуваних ними методів. Увага акцентується на аналізі різних підходів до поділу акторів на специфічні кластери та їх роботи в рамках конфлікту в Україні з урахуванням регіональних особливостей. Систематизуються та аналізуються проблеми роботи акторів. Вказується на необхідність застосування комплексної об'єднувальної класифікації акторів постконфліктного миробудування для визначення найбільш ефективних стратегій їх взаємодії.

Особлива увага приділяється адаптації класифікації акторів до сучасного контексту українського збройного конфлікту. Аналізується роль недержавних акторів в процесі миробудування та можливість розглядати їх як головних акторів цього процесу в Україні. Описуються головні проблеми, які можуть стати на заваді ефективній роботі недержавних організацій. Виділяються функції, які здійснюються недержавними акторами, та перспективи їх подальшої роботи, а також методи, які актори використовують для побудови миру. Аналізуються організації різного рівня та спрямування, що безпосередньо працюють у сфері миробудування в Україні сьогодні. Досліджуються специфічні проблеми, що виникають в Україні в роботі недержавних організацій у сфері постконфліктного миробудування. Формулюються перспективи подальших досліджень обраної теми.

Ключові слова: *постконфліктне миробудування, недержавні організації (НДО), інсайдери, аутсайдери, актори, діалог, медіація, громадський сектор.*

Литвин Елена Эдуардовна

магистр
Харьковский национальный
университет имени В.Н. Каразина,
площадь Свободы, 4, Харьков, 61022,
elen.lytvyn@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

МЕСТО И РОЛЬ НЕГОСУДАРСТВЕННЫХ АКТОРОВ В ПОСТКОНФЛИКТНОМ МИРОСТРОИТЕЛЬСТВЕ В УКРАИНЕ

Анализируются общетеоретические подходы к классификации акторов постконфликтного миростроительства таких авторов, как Ледерак, Камбел и Хартнетт, в зависимости от подходов к пониманию концепта «постконфликтное миростроительство». Рассмотрены концепции разделения акторов на основе региона работы, степени их включенности, доминирующей сферы деятельности и характера используемых ими методов. Внимание акцентируется на анализе различных подходов к разделению акторов на специфические кластеры и их работы в рамках конфликта в Украине с учетом региональных особенностей. Систематизируются и анализируются проблемы работы акторов. Указывается на необходимость применения комплексной объединяющей классификации акторов постконфликтного миростроительства для определения наиболее эффективных стратегий их взаимодействия.

Особое внимание уделяется адаптации классификаций акторов к современному контексту украинского вооруженного конфликта. Анализируется роль негосударственных акторов в процессе миростроительства и возможность рассматривать их как главных акторов этого процесса в Украине. Описываются главные проблемы, которые могут помешать эффективной работе негосударственных организаций. Выделяются функции, осуществляемые негосударственными акторами, и перспективы их дальнейшей работы, а также методы, которые акторы используют для построения мира. Анализируются организации разного уровня и направления, непосредственно работающие в сфере миростроительства в Украине сегодня. Исследуются специфические проблемы, возникающие в Украине в работе негосударственных организаций в сфере постконфликтного миростроительства. Формулируются перспективы дальнейших исследований выбранной темы.

Ключевые слова: *постконфликтное миростроительство, негосударственные организации (НГО), инсайдеры, аутсайдеры, актеры, диалог, медиация, общественный сектор.*

Olena Lytvyn

MA in Political Science
V.N. Karazin Kharkiv National University,
4, Svoboda Sq., Kharkiv, 61022
elen.lytvyn@gmail.com;
<https://orcid.org/0000-0002-2795-8687>

THE PLACE AND ROLE OF NON-GOVERNMENTAL ACTORS IN POST-CONFLICT PEACEBUILDING IN UKRAINE

The general theoretical approaches to the classification of actors in post-conflict peacebuilding, such as Lederach, Cambell and Hartnett, are analyzed, depending on approaches to understanding the concept of "post-conflict peacebuilding". The concepts of divided actors based on the region of work, the degree of their inclusion, the dominant sphere of activity and the nature of the methods used by the actors were considered. Attention is focused on the analysis of various approaches to the segregation of actors into specific clusters and their work within the conflict in Ukraine, according to regional peculiarities. The problems of the actors' work are systematized and analyzed. The necessity of applying an integrated unifying classification of post-conflict peacebuilding actors is indicated to identify the most effective strategies for their interaction.

Particular attention is paid to the adaptation of the classifications of actors to the modern context of the Ukrainian armed conflict. The role of non-governmental actors in the peacebuilding process and the possibility of considering them as the main actors of this process in Ukraine are analyzed. The main problems that may interfere with the effective work of non-governmental organizations are described. The functions performed by non-governmental actors and the prospects for their further work, as well as the methods that actors use to build the world, are highlighted. Organizations of different levels and areas directly working in the sphere of peace-building in Ukraine today are analyzed. The specific problems arising in Ukraine in the work of non-governmental organizations in the field of post-conflict peacebuilding are analyzed. Prospects for further research of the chosen topic are formed.

Key words: *post-conflict peacebuilding, non-governmental organizations (NGOs), insiders, outsiders, actors, dialogue, mediation, public sector.*

У зарубіжній та вітчизняній літературі існує проблема створення загальноприйнятої класифікації акторів постконфліктного миробудування. Такий стан речей обумовлений наявністю різних підходів до процесу побудови миру. Існує декілька домінуючих думок стосовно класифікації акторів, які відбивають загальні тенденції явища. З початком збройного конфлікту на частині території Донецької та Луганської областей у 2014 році з'явилася необхідність актуалізації питання пошуку акторів постконфліктного миробудування, які б ефективно здійснювали власну діяльність. Визначення акторів під час проведення місій є важливим через необхідність визначення їх юридичного статусу, надання інформації, побудови комунікації та партнерських відносин між усіма акторами (Barnett 2007: 37). Аналізуючи акторів постконфліктного миробудування, слід зазначити, що особлива увага звертається на рівень включеності актора до процесів побудови миру та утримання стабільної ситуації в регіоні (Barnett 2007: 42).

На нашу думку, теоретичні аспекти класифікації акторів постконфліктного миробудування є невід'ємною частиною на шляху створення стратегії їх роботи. Більш того, теоретична база допоможе проаналізувати діяльність акторів в Україні та виокремити рекомендації для покращення їх роботи. Мета статті полягає в спробі розглянути акторів постконфліктного миробудування в Україні через теоретичні концепції, що існують, змістити пріоритети з поділу акторів виключно на внутрішніх та зовнішніх та зробити акцент на ролі недержавних акторів у процесі побудови миру.

Серед загальновідомих учених, що займалися вивченням питання акторів постконфліктного миробудування ми

можемо виділити Р. Періса, Т. Паффенхольц, Дж. Галтунга та інших. У рамках обраної нами спрямованості дослідження переважно працювали: Дж. П. Ледерак, С. П. Камбел та М. Хартнетт та інші.

На усіх етапах конфлікту, в тому числі і під час стадії постконфліктного миробудування, в процесі бере участь значна кількість акторів. Можна прослідкувати, що в літературі фігурують в основному декілька акторів, які постійно включені в процеси постконфліктного миробудування: секретаріат ООН, спеціалізовані установи ООН, європейські організації та держави-члени ЄС.

Усіх акторів, що задіяні в процесі постконфліктного миробудування, умовно найчастіше поділяють на дві великі групи: внутрішні (інсайдери) та зовнішні (аутсайдери). Інсайдери широко розглядаються як такі, що є вразливими до конфлікту, оскільки вони знаходяться в межах регіону та живуть там. З точки зору тих, хто активно працює у справі миру, вони (інсайдери) включають активістів і агентства з регіону, місцеві неурядові організації, уряди, церковні групи та місцевий персонал зовнішні або іноземні неурядові організації та установи. Аутсайдери широко розглядаються як особи або установи, які вирішили включитися у конфлікт, хоча вони можуть відчувати почуття заангажованості та прихильності до певної сторони або до конфлікту в цілому, вони не мають, що втрачати та безпосередньо не брали участь в конфлікті (Confronting War 2003: 36).

Існує два базових підходи до постконфліктного миробудування. Перший полягає в тому, що конфлікти необхідно вирішувати лише за допомогою внутрішніх акторів, тобто тих, які безпосередньо були активними учасниками конфлікту. Другий полягає в тому, що необхідно додатково до локальних акторів включати міжнародних,

які можуть бути в якості посередників або спостерігачів. Залежно від специфіки конфлікту, є необхідність у залученні акторів різного рівня. Найбільш сприятливим, виходячи з аналізу практичних кейсів, є поєднання внутрішніх і зовнішніх акторів, адже вони мають виконувати різні функції (Aryal 2012: 37).

Основна місія усіх акторів, що задіяні в процесі постконфліктного миробудування, полягає в тому, щоб виявляти та підтримувати структури, які, як правило, зміцнюватимуть і розширюватимуть мир, щоб уникнути рецидивів конфлікту (Alif 2014 : 34).

Згідно з класифікацією Організації економічного співробітництва та розвитку, аналізувати акторів, що задіяні в процесі постконфліктного миробудування, необхідно виходячи з рішень, що вони приймають (рівня доступу та рівня, на якому діють). Таким чином, можна виділити акторів, що діють на персональному, державному, міжгруповому або міждержавному рівнях (Campbell and Hartnett 2005: 1-16).

На персональному рівні діють переважно невеликі організації напівпрофесійного спрямування, головна мета яких – налагодження відносин та нівелювання конфліктів у малих групах. Державний рівень представлений переважно політичними партіями, національними урядами та державними організаціями (апаратом управління, бюрократами). Міжгруповий та міждержавний рівні спрямовані на розв'язання конфліктів і подолання їхніх наслідків між різними суб'єктами. Головна відмінність полягає в масштабах їхньої діяльності.

З такої класифікації виключений недержавний рівень, який знаходиться поза межами управління держави. Організації на цьому рівні виражають інтереси громадського сектора, можуть діяти власними методами, та їх цілі можуть не збігатися з цілями інших акторів. Особливість недержавних акторів полягає в тому, що вони можуть бути, як локальними, так і задіяними з зовнішньої сторони (інших країн).

У своїй роботі, Камбел та Хартнетт пропонують доповнити класифікацію акторів. Вони вважають необхідним розрізнити акторів залежно від сфери їхньої діяльності, тому вони виокремлюють (Campbell and Hartnett 2005: 9-10):

- Миротворці;
- Військові актори;
- Політичні актори;
- Стратеги (development actors);
- Гуманітарні актори.

Такий поділ акторів дозволяє класифікувати їх залежно не від форми організації діяльності або географічного розташування, а від методів, що вони використовують та цілей їхньої діяльності.

При цьому автори підтримують поділ на міжнародних і локальних акторів (виходячи з їх географічного розташування та участі в конфлікті). Завдяки тому, що міжнародні актори мають більший авторитет та владу, вони можуть допомагати локальним акторам реалізувати власні цілі. Координація між цими двома великими групами акторів повинна бути головною метою. Національна політика та будівництво державних інститутів повинно бути, на думку авторів, виключним пріоритетом локальних акторів (Campbell and Hartnett 2005:11-14).

Незважаючи на постійну появу нових класифікацій акторів та нових підходів до їх аналізу та систематизації, класичним і найбільш ефективним вважається підхід, що був запропонований Ледераком. Він пропонував класифікувати акторів відносно етапу впровадження миру та ступеня важливості дій, що відбуваються. Власну схему він зображував у вигляді піраміди (Paffenholz 2014).

Дослідник вважає, що для побудови стабільного миру, необхідно пройти декілька стадій поступово. Кожну з таких стадій супроводжують актори (менеджери) певного рівня: топові, середнього рівня та низові актори (Paffenholz 2014: 5). Лідери середнього рівня мають на меті об'єднання усіх інших акторів, формування комунікації між ними та консолідації (Paffenholz 2014: 6).

Особливість цього рівня полягає в тому, що на ньому концентруються актори, що є незалежними від держави та представлені громадським сектором. Актори середнього рівня можуть відігравати важливу роль в постконфліктному миробудуванні через їхню активність, наближеність до інших акторів та професійну кваліфікацію і обізнаність у методах миробудування (Maiese 2003).

Аналізуючи вищезазначені класифікації та аналітичні роботи дослідників, можна дійти висновку, що класифікація Ледерака може бути співвіднесена з класифікацією міждержавних, державних та недержавних акторів. Найвищий рівень відповідальності, ресурсів та влади надається наддержавним та міждержавним акторам. Їх головна мета – розробити довготривалу та ефективну стратегію постконфліктного миробудування з найменшими ризиками для світової

спільноти та постійно проводити моніторинг результатів.

Середній рівень можна співвідносити з державними акторами: національними урядами, органами управління, політичними елітами та партіями. Вони мають найбільший кредит довіри від обох рівнів, мають певні ресурси та можуть бути посередниками між локальними та міжнародними акторами.

Нижчий рівень представлений локальними акторами, які займаються перш за все адаптацією розробленої стратегії та комунікацією з населенням. Таку функцію виконують недержавні актори: аналітичні центри, громадські організації, благодійні організації. Але залучення недержавних акторів також відбувається на середньому рівні: тут можуть бути представлені іноземні громадські організації або локальні в кооперації з інтернаціональними акторами.

Поєднання двох класифікацій суттєво розширює межі аналізу діяльності акторів, дозволяє включати акторів різного рівня та форми діяльності. Український контекст ситуації потребує такого міксу класифікацій, адже в рамках реалізації миробудування, через недостатній досвід задіяно велику кількість різних акторів, яких необхідно наділити легітимною формою роботи.

Включення «недержавного сектора» до процесу побудови миру є необхідною умовою при аналізі сучасної ситуації в Україні. Найбільша кількість акторів, які активно працюють в рамках цього процесу, є недержавними акторами, які реалізують власну діяльність на різних рівнях. Деякі автори зазначали, що недержавні організації відображають реальну ситуацію у державі, ефективно імплементують рішення та пропозиції міжнародної спільноти та мають великий вплив на населення. Згідно з доповіддю Генерального секретаря ООН 1998 року, недержавні організації представляють один із двох найвагоміших елементів, що впливає на розвиток та поширення цілей миру та розбудови суспільства.

Робота недержавних організацій в миробудуванні має певну специфіку. Найчастіше НДО є одними з перших дійових осіб, які визначають ескалацію конфліктів, і зазвичай вони зобов'язуються працювати в районах конфліктів протягом тривалого часу після їх закінчення. НДО дуже часто намагаються брати на себе обов'язки на рівні з державними акторами, у такому випадку вони повинні поділяти зобов'язання

на легальному рівні разом із державними акторами (Clapham 2009: 2-3).

Функціонування акторів недержавного рівня містить у собі низку проблем, на яких сконцентрував свою увагу Алстон (Clapham 2009:3):

- діють як сурогати для держав;
- користуються міжнародною суб'єктивністю, але з особливим статусом, який відрізняється від держав та державних установ;
- діяльність не можна оцінити в повній мірі;
- існує ризик того, що терористичні організації будуть оголошувати себе НДО.

Незважаючи на наявність критики недержавних акторів постконфліктного миробудування, вони мають ряд переваг, які сприяють пришвидшенню встановлення стабільного миру. До основних переваг можна віднести (Paffenholz 2014; Wagner 2009):

- побудова тісних внутрішньо-соціальних зв'язків на території конфлікту;
- «м'яка» система реінтеграції населення та повернення до країни конфлікту;
- мобілізація та консолідація різних груп для побудови нової соціальної структури;
- побудова зв'язків з міжнародними організаціями та відкриття нових можливостей;
- організація моніторингу дій;
- створення адаптивних законодавчих актів;
- розробка механізмів забезпечення суспільного порядку;
- дослідження та аналіз конфліктних точок у суспільстві;
- організація добровільних груп для забезпечення безпеки;
- проведення діалогів та медіацій;
- сприяння інформуванню населення.

НДО як групи інтересів, аналітичні центри, благодійні організації та інші є представниками активної частини громадянського суспільства. Вони артикулюють думки певної частини громади та захищають її інтереси. У постконфліктному миробудуванні вони виконують функції медіаторів, фасилітаторів, організаторів адвокаційних кампаній, моніторингову функцію та функцію соціальної згуртованості й соціалізації (Paffenholz 2015: 110-113).

Втручання НДО є більш ефективним, якщо вони включені в загальну багаторівневу структуру миробудування. Багато міжнародних установ і донорів підтвердили важливість недержавних суб'єктів у процесах миробудування.

Наприклад, у 2005 році Рада Безпеки ООН підкреслила потенціал та внесок громадянського суспільства у запобігання конфліктів, а також у мирне врегулювання. Зростаюче значення, що приписується ініціативам громадянського суспільства, йде поряд з визнанням того, що миробудування тягне за собою численні суспільні завдання з відбудови та реконструкції (Forster 2006:8).

Специфіка українського конфлікту передбачає використання стратегії залучення акторів усіх трьох рівнів (наддержавного, державного та недержавного) до процесу постконфліктного миробудування. Проаналізувавши проблеми, функції та перспективи усіх акторів окремо, стає зрозумілим, що ефективна робота буде лише в випадку загальної залученості та координації дій усіх акторів. При поєднанні різних класифікацій акторів, можна уникнути проблеми виключення певного сегмента з процесу постконфліктного миробудування.

Станом на сьогодні в Україні переважна більшість заходів, що реалізується з питання постконфліктного миробудування, належить акторам недержавного рівня – переважно недержавним організаціям. У листопаді 2017 року з'явилася перша комплексна «Стратегія участі церков та релігійних організацій у миробудуванні «Україна – наш спільний дім»». Вона базується на трьох принципах: «почути, зрозуміти, діяти разом» (Стратегія участі церков 2017). Стратегія розрахована на інформатизацію суспільства, організацію діалогів з метою примирення, надавати юридичний захист особам, що постраждали, підтримувати незахищені верстви населення.

Особливість роботи недержавних акторів у постконфліктному миробудуванні полягає в тому, що більшість організацій не є професіоналами у цій сфері. Український конфлікт не є типовим конфліктом для миробудування. Загальна криза, що виникла на території України, стала результатом збігу в одній точці і в один час трьох різнорівневих конфліктів: геополітичного (глобального), українсько-російського (регіонального) та власне внутрішньо українського (локального) (Філіпчук 2016: 9) Для проведення ефективного постконфліктного миробудування є потреба в залученні акторів на всіх трьох рівнях конфлікту.

Наразі на міждержавному (або наддержавному рівні) ОБСЄ функціонує як один із головних акторів та здійснює моніторингову місію на території конфлікту для фіксування фактів порушення встановлених домовле-

ностей між сторонами. Міждержавні організації (ООН, ЄС, НАТО) мають вагомий вплив в Україні з питань вирішення конфліктів. ПРООН реалізує проекти для розбудови миру на території України для відновлення критично важливої соціальної та економічної інфраструктури України, підвищення ефективності роботи місцевих органів управління та стимулюванні підприємництва. Робота ПРООН відповідає Цілям сталого розвитку, викладених у Глобальному порядку денному сталого розвитку на період до 2030 року (Про програму ООН в Україні).

Недержавні актори в Україні працюють переважно з локальними групами населення, займаються реінтеграцією внутрішньо переміщених осіб, відновлюють та розвивають громадянське суспільство та згуртованість. Недержавні організації переважно діють у гуманітарних, правозахисних і соціальних рамках. Вони забезпечують постійний моніторинг і досліджують динаміку розвитку суспільства та ступені постконфліктного врегулювання. Більшість організацій переймають світовий досвід постконфліктного миробудування та використовують методи, що були запропоновані міжнародними організаціями після дослідження ситуації в Україні. Переважна більшість організацій має в якості цільової аудиторії внутрішньо переміщених осіб та громади Сходу.

У рамках розвитку діалогових ініціатив, медіації та форм подолання конфлікту та розбудови миру в громаді в Україні працюють: «Національний діалог», Український центр ненасильницького спілкування та примирення «Простір гідності» Національна асоціація медіаторів України, Інститут миру та порозуміння, «Карітас України», «Ла-Страда-Україна» та інші.

На сьогоднішній день серед усіх недержавних акторів немає єдиної системи оцінки власної діяльності та методів систематизації результатів короткотривалих проектів у єдину систему, яка б демонструвала особливості роботи та сфери, де вона є найбільш ефективною. Їх діяльність спрямована на залучення громадськості для розробки стратегій, планів та рішень стосовно миробудування та соціального відновлення постраждалого регіону. Окрім цього, найбільша зацікавленість спостерігається в питаннях реінтеграції ВПО, розбудови мережі громадських організацій на деокупованих територіях, підвищення рівня участі в політичних процесах та залучення постраж-

далого населення до прийняття політичних рішень місцевого та обласного рівня.

Отже, з огляду на теоретичні засади аналізу акторів постконфліктного миробудування, ми можемо зробити висновок, що застосування лише однієї класифікації суттєво обмежує межі дослідження та виключає великий пласт матеріалу. Акцентуючи увагу на сучасній ситуації в Україні, ми бачимо необхідність в розгляді недержавних акторів як головного суб'єкта процесу розбудови миру з урахуванням особливостей їх діяльності та рамок, якими вони обмежені.

Перспективи подальших досліджень можуть включати розширення переліку активно діючих організацій, аналіз специфіки їхньої діяльності та створення системної картини переваг і недоліків впливу на миробудування.

ЛІТЕРАТУРА

Barnett, Michael. 2007. "Peacebuilding: What Is in a Name?", *Global Governance* 13: 35-58

Confronting War: Critical Lessons for Peace Practitioners. 2003 (edited by M. B. Anderson, L. Olson, K. Doughty). The Collaborative for Development Action.

Aryal, A. 2012. *Theories of Change in Peacebuilding: Learning from the Experiences of Peacebuilding Initiatives in Nepal*, CARE.

Alif, S. M. 2014. "Peace building in post-war societies", *Journal of Social Review* 2 (1): 31-44.

Campbell, S. P. and Hartnett, Michael. 2005. "A Framework for Improved Coordination: Lessons Learned from the International Development, Peacekeeping, Peacebuilding, Humanitarian and Conflict Resolution

Communities". URL: <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/missions/framework.pdf> (дата звернення 12.11.2018)

Paffenholz, T. 2014. "International peacebuilding goes local: analysing Lederach's conflict transformation theory and its ambivalent encounter with 20 years of practice", *Routledge* 2. №1: 11-27

Maiese, M. 2003. "Midlevel Actors". URL: <https://www.beyondintractability.org/essay/midlevel-ngos-gos> (дата звернення 1.11.2018)

Clapham, A. 2009. "Non-state Actors (in Postconflict Peace-building)". *POSTCONFLICT PEACE-BUILDING: A LEXICON*, Vincent Chetail, ed., Oxford University Press: 200-212. URL: <https://is.gd/pMYfqv> (дата звернення 10.10.2018)

Wagner, M. 2009. "Non-State Actors". URL: <https://www.researchgate.net/publication/308874846> Non-State Actors (дата звернення 10.11.2018)

Forster R. Report No. 36445-GLB 2006. *Civil Society and Peacebuilding Potential, Limitations and Critical Factors*". URL: <https://is.gd/T3xnZC> (дата звернення 5.11.2018)

"Стратегія участі Церков і релігійних організацій в миробудуванні" 2017. *Україна – наш спільний дім*. URL: <http://vrciro.org.ua/ua/documents/535-uccro-peacebuilding-strategy-ukraine> (дата звернення 1.11.2018)

Філіпчук, В. 2016. "Міжнародна миротворчість та війна на Сході України: чи є точки дотику?". URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/images/eu/t_mirotvorchist_a5.pdf (дата звернення 10.11.2018)

Про Програму розвитку ООН в Україні, *ПРООН України*. URL: <http://www.ua.undp.org/content/ukraine/uk/home/about-us.html> (дата звернення 1.11.2018)

УДК 322.2-043.83(73)

Стебляк Діана Михайлівна

викладач

ДВНЗ «Ужгородський

національний університет»,

пл. Народна, 3, м. Ужгород, 88000

diana.stebalak@uzhnu.edu.ua;

<https://orcid.org/0000-0002-4476-7284>

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНИХ ВІДНОСИН У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Розглянуто політико-правові аспекти формування моделі державно-церковних відносин у США. Описано нормативно-правову базу, яка регулює відносини держави і

церкви в США. Проаналізовано модель взаємовідносин держави та церкви в США в різних сферах. Досліджено особливості американської моделі державно-церковних відносин, визначено причини та фактори релігійної толерантності в країні. Проаналізовано погляди батьків-засновників американської Конституції – Т. Джефферсона і Дж. Медісона, які лягли в основу ставлення держави до релігійних питань. Охарактеризовано роль Декларації незалежності Сполучених Штатів, яка підписана 1776 року в Америці, затверджена Другим Континентальним конгресом північноамериканських колоній Великої Британії, Статуту Вірджинії про релігійну свободу «Virginia Statute on Religious Freedom» – законодавчого акта Вірджинії, який було прийнято Генеральною Асамблеєю штату в 1786р., Конституції США, яку було прийнято 17 вересня 1787 р., яка набрала чинності 1789 р. та ратифіковано в усіх тринадцяти штатах. Досліджено роль Першої поправки – однієї з десяти, які склали Біль про права (Bill of Rights, 1791). США – одна з найбільш релігійних країн світу. Населення США відвідує церкви регулярно. Важливе значення у виборах кожного наступного керівника країни має релігія. Майже всі найвагоміші заходи, промови політиків, клятви вищих державних службовців починаються словами з Біблії.

Ключові слова: політика, модель державно церковних відносин, США, держава, церква, відокремлення держави і церкви, Перша поправка Конституції США.

Стебляк Діана Михайлівна
преподаватель
ГВУЗ «Ужгородский
национальный университет»,
пл. Народна, 3, г. Ужгород, 88000
diana.steblyak@uzhnu.edu.ua;
<https://orcid.org/0000-0002-4476-7284>

ПОЛИТИКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ МОДЕЛИ ГОСУДАРСТВЕННО-ЦЕРКОВНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СОЕДИНЕННЫХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

Рассмотрены политико-правовые аспекты формирования модели государственно-церковных отношений в США. Описана нормативно-правовая база, регулирующая отношения государства и церкви в США. Проанализирована модель взаимоотношений государства и церкви в США в различных сферах. Исследованы особенности американской модели государственно-церковных отношений, определены причины и факторы религиозной толерантности в стране. Проанализированы взгляды отцов-основателей американской Конституции – Т. Джефферсона и Дж. Мэдисона, которые легли в основу отношения государства к религиозным вопросам. Охарактеризована роль Декларации независимости Соединенных Штатов, подписанной в 1776 году в Америке, утвержденной Вторым Континентальным конгрессом североамериканских колоний Великобритании, Устава Вирджинии о религиозной свободе «Virginia Statute on Religious Freedom» – законодательного акта Вирджинии, который был принят Генеральной Ассамблеей штата в 1786 г., Конституции США, принятой 17 сентября 1787 г., которая вступила в силу 1789 г. и ратифицирована во всех тринадцати штатах. Исследована роль Первой поправки – одной из десяти, которые составили Биль о правах (Bill of Rights, 1791). США – одна из самых религиозных стран мира. Население США посещает церковь регулярно. Важное значение в выборах каждого следующего руководителя страны имеет религия. Почти все значимые мероприятия, речи политиков, клятвы высших государственных служащих начинаются словами из Библии.

Ключевые слова: политика, модель государственно церковных отношений, США, государство, церковь, отделение государства и церкви, Первая поправка Конституции США.

Diana Steblak

Assistant lecturer
Uzhhorod National University,
sq. Narodna, 3, Uzhgorod, 88000
diana.steblak@uzhnu.edu.ua;
<https://orcid.org/0000-0002-4476-7284>

POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF STATE-CHURCH RELATIONS IN THE UNITED STATES OF AMERICA

The political and legal aspects of forming a model of state-church relations in the USA are reviewed. The legal and regulatory framework regulating relations between the state and the church in the USA is described. The model of relations between the state and the church in the USA in different spheres is analyzed. The features of the American model of state-church relations are investigated, the causes and factors of religious tolerance in the country are determined.

The views of the founding fathers of the American Constitution - T. Jefferson and J. Madison, which formed the basis of the state's attitude to religious issues, are analyzed. The role of the United States Declaration of Independence signed in 1776 in America, approved by the Second Continental Congress of the North American Colonies in the United Kingdom, of the Charter of Virginia Statute of Religious Freedom, the «Virginia Statute on Religious Freedom» adopted by the General Assembly of the State in 1786, the US Constitution, which was adopted on September 17, 1787, which came into force in 1789 and ratified in all thirteen states is described.. The role of the First Amendment, one of the ten ones, which formed the Bill of Rights (Bill of Rights, 1791), was explored. USA is one of the most religious countries in the world. The US population regularly visits the churches. In every elections of every next official religion shows its importance. Almost all the most important events, speeches of politicians, oaths of senior civil servants begin with the words of the Bible.

Key words: politics, model of state-church relations, USA, state, church, separation of state and church, first amendment of the US Constitution.

Церква займає важливе місце у системі ідеологічних інститутів держави та відіграє важливу роль у суспільно-політичному житті, культурі, освіті, економіці, соціальній сфері. З огляду на це питання взаємовідносин між державою та церквою в США не втрачають своєї актуальності. Церква являє собою один із важливих соціальних інститутів, який здійснює вагомий вплив на віруючих, здатна консолідувати суспільство, а відтак вона може значно впливати на державні процеси. У США відокремлена модель державно-церковних відносин, це означає, що держава та церква не втручаються у справи одна одної, що має важливе значення для поліконфесійного суспільства. Не дивлячись на це, серед науковців дотепер відбуваються дискусії про роль церкви у США, адже «симфонія влад» як принцип взаємовідносин між державою та церквою є особливою у США.

Дослідженням державно-церковних відносин в США займалися багато вітчизняних і зарубіжних учених, серед них: Касаткін П., Ібрагімова К., Ніколаєв Б.В., Павлова Н.А., Лопухін А.П., Белоножко

С. В., Биховський Б., Прудніков М.Н., Адамс Дж та ін.

Так, В. Д. Титов досліджував «Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона», який відіграв вагому роль в налагодженні системи взаємовідносин держави та церкви в США. Л.Н. Великович у праці «Релігія і церква в США» проаналізував розвиток державно-церковних відносин від колоніальних часів, роль релігійних організацій у країні, та релігійний плюралізм і його значення в політиці країни. Вагомий внесок у розвиток зазначеної тематики зробила О.Романова, яка досліджувала моделі державно-церковних відносин у США в різних сферах. А. Василяк проаналізував модель взаємовідносин держави і релігійних організацій у США.

Метою статті є характеристика основних аспектів формування моделі державно-церковних відносин в США.

Сполучені Штати Америки є однією з найбільш релігійних країн світу. Більша частина населення відносить себе до певної релігійної конфесії, відвідуваність храмів у США, за даними Pew Research Centre та Gallup, є однією з найвищих у світі. У США

модель відокремлення держави та церкви, що сприяє балансу цих взаємовідносин та усуває можливість виникнення конфлікту у сфері державно-церковних відносин. США – це країна, яка є осередком релігійної свободи, з початку свого заснування переселенці з різних країн мігрували сюди саме через релігійні утиски та дискримінацію на своїй батьківщині.

Як зазначає французький католицький журнал «Informations catholiques internationales», у жодній країні світу релігія не займає такого важливого місця в суспільному житті, як в США (ІСІ, 1976: 31). Ілюстрацією цього є той факт, що засідання Конгресу починається з молитви, привітання президента починаються і закінчуються уривками з Біблії, клятви більшості державних службовців починаються зі слів, пов'язаних з релігійною тематикою, релігійними ритуалами супроводжуються державні події та відкриваються засідання в різних державних структурах, девіз країни містить заклики до бога – «Боже, благослови Америку», на грошовій одиниці країни зазначено «В Бога ми віруємо». Сполучені Штати – держава, яка тісно співпрацює з різноманітними конфесійними організаціями. У преамбулі конституції 42 штатів міститься звернення до Бога.

К. Маркс зазначав, що «США – це країна, де релігійна свідомість насолоджується, потопаючи в багатстві релігійних протилежностей і релігійному різноманітті» (Великович 1978: 22-23).

Усвідомлюючи той факт, що в США церква відокремлена від держави, Гленн Вернон стверджував, що «повне відокремлення церкви від держави неможливо, оскільки обидва інститути є частиною одного і того самого соціально-культурного середовища. Відокремлення цих двох інститутів, вважає він, може бути лише відносним (Великович 1978: 26-27). Він також називає багато сфер, де відносини держави та церкви переплітаються: освіта та церква, народження, військові сили, шлюб, телебачення, радіо, релігійні служби та інше.

Д. Моберг характеризує США як Мекку релігійної свободи, де панує повна свобода совісті (Великович 1978: 34).

З огляду на значення взаємовідносин держави і церкви, важливим було законодавче закріплення характеру цих взаємин.

На території США було прийнято багато документів і законів, які забезпечували свободу та рівність громадян, але на наш погляд, з точки зору політико-правових

аспектів формування моделі державно-церковних відносин, важливими є «Статути свободи», які забезпечили американському народу основні права та свободи і вважаються інструментами заснування та тлумачення філософії свободи та релігійної незалежності США. Це перш за все Декларація незалежності Сполучених Штатів 1776 року, Конституція США 1789 р., Білль про права. Також важливим у формуванні державно-церковних відносин є Статут Вірджинії, який вплинув на розвиток свободи совісті, віросповідання та рівності релігій.

Декларація незалежності Сполучених Штатів, як зазначає С. В. Белоножко, є важливим документом, який характеризує загальноправові свободи колоніальної епохи (Белоножко 1998).

Декларація незалежності Сполучених Штатів підписана 1776 року в Америці – видана Другим Континентальним конгресом північноамериканських колоній Великої Британії. Документ прийнято 4 липня 1776 р., згідно з яким тринадцять колоній, заснованих в XVII і XVIII ст. (Провінція Нью-Гемпшир, згодом штат Нью-Гемпшир; Провінція Массачусетс-Бей, згодом штати Массачусетс і Мен; Колонія Род-Айленд і плантація Провіденс, згодом штат Род-Айленд; Колонія Коннектикут, згодом штат Коннектикут; Провінція Нью-Йорк, згодом штати Нью-Йорк і Вермонт; Провінція Нью-Джерсі, згодом штат Нью-Джерсі; Провінція Пенсильванія, згодом штат Пенсильванія; Колонія Делавер, згодом штат Делавер; Провінція Меріленд, згодом штат Меріленд; Колонія і домініон Вірджинія, згодом штати Вірджинія, Кентуккі і Західна Вірджинія; Провінція Північна Кароліна, згодом штати Північна Кароліна і Теннессі; Провінція Південна Кароліна, згодом штат Південна Кароліна; Провінція Джорджія, згодом штат Джорджія), стають вільними та незалежними, та анулюють всі політичні зв'язки з Королівством Великої Британії.

Т. Джефферсон у другій частині Декларації відзначив, що люди народжуються вільними, що суперечило американським реаліям того часу, коли в політиці були тільки білі, в країні процвітало рабство.

У преамбулі Декларації зазначалося, що «...всі люди створені рівними, що їх Творець наділив певними невід'ємними Правами, серед яких Життя, Свобода і прагнення до Щастя» (America's Founding Documents, 1776). Це були ті слова, які американці хотіли почути, адже саме через відсутність

свободи і релігійних утисків вони мігрували на американський континент.

Другим визначним документом американської історії є Статут Вірджинії про релігійну свободу. Цей Статут «Virginia Statute on Religious Freedom» – законодавчий акт Вірджинії, який було прийнято Генеральною Асамблеєю штату в 1786 р., декларував свободу совісті ще до прийняття Першої поправки до Конституції. Статут було написано Томасом Джефферсоном в 1777 р. У цьому документі Джефферсон зазначив що Всемогутній Бог створив розум людини вільним і тому не можна поширювати релігію шляхом примушення. Це було перше документальне положення про те, що релігія не може бути насаджена силоміць, і ніхто не може ставити одну з церковних деномінацій вище за іншу. Джефферсон зазначив у Статуті, що примушувати вносити пожертви для поширення поглядів і думок, в які людина не вірить є несправедливістю, і що «наші громадянські права знаходяться в більшій залежності від наших релігійних поглядів, ніж від наших поглядів на фізику чи геометрію...» (Hening: 84-86). Джефферсон один із перших правників стверджував, що керуватися релігійною приналежність людини для зайняття нею державної посади є неправомірним та порушенням свободи.

З огляду на це, Генеральна асамблея Вірджинії прийняла Статут про релігійну свободу, створений Т. Джефферсоном, де задекларовано на правах закону: «ніхто не повинен зазнавати примусу відвідувати або брати участь в утриманні будь-якого релігійного культу, місця богослужінь або яких би то не було священнослужителів, так само як ніхто не повинен бути насильно змушений або підданий будь-яким труднощам, як особистих, так і майнових, і не повинен зазнавати будь-якої іншої дискримінації через його релігійні погляди або переконання» (Hening: 84-86).

Цей статут на законодавчому рівні гарантував свободу віросповідання, та можливості відстоювання своїх релігійних поглядів. Крім того, цей статут задекларував, що якщо буде прийнято в майбутньому будь-який акт, який обмежує права людини на віросповідання, то цим самим він порушить природне право. Статут про свободу віросповідання в Вірджинії – це утвердження свободи совісті, та принципу поділу церкви і держави. Томас Джефферсон є батьком Декларації про незалежність, Статуту Вірджинії про релігійну свободу та

засновником університету Вірджинії; він вважається «...найбільш філософськи обдарованим державним діячем в історії США» (Титов 2011: 85). Ставлення Джефферсона до релігії чітко проявляється в документах. Він є переконаним противником релігійного фанатизму і, відповідно, прихильником віротерпимості та свободи релігії. Як зазначається в 16 параграфі Вірджинської декларації, «релігія – є діло розуму і переконання, а не сили чи насильства, ось чому всі люди мають однакове право використовувати свої релігійні обов'язки згідно з вказівками своєї совісті.» (Быховский 1939: 98-108).

Статут Вірджинії про релігійну свободу був підґрунтям Першої поправки до Конституції США.

Конституцію США було прийнято 17 вересня 1787 р., ввійшла в дію 1789 р., ратифікована в усіх тринадцяти штатах. Це одна з найстаріших федеральних конституцій. У зв'язку з тим, що керівництво держави було ще слабким, штати діяли незалежно. Під час Конституційного зібрання делегати в Філадельфії розробили план зміцнення федерального правління, розроблений на засадах трьох гілок влади – законодавчої, виконавчої та судової, що сприяло збалансованості всієї системи держави та укріпленню її незалежності (United States Constitution, 1787). Якщо Конституція США містила у собі план укріплення держави, то Білль про права гарантував основні індивідуальні права та свободи захисту людини та громадянина.

Проголошення демократичних прав і свобод мало прогресивне значення, було одним із виразів історичного процесу зламу феодального світопорядку. Перші десять поправок склали Білль про права (Bill of Rights, 1791).

Однією з найважливіших поправок, розроблених Джеймсом Медісоном, була Перша поправка, яка гарантувала загальні свободи американської нації. Перша Поправка зазначала, що «Конгрес не має права видавати закони щодо впровадження будь-якої релігії чи заборони вільно сповідувати її, а також не має права видавати закони, що обмежують свободу слова, друку і права народу мирно збиратися і звертатися до уряду з проханням усунути будь-яку кривду» (United States Constitution, 1787). Цей текст визначає важливі положення про релігійну свободу:

- по-перше, життєздатність певної релігії у суспільстві, в якому існують різні релігійні напрями;

- по-друге, конституційне гарантування індивідуальної свободи віросповідання;

- по-третє, заборона приймати будь-які закони, які б це нівелювали.

Тобто Перша поправка встановлювала відокремлення церкви та держави. При цьому важливим аспектом саме американського підходу було те, що Сполучені Штати намагалися побудувати багатоконфесійне суспільство, на відміну від Європи. М.Н. Прудников відмічає, що при формуванні права в США важливими мотивами стали релігійні погляди колоністів, які в деякій мірі засновувалися на пуританському світогляді. У період заснування США існувало понад 10 правових систем, деякі з яких враховували звичаї, погляди і релігійні установки колоністів (Прудников 2013: 513). В деяких штатах протестантським церквам вдалося тоді зайняти привілейоване становище. Але Перша поправка унеможливила це на законодавчому рівні, зробивши всі релігійні напрями рівними. Багато дослідників зазначають, що це відбулося через відсутність церкви, яка б могла зайняти місце державної церкви в США.

Т. Джефферсон і Дж. Медісон, розуміли, що найкращий спосіб захистити свободу віросповідання – це не допустити втручання держави у релігійні питання. Перша поправка гарантувала відокремлення церкви від держави. Це було головним фактором, завдяки якому США вдалося запобігти багатьох релігійних конфліктів, які зруйнували багато держав. Засновники Сполучених Штатів розуміли, що тільки «стіна» зможе зберегти баланс. В США немає офіційної релігії, Перша поправка забороняє її встановлення. Також уряд не може підтримувати будь-яку церковну деномінацію.

Більш про права та Перша поправка зокрема не встановлювали необхідних юридичних і політичних гарантій реалізації закріплених у ньому принципів і норм. Так, наприклад, багато положень «Білля» мали загальнофедеральний характер і могли не враховуватися владою штатів. Це продовжувалося до прийняття Чотирнадцятої поправки згідно з якою «...жоден штат не може видавати чи застосовувати закони, що обмежують привілеї та імунітети громадян Сполучених Штатів» (United States Constitution, 1787). Ця

поправка унеможливила втручання штатів та можливість нівелювати свободу віросповідання та Першу поправку загалом.

Модель відокремлення держави та церкви в США передбачає:

- Держава не втручається у справи церкви, церква не втручається у справи держави.

- Церква і школа відокремленні одна від одної.

- Держава не фінансує церкву та релігійні організації.

- Держава не визнає ту чи іншу релігію чи деномінацію вищою над іншими.

- У державні структури США не може бути обрана чи не обрана людина через її релігійні переконання чи їхню відсутність.

- Ніхто не може бути підданий дискримінації через свої релігійні погляди чи їхню відсутність.

- Церква не може брати участь у виборчих кампаніях та впливати на думки громадян щодо кандидатів.

- Релігійні організації не можуть фінансувати виборчі кампанії чи інші кампанії, які пов'язані з виборами у державні структури.

- Священик, рабин, пастор можуть брати участь та балотуватися на будь-які державні посади, але не як релігійні представники, а як громадяни США.

- З бюджету не виплачується заробітна плата священикам.

У США – країні де, релігійний плюралізм є надзвичайно поширеним, а кількість деномінацій, які мають вплив в суспільстві, є вагомою, дана модель є найбільш сприятлива. Адже, як стверджував Дж. Адамс: «Фундаментом свобод служить можливість вибору. У політиці, як і в релігії, кожен має право думати і діяти на свій розсуд» (Adams 1965: 131).

На думку автора, модель відокремлення держави та церкви у США має свої особливості. Перш за все, релігійні організації не сплачують податок, вони прирівняні до благодійних організацій згідно з законом. У військових силах присутні капелани різних релігійних напрямків. Президенти та інші державні лідери у своїй риторичі під час виступів і звернень до громадян посилаються на біблійні слова та звертаються до Бога; слова «Боже, благослови Америку» стали незмінним символом країни. З 1957 р. на всіх монетах і купюрах США є надпис «В Бога ми віруємо». Таким чином, можна зробити висновок, що релігія у Сполучених Штатах

має вагомий вплив на політику, виборців та вибори, зокрема. З огляду на це, можна стверджувати, що існує особлива – американська – модель відокремлення держави та церкви.

ЛІТЕРАТУРА

Informations catholiques internationales. 1976. N 507.

Великович, Л.Н. 1978. *Религія и церковь в США*. М.: Наука.

Белоножко, С. В. 1998. “Декларация независимости США в контексте политико-правовых идей колониального периода (XVII–XVIII вв.)” *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. Бердянськ. Запоріжжя. Вип. III: Міжнародні відносини і проблеми державного будівництва в країнах Європи і Америки. URL: <http://istznu.org/page/issues/3/398.ukr.html> (дата звернення: 25.10.2018).

America's Founding Documents. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs> (дата звернення: 27.10.2018).

Hening, W.W., ed., “Statutes at Large of Virginia”. vol. 12 (1823): 84-86.

Титов, В. Д. 2011. “Філософсько-правові погляди Томаса Джефферсона” *Філософські та методологічні проблеми права* 1: 85–93

Быховский, Б. 1939. “Философия американского Просвещения XVIII века”, *Под знаменем марксизма* 9: 92-108. URL: http://istmat.info/files/uploads/38670/hm-1939_american_philosophy_bykhowski.pdf (дата звернення: 29.10.2018).

United States Constitution. URL: <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution-transcript> (дата звернення: 29.10.2018).

Bill of Rights of the United States of America 1791. URL: <https://billofrightsinstitute.org/founding-documents/bill-of-rights/> (дата звернення: 29.10.2018).

Прудников, М.Н. 2013. *История государства и права зарубежных стран: учебник для бакалавров*. М.:Юрайт.

Adams J. 1965. “Legal Papers of John Adams” 3 Vols. in One. Ed. by L Kinvin Wroth and Hiller B. Zobel. Cambridge (MA), Vol. 2: 131.

УДК 342.3:341.22](477:4-6ЄЄ)(045)

Майніна Мирослава Сергіївна

аспірантка кафедри політичних наук

Київський національний

університет імені Тараса Шевченка,

вул. Володимирська, 60, м. Київ, 01601

miroslava_maynina@ukr.net;

[orcid.org: 0000-0002-5929-5005](https://orcid.org/0000-0002-5929-5005)

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В ІНТЕГРАЦІЙНОМУ ДИСКУРСІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Проблема збереження державного суверенітету країнами-членами Європейського Союзу була актуальною з моменту створення об'єднання. Тривалий період продовжувалися дебати навколо проблеми співвідношення суверенітету та інтеграції. Наразі цим питанням переймаються й ті країни, які лише стають на шлях євроінтеграції. У статті розглядаються особливості трансформації державного суверенітету під впливом інтеграційних процесів. Проаналізовано ряд концепцій західних учених, що спрямовані на визначення місця державного суверенітету в інтеграційному дискурсі Європейського Союзу. З'ясовано, що в межах досліджень виділяються такі концепції: «об'єднаний суверенітет», «розділений суверенітет», «обмежений суверенітет», «пізній суверенітет», «пост-суверенітет», «кооперативний суверенітет», «змішаний суверенітет» та ін. На основі аналізу цих концепцій визначено основні напрями дослідження розвитку державного суверенітету: 1. абсолютистсько-унітаристський; 2. напрям деагрегації/реагрегації державного суверенітету; 3. пост-сувереніталізм; 4. кооперативізм.

Державний суверенітет у сучасному світі необхідно розглядати з двох позицій – територіальної та функціональної, отже, можна констатувати часткові зміни у підходах до його визначення. Поява багатьох нових підходів спричинена тим, що вчені по-різному тлумачать саме функціональну сторону державного суверенітету. І хоча кожен

з підходів має унікальне пояснення процесу взаємодії держав в процесі євроінтеграції, усі вони мають спільну рису, яка стосується саме функціональних меж державного суверенітету. Це дає змогу підтвердити тезу про те, що в процесі європейської інтеграції державний суверенітет не втрачається. Відбувається розширення функціональних можливостей держав в окремо обраних сферах. Державний суверенітет залишається сталою категорією. Зміна стосується порядку взаємодії держав на міжнародній арені, а, отже, частково зачіпається питання функціональної сторони суверенітету.

Ключові слова: державний суверенітет, інтеграція, Європейський Союз

Майнина Мирослава Сергеевна

аспірантка кафедри політичних наук

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка,

ул. Владимирская, 60, г. Киев, 01601

miroslava_maynina@ukr.net;

[orcid.org: 0000-0002-5929-5005](https://orcid.org/0000-0002-5929-5005)

СОВРЕМЕННЫЕ ПОДХОДЫ К ИССЛЕДОВАНИЮ ГОСУДАРСТВЕННОГО СУВЕРЕНИТЕТА В ИНТЕГРАЦИОННОМ ДИСКУРСЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Проблема сохранения государственного суверенитета странами-членами Европейского Союза была актуальной с момента создания объединения. Длительный период продолжались дебаты по поводу вопроса соотношения суверенитета и интеграции. В данный момент этот вопрос касается и тех стран, которые становятся на путь евроинтеграции. В статье рассматриваются особенности трансформации государственного суверенитета под влиянием интеграционных процессов. Проанализирован ряд концепций западных ученых, которые направлены на определение места государственного суверенитета в интеграционном дискурсе Европейского Союза.

Выяснено, что в пределах исследований выделяются следующие концепции: «объединённый суверенитет», «разделенный суверенитет», «ограниченный суверенитет», «поздний суверенитет», «пост-суверенитет», «кооперативный суверенитет», «смешанный суверенитет» и др. На основе анализа этих концепций были определены основные направления исследований государственного суверенитета: 1. абсолютистско-унитаристское, 2. направление деагрегации/реагрегации государственного суверенитета 3. пост-суверенитализм 4. кооперативизм.

Государственный суверенитет в современном мире необходимо рассматривать с двух позиций: территориальной и функциональной. Следовательно, можно констатировать частичные изменения в подходах к его определению. Появление новых подходов объясняется тем, что ученые по-разному трактуют именно функциональную сторону государственного суверенитета. И хотя каждый из подходов предусматривает свое уникальное объяснение процесса взаимодействия государств в ходе евроинтеграции, все они имеют общую черту, которая касается функциональных границ государственного суверенитета. Это дает возможность подтвердить тезис о том, что в процессе европейской интеграции государственный суверенитет не исчезает. Происходит расширение функциональных возможностей государства в отдельно выбранных сферах. Государственный суверенитет остается устойчивой категорией. Изменения касаются исключительно порядка взаимодействия государств на международной арене, а, соответственно, частично затрагивается вопрос функциональной стороны суверенитета.

Ключевые слова: государственный суверенитет, интеграция, Европейский Союз

Myroslava Mainina

PhD student, Department of Political Sciences
Taras Shevchenko National University of Kyiv,
60, Volodymyrska Street, City of Kyiv, 01601
miroslava_maynina@ukr.net;
[orcid.org: 0000-0002-5929-5005](https://orcid.org/0000-0002-5929-5005)

CONTEMPORARY UNDERSTANDING THE STATE SOVEREIGNTY IN EUROPEAN UNION INTEGRATION DISCOURSE

After the treaty of the European Union was signed, the problem of preserving state sovereignty by the members of the association has become more acute. For a long period, debate over the issue of the correlation of sovereignty and integration continued among the scientists. Now, this question is faced by countries which are planning to become a part of European integration. This article is devoted to the consideration of the peculiarities of the transformation of state sovereignty under the influence of integration processes. Author analyzed several concepts of determining the place of state sovereignty in the integration discourse of the European Union. The following concepts have been identified within the research: pooled sovereignty, shared sovereignty, limited sovereignty, late sovereignty, post-sovereignty, (cooperative sovereignty, mixed sovereignty, etc. Based on the research results, the development of state sovereignty is defined: 1. absolutist-unitaristic; 2. disaggregation and reaggregation of sovereignty 3. post-sovereignism and 4. cooperative.

Paying attention to this fact, the significance of state sovereignty in the modern world can be considered from two positions: territorial and functional. It is possible to state the principal changes of the approaches to its definition. The emergence of new approaches to the definition of state sovereignty is connected with the fact that scientists interpret the functional side of state sovereignty in a number of different ways.

Although, each theory has a unique approach to explaining the process of interaction between states within the European integration process, they have a common feature that concerns the functional boundaries of state sovereignty. This makes it possible to confirm the thesis that the process of European integration cannot destroy the sovereignty of a state. There is an expansion of the state's functional capabilities in some areas. State sovereignty remains a constant category. The change relates to the order of interaction of states in the international arena, and therefore partly applies to the issue of the functional side of sovereignty.

Keywords: *state sovereignty, integration, European Union.*

Проблема співвідношення суверенітету та інтеграції є предметом численних досліджень ще з часу зародження ідеї створення Європейського Союзу. Не зважаючи на тривалий період існування об'єднання, дебати навколо цієї проблеми продовжуються. Питання забезпечення державного суверенітету є актуальним як для країн, які лише починають шлях інтеграції, так і для тих, хто стояв у витоків створення Євро-союзу. Дедалі більше держави-члени наголошують на перебільшенні повноважень інститутами ЄС. Це є причиною підняття питання про можливість виходу з об'єднання. Подібні обговорення відбулись у Греції (Grexit), Франції (Frexit), Польщі (Poxit). Велика Британія, побачивши серйозні загрози для себе, вирішила припинити

членство в ЄС. Наразі триває процес виходу держави з об'єднання (Brexit).

Виникає своєрідна колізія у питанні прийняття рішень в Євросоюзі. Інститути ЄС апелюють до передбаченого договорами положення про делегування частини повноважень щодо прийняття рішень. У той же час представники держав-членів говорять про неможливість порушення постанов, прийнятих на наддержавному рівні. Аби спростувати тезу про надмірний вплив ЄС на суверенітет держав, директор Інституту європейських досліджень в Брюсселі Поль Магнет стверджує, що з чотирьох головних функцій сучасної держави (захист кордонів, джерело національної ідентичності, визначення політичного устрою суспільства та регулювання ринку) тільки остання зачіпається національним регулюванням з Брюсселю (Бордачев 2007).

Така невизначеність спричиняє необхідність перегляду підходів до визначення державного суверенітету та особливостей його збереження у процесі європейської інтеграції.

Серед вітчизняних дослідників проблема співвідношення державного суверенітету та інтеграції досліджується здебільшого з точки зору юридичної науки. Відповідно, виникає потреба політологічного аналізу. Було проаналізовано роботи вітчизняних дослідників Т. Бордачова І. Бусигіної, Г. Мусіхіна. Високий інтерес до зазначеної проблематики спостерігається і серед західних учених. Особливу увагу було звернено на роботи С.Бессон, Р. Беллами, Р. Бертольда, М. Кітінга, С.Краснера, Н.МакКорміка, Т. Оршоліч Далессіо, В. Уллеса.

Державний суверенітет – складна міждисциплінарна категорія, аналіз якої потребує врахування широкого спектру підходів: історичного, політологічного, конституційно-правового економічного та ін. Не зважаючи на те, що вчені виділяють різні якості та сторони реалізації державного суверенітету, він залишається цілісним поняттям та виступає однією з основних ознак держави.

У політологічній науці суверенітет прийнято розуміти як «верховенство і незалежність політичної влади» (Шляхтун 2005: 502). Серед видів суверенітету, як правило, виділяють державний, народний і національний. У свою чергу державний суверенітет – це верховенство влади держави на її території та незалежність держави у зовнішніх зносинах. Він є необхідною політичною та юридичною ознакою держави (Шляхтун 2005: 502).

Уперше поняття суверенітету з'являється у XVI столітті. Жан Боден у своїй роботі «Шість книг про республіку» вживає цей термін у значенні «постійної та абсолютної влади держави» (Антологія мирової політичної думки 1997: 301). Теоретик наголошує на тому, що саме суверенітет є визначним принципом здійснення влади в державі: «державна є здійснення суверенною владою справедливого управління багатьма сім'ями та тим, що знаходиться у спільному володінні» (Антологія 1997: 303).

Починаючи з середини XVIII століття, увага вчених до поняття «суверенітет» значно зростає. Результатом цього є поява нових теорій, зокрема, народного суверенітету та національно-державного суверенітету.

Особливий період в історії розвитку суверенітету – закінчення тридцятирічної війни. Її результати не лише на довгі роки визначили вектор розвитку Європи, а й вплинули на становлення системи міжнародних відносин у цілому. Підписання Вестфальського миру визначило основними принципами державного суверенітету, рівності держав та їх невтручання у зовнішню політику одна одною.

Сьогодні у науковій літературі використовуються різні підходи до розуміння державного суверенітету. Серед них можна виділити два основних: традиційний і сучасний. Традиційний передбачає визначення державного суверенітету як верховенства держави у межах своєї території та у зовнішніх відносинах. Сучасний – формується у 1970-х роках під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Саме тоді відбувається відхід від державоцентристської концепції в розумінні суверенітету (Бусьгіна 2005). Теоретики ставлять під сумнів не лише автономність державного суверенітету, а й його необхідність як одну з основних ознак держави загалом. «Держава уже не є єдиним актором міжнародних відносин, вона співіснує у складному взаємозв'язку з транснаціональними акторами і міжнародними організаціями, таким чином суверенітет держави розмивається» (Бордачев 2007).

У дослідженнях таку неоднозначність у підходах називають «парадоксом суверенітету». Його суть пояснюється проблемою, пов'язаною із сучасним визначенням державного суверенітету. З одного боку, наголос робиться на активній критиці та необхідності негайного перегляду теорії суверенітету З іншого боку, ця теорія є однією з найстійкіших у політичному дискурсі (Wallace 1999).

Американський учений Стівен Краснер пропонує розглядати державний суверенітет у чотирьох вимірах: *внутрішній суверенітет* – як принцип організації публічної влади у державі та контроль за нею з боку суспільства; *суверенітет взаємозалежності* (interdependencesovereignty), який дозволяє контролювати взаємодію між державами (інформаційні потоки, обмін товарами, процеси міграції); *міжнародний правовий суверенітет* (або зовнішній суверенітет), основною метою якого є забезпечення рівних прав державам на міжнародній арені; *вестфальський суверенітет*, який забороняє зовнішнім акторам втручатися у розподіл

владних повноважень всередині держави (Krasner 2008).

Як уже зазначалося, суверенітет за своєю суттю є неподільним. Водночас він має ряд властивостей і способів прояву. Розглядаючи позицію С. Краснера, необхідно зосередити увагу на тому, що метою вченого є не запропонувати нові чотири моделі державного суверенітету, а наголосити на багатогранності цього поняття.

Активізація світових інтеграційних процесів зумовлює проблеми дослідження державного суверенітету в контексті функціонування міжнародних інтеграційних об'єднань. У межах цієї проблематики одним із найбільш дискусійних питань є збереження державного суверенітету країн-членів Європейського Союзу. Хоча численними угодами ЄС і закріплено сфери взаємодії як інститутів Євросоюзу, так і держав-членів, вплив на суверенітет останніх залишається незмінним.

Ряд суперечностей можна побачити не лише у проблемі співвідношення суверенітету та інтеграції, а й у законодавстві держав, яке стосується визначення порядку взаємодії з Євросоюзом.

А. Албі, аналізуючи Конституції європейських держав, підкреслює відсутність єдності у трактуваннях питання делегування повноважень чи передачі компетенції міжнародним організаціям. Багатоманітність формулювань може бути наявна навіть у межах однієї Конституції. Як правило, застосовуються такі терміни, як «делегування», «передача», «наділення», «обмеження суверенітету». До прикладу, у Конституціях Німеччини та Франції використовується чотири формулювання. У Конституції Німеччини – це «участь», «делегування», «обмеження суверенітету», «передача», а у Конституції Франції – «участь», «обмеження суверенітету», «передача», «спільна реалізація суверенітету» (Albi 2005).

Державний суверенітет виникає як неподільна категорія. Спроби переосмислити його значення призводять до формування двох діаметрально протилежних позицій: остаточного руйнування державного суверенітету, або необхідності визначення його чітких меж. Як наслідок, відсутність достатньої аргументації або повертає вчених до тези про абсолютність та неподільність, або формує нові умови дослідження суверенітету, за яких необхідно обмежити його вплив (у тому числі на політичні процеси). Однак жоден із цих

напрямоків не здатен пояснити державний суверенітет з точки зору того функціоналу, яким його наділяє інтеграційна практика Євросоюзу. У межах об'єднання важливою умовою є кооперація учасників з метою повноцінної реалізації суверенітету. Отже, основою, яка допомагає забезпечити співпрацю, узгодження дій та розподіл компетенцій в ЄС, виступає кооперативізм. Саме тому при аналізі концепцій та виокремленні напрямів дослідження державного суверенітету в ЄС за основу взято не лише принцип історичності, а й функціональності. Це пояснюється тим, що концепції, покладені в основу того чи іншого напряму, мають спільні риси, які стосуються саме функціональних меж державного суверенітету.

Аналіз робіт західних учених, які досліджують проблематику державного суверенітету в Європейському Союзі, дає змогу виділити такі напрями досліджень: 1. абсолютистсько-унітаристський; 2. напрям деагрегації/реагрегації державного суверенітету; 3. пост-сувереніталізм та 4. кооперативізм.

У межах цих напрямів виокремлюють ряд концепцій, які спрямовані на пояснення місця суверенітету в інтеграційному дискурсі Європейського Союзу. Серед найбільш поширених сучасних концепцій можна виділити: «об'єднаний суверенітет» (*pooledsovereignty*), «розподілений суверенітет» (*sharedsovereignty*), «обмежений суверенітет» (*limitedsovereignty*), «нізній суверенітет» (*latesovereignty*), «пост-суверенітет» (*post-sovereignty*), «кооперативний суверенітет» (*cooperativesovereignty*), «змішаний суверенітет» (*mixedsovereignty*), та ін. Усі вони спрямовані на узгодження принципу суверенітету з європейською реальністю конституційного плюралізму, відповідно, наголошують на важливості взаємного діалогу між державами та наддержавним утворенням (Oršolić Dalessio 2014).

Перший напрям формують прибічники концепції абсолютного та унітарного суверенітету. Основним їх положенням є неподільність суверенітету: він має належати або тільки державам-членам, або тільки Європейському Союзу. Проте серед прибічників унітарної концепції є дослідники (МакКормік та Перніч), які фактично визнають зміну політичних та правових реалій ЄС і розуміють необхідність більш гнучкого трактування суверенітету, але усе ж таки стоять на позиціях його унітарності.

У межах унітарної концепції також виділяють два напрями. Представники обох з них наголошують на неподільності суверенітету та існуванні єдиного органу прийняття рішень. Це може бути або на Європейському рівні, про що говорять європейські наднаціоналісти (Europeansupranationalists), або національному рівні – до чого схиляються інтергавенменталісти (nationalintergovernmentalists) (Besson 2004). Другий напрям сформовано прибічниками «дезагрегації та реорганізації державного суверенітету» (Besson 2004), які оперують поняттями *об'єднаного (спільного) суверенітету та роз'єднаного суверенітету*.

Термін «*об'єднаний суверенітет*» використовується для позначення процесу обміну повноваженнями між державами в системі міжнародних відносин. Бажання об'єднатися обґрунтоване намаганням забезпечити себе від проблем у тих сферах, розвиток яких є проблемним. Бертольд Ріттбергер пише, що успішність цієї тези підтверджується прикладом функціонування європейського ринку товарів та послуг. Держави могли б залишити за собою право використовувати вето щодо прийняття рішень у цій сфері. Проте запровадження кваліфікованого мажоритарного голосування з цього питання показало, що держави-члени ЄС визнали перевагу скасування територіальних бар'єрів більше, аніж би отримали від збереження права вето. Також важливим положенням теорії обмеженого суверенітету є можливість збереження права вето, у тих сферах, які уряди вважають за необхідне забезпечити від надмірного міжнародного впливу (що може пояснюватися як ідеологічними міркуваннями, так і особливостями внутрішньої політики) (Rittberger).

Виникнення Євросоюзу зумовлено потребою держав європейського континенту об'єднати зусилля щодо розвитку тих сфер, які були найбільш проблемними. Аби забезпечити себе від надмірного втручання у внутрішню політику держав-членів, у Договорах було закріплено основні принципи діяльності ЄС: принцип наділення компетенцією, принцип субсидіарності та принцип пропорційності (Договор о Европейском Союзе 1992).

Слід зауважити, що назва принципу «наділення компетенцією» вказує саме на походження компетенції Союзу. На те, що вона має похідний характер, адже отримана від держав-членів, які шляхом укладення договорів передали у регулювання ЄС

частину своїх суверенних та інших прерогатив. Принцип розподілу компетенцій слугує системою стримань та противаг, яка покликана не допускати зміщення інституційного балансу у бік наднаціональності понад встановлену у Договорах межу (Договор о Европейском Союзе 1992).

Концепцію «*спільного суверенітету*» розглядає С. Краснер. На його думку, вона передбачає включення зовнішніх суб'єктів у внутрішні структури влади на невизначений період часу. При цьому зберігається одна з основних ознак суверенітету – можливість укласти міжнародні угоди, хоча інколи держави мають іти на поступки, якщо це визначено договорами об'єднання (Krasner 2004). Окрім того, мають бути виконані ще дві умови: добровільність вступу до об'єднання і рівність сторін у ньому.

І хоча семантично поняття «об'єднаний» та «спільний» дещо різняться, у межах теорії державного суверенітету вони пояснюють одне якісне значення: співробітництво, направлене на примноження повноважень кожного з членів об'єднання. Будучи членом Євросоюзу, держави отримують змогу впливати на політичні, економічні та міжнародні процеси, які виходять за межі державних кордонів.

До цього напрямку можна також віднести прибічників концепції обмеженого суверенітету (*limitedsovereign*). У цьому випадку суверенітет, хоча існує по факту, проте його основоположне значення змінюється. Як пише С. Бессон: «проблема цієї моделі полягає у неможливості визначити, що суверенітет є настільки обмежений чи роздроблений, що не можна більше говорити про суверенітет» (Besson 2004).

Зважаючи на суперечливість цих концепцій, дослідники або поверталися до унітарної, або перейшли до концепції пост-суверенітету (Besson 2004).

Отже, третій напрям представлений прибічниками концепції *пост-суверенітету*. Основна теза прихильників цього напрямку стосується необхідності перегляду традиційного поняття суверенітету у межах такого об'єднання як ЄС (Besson 2004). Одним із перших поняття пост-суверенітету ввів Майкл Кітінг. Він пов'язував його з процесами послаблення центральної влади та диверсифікації управління (Бресская, Китинг, 2011). Дослідники наголошують на тому, що суверенітет занадто глибоко увійшов до політичного та юридичного дискурсу і його вплив необхідно обмежити.

Проте, ігнорувати його «гносеологічну та нормативну роль» (Besson, 2004), як вважає С. Бессон, неприпустимо.

Дія міжурядових договорів обмежує можливість держави впливати на власний розвиток без урахування їх положень. Теорія державного суверенітету сама по собі несумісна з такими обмеженнями. Ці зміни, як пише Р. Белламі, є причиною появи нової концепції пост-суверенітету. Вчений розглядає Євросоюз, як «тестовий приклад того, чи буде і яким чином буде трансформуватися держава та державний суверенітет» (Bellamy 2003). Він також зазначає, що не зважаючи на те, що у межах Союзу відбувається передача суверенних повноважень інститутам ЄС, цей процес включає лише «часткову передачу та послаблення суверенітету, а не його загибель» (Bellamy 2003).

Р. Белламі розуміє традиційне визначення суверенітету як правове верховенство, пост-суверенітет же має виключно політичні корені. Хоча ці значення і мають відмінності у тлумаченні, вони є «двома сторонами одної монети» (Bellamy 2003). Влада у якості легітимного правителя (суверена) та верховенство закону взаємопов'язані і впливають одне на одного, відповідно, не можуть існувати окремо. Отже, як неможливо визначити пріоритет правового суверенітету над політичним, так і суверенітет та пост-суверенітет відображають різні якості одного й того самого явища.

Особливості розвитку сучасного демократичного суспільства обмежують здатність держави домінувати над своїми громадянами. Суверенітет, виступаючи як «верховний арбітр» (Bellamy, 2003), чітко закріплює прийнятні та неприйнятні норми поведінки та змушує всіх їм підкорюватися. Прибічники пост-суверенітету намагаються вирішити цю дилему шляхом угоди між сторонами та перегляду тих правил, щодо яких виникли розбіжності. І справді, без таких угод (діалогу громадяни-держава) жодне використання суверенної влади не може бути законним. Таким чином, пост-суверенітет не виводить нас за межі суверенітету у його традиційному розумінні, а формує новий порядок щодо легітимації та обмеження суверенної влади. У світі пост-суверенітету на перший план виходить відповідальність, на чому і мають базуватися політичні процеси.

Дослідниця Саманта Бессон у своїх роботах пише, що жодна з вищезазначених

концепцій не описує порядок відносин між державами в процесі євроінтеграції повною мірою. Вона пропонує нову концепцію – кооперативний суверенітет (*cooperative sovereignty*). Основними його ознаками є співпраця, узгодження дій та розподіл компетенцій. Слід зазначити, що саме принцип розподілу компетенцій і є одним із тих, що закріплено як договорами ЄС, так і окремими Конституціями держав-членів. Головним для кооперативного суверенітету є «передача повноважень тим органам, які краще за все забезпечать захист спільних суверенних цінностей і принципів, таких як цінності демократії та основні права» (Besson 2004). Взаємний контроль та розподіл компетенцій також передбачає у разі невиконання своїх обов'язків одною зі сторін угоди повне визволення від будь-яких взаємних зобов'язань другою стороною (Besson, 2004). Мета цієї концепції – забезпечити тісне співробітництво держав, мінімізувавши можливі конфлікти між різними рівнями інститутів Європейського Союзу.

Висновки. У статті розглянуто основні сучасні концептуальні підходи до розуміння державного суверенітету. Кожен з них передбачає свій унікальний підхід до пояснення процесу взаємодії держав у процесі євроінтеграції. Не зважаючи на це, ряд підходів мають спільну рису, яка стосується саме функціональних меж державного суверенітету. Це дає змогу підтвердити тезу про те, що в процесі європейської інтеграції державний суверенітет не втрачається. Відбувається розширення функціональних можливостей держав в окремих сферах.

Першочерговим завданням об'єднання Європи був перехід від влади сили до влади закону. Проте реалізація цього проекту внесла глобальніші зміни, зокрема до традиційного розуміння державного суверенітету. Якщо до створення ЄС ідея суверенної держави передбачала незалежність від втручання ззовні, то з розвитком інтеграційного проекту вона трансформувалася у співробітництво на основі взаємного впливу та контролю. Необхідність зміни підходів до тлумачення державного суверенітету не означає його абсолютне зникання. Втрата державного суверенітету передбачає більше, аніж просто передачу окремих повноважень на наддержавний рівень. Про наявність суверенітету можна говорити допоки держава зберігають свій суверенний статус

по відношенню до інших акторів міжнародної політики, а також пов'язані з ним права та повноваження. Таким чином, інтеграційні процеси не руйнують суверенітет, а лише змінюють ракурс його дослідження. Зважаючи на те, що державний суверенітет сьогодні має не лише територіальні, а й функціональні межі, відбувається перехід від дослідження владно-територіальних відносин до інституційно-правового положення держави у міжнародних відносинах.

ЛІТЕРАТУРА

- Бордачев Тимофей “Суверенитет и интеграция”, URL: http://www.globalaffairs.ru/number/n_8142 (дата звернення 2.11.2018)
- Шляхтун, П. П. 2005. *Конституційне право: словник термінів*, Київ: Либідь.
- Антология мировой политической мысли: В 5 т. 1997. Т. 1. Зарубежная политическая мысль: истоки и эволюция.* Москва: Мысль.
- Бусыгина, И. М. 2005. “Европейский Союз: новые изменения концепции суверенитета”, *Политическая наука. Суверенитет в условиях глобализации. Опыт политий Запада и Востока*, № 4: 47-69.
- Wallace, W. 1999. “The Sharing of Sovereignty: The European Paradox”, *Political Studies*. V. 47. N 3: 503-521.
- Krasner Stephenon “Sovereignty, Failed States and International Regimes”, *Theory*

Talksavailable” 2008 URL: <http://www.theory-talks.org/2008/10/theory-talk-21.html> (дата звернення 1.12.2018)

Albi, A. 2008. “EU Enlargement and the Constitutions of Central and Eastern Europe”, Cambridge: Cambridge University Press.

Oršolić Dalessio, Tina. 2014. “The Issue of Sovereignty in an Ever-Closer Union”, *Croatian yearbook of European law and policy*, №10: 67-88.

Besson, S. 2004 “Sovereignty in Conflict” URL: <http://eiop.or.at/eiop/texte/2004-015a.htm> (дата звернення 2.11.2018)

Rittberger, Berthold “Pooled sovereignty” URL: <http://oxfordindex.oup.com/view/10.1093/oi/authority.20110803100336931> (дата звернення 19.11.2018)

Договор о Европейском Союзе, Маастрихт, 7 февраля 1992 года URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029 (дата звернення 1.12.2018)

Krasner, Stephen D. 2004 “The Hole in the Whole: Sovereignty, Shared Sovereignty, and International Law” URL: <https://repository.law.umich.edu/mjil/vol25/iss4/15/> (дата звернення 2.11.2018)

Бресская, О., Китинг, М. 2011 “Европа Регионов? После эпохи национальных государств. Беседа с профессором Майклом Китингом”, *Перекрестки*, № 3-4: 9-12.

Bellamy, Richard. 2003. “Sovereignty, Post-Sovereignty and Pre-Sovereignty: Three Models of The State, Democracy and Rights Within the EU in Sovereignty in Transition”, *N. Walker, ed., Hartp.*: 167-190.

УДК 327.7 / 327.5

Ковальова Олександра Ігорівна

ст. викладач, к. політ.н.

Сумський державний

педагогічний університет ім. А.С.Макаренка,

вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002,

aleko308@yahoo.com;

<https://orcid.org/0000-0002-9887-7200>

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ АЛЬЯНСІВ У ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Відмова України від позаблокового статусу стала результатом усвідомлення нагальності пошуку більш ефективних засобів із захисту держави від зовнішньої агресії. Одним із основних таких засобів є інтеграція до потужних державних об'єднань, передусім, до європейських та євроатлантичних структур. Таким чином, наразі завдання з набуття членства в Європейських Співтовариствах та Організації Північноатлантичного договору (НАТО) посідають чільне місце серед пріоритетів зовнішньої політики України. У процесі зростання взаємозалежності світу альянси поступово стають основною формою міжнародного співробітництва. Водночас вони все більше асоціюються з виникненням і поширенням воєн і конфліктів, а також із запобіганням ним. За складних умов міжнародних взаємодій, існування численних загроз для існування держави здійснення нею розважливої зовнішньої політики залежить від

адекватного розуміння її керівництвом природи співпраці і конфліктності у відносинах між державами. Тому є нагальним розширення і поглиблення знань щодо особливостей утворення і функціонування альянсів, та поведінки їхніх учасників у процесі контактів між ними. Концепт альянсів займає центральне місце в теорії міжнародних відносин, оскільки альянси можуть розглядатися як засоби реалізації зовнішньої політики держави, і водночас як наочні індикатори виконання державами взаємних зобов'язань. Розглянуто ключові теоретичні доробки з концептуалізації міжнародних альянсів як однієї з головних форм міждержавного співробітництва. Наведено основні наукові праці з проблематики альянсів та розкрито особливості періодів дослідження альянсів у політичній науці – під час та після закінчення «холодної війни». Охарактеризовано найбільш вживані підходи до визначення альянсів у теорії міжнародних відносин, а також найбільш поширені типології альянсів.

Ключові слова: альянс, політичний реалізм, теорія «балансу влади», теорія «балансу загроз»

Ковалева Александра Игоревна

ст. преподаватель, к. полит.н.
Сумской государственной
педагогический университет им. А.С. Макаренко,
ул. Роменская, 87, г.Сумы, 40002,
aleko308@yahoo.com;
<https://orcid.org/0000-0002-9887-7200>

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ АЛЛЯНСОВ В ТЕОРИИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Отказ Украины от внеблокового статуса стал результатом осознания безотлагательности поиска более эффективных средств защиты государства от внешней агрессии. Одним из основных таких средств является интеграция в мощные государственные объединения, прежде всего, в европейские и евроатлантические структуры. Таким образом, в настоящее время получение членства в Европейских Союзах и Организации Североатлантического договора (НАТО) является одной из приоритетных задач внешней политики Украины. В процессе возрастания взаимозависимости мира альянсы постепенно становятся основной формой международного сотрудничества. В то же время они все больше ассоциируются с возникновением и распространением войн и конфликтов, а также с их предотвращением. В сложных условиях международных взаимодействий, существования многочисленных угроз для существования государства осуществление им продуманной внешней политики зависит от адекватного понимания его руководством природы сотрудничества и конфликтности в отношениях между государствами. Поэтому является насущной потребностью расширение и углубление знаний об особенностях создания и функционирования альянсов, а также поведении их участников в процессе контактов между ними. Концепт альянсов занимает центральное место в теории международных отношений, поскольку альянсы могут рассматриваться как средства реализации внешней политики государства, и одновременно как наглядные индикаторы выполнения государствами взаимных обязательств. Рассмотрены ключевые теоретические наработки в области концептуализации международных альянсов как одной из главных форм межгосударственного сотрудничества. Приведены основные научные труды по проблематике альянсов, раскрыты особенности периодов исследования альянсов в политической науке – во время и после окончания «холодной войны». Охарактеризованы наиболее используемые в теории международных отношений подходы к определению альянсов, а также наиболее распространенные типологии альянсов.

Ключевые слова: альянс, политический реалізм, теория «баланса сил», теория «баланса угроз»

Oleksandra Kovalyova

Assistant professor, PhD in Political Science
Sumy State Pedagogical University
named after A. S. Makarenko,
Romenska Str., 87,
Sumy, 40002
aleko308@yahoo.com;
<https://orcid.org/0000-0002-9887-7200>

CONCEPTUALIZATION OF ALLIANCES IN INTERNATIONAL RELATIONS THEORY

Ukraine's decision to drop non-aligned status was done as the result of a growing understanding of an urgent need to find more effective means to protect the state from external aggression. One of the main means is integration into powerful intergovernmental institutions, primarily, to European and Euro-Atlantic ones. Thus, acquiring membership in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization (NATO) is now among the priorities of Ukraine's foreign policy. In the process of growing global interdependence, alliances gradually become the main form of international cooperation. At the same time, they are increasingly associated with the emergence and spread of wars and conflicts, as well as their prevention. Under the difficult conditions of international interaction, numerous threats to the existence of state, the implementation of state's foresightful foreign policy depends on the adequacy of understanding of the nature of cooperation and conflict in relations between states by state's leadership. Therefore, it is vital to expand and deepen the knowledge about the peculiarities of the formation and functioning of alliances, and the behavior of their participants while contacting each other. The concept of alliances lies at the core of the theory of international relations, since alliances can be considered as a means of implementing the foreign policy of the state, and at the same time as vivid indicators for the implementation of mutual obligations by states. The article deals with the key theoretical contributions on conceptualization of the international alliances as one of the main forms of intergovernmental cooperation. The author provides a general overview of academic papers on alliance theory and uncover the main peculiarities of the periods of research on alliance in political science during and after the Cold War. The article discusses main approaches of the international relations theory to the definition of alliances, as well as the prevailing typologies of alliances.

Key words: *alliance, political realism, balance of power theory, balance of threat theory*

23 грудня 2014 року Верховна Рада України ухвалила рішення про відмову від позаблокового статусу, який виявився неефективним засобом захисту держави від зовнішньої агресії. Відтоді одним із пріоритетів національних інтересів України є інтеграція до євроатлантичного безпекового простору з метою набуття членства в Організації Північноатлантичного договору (НАТО). 10 березня 2018 р. НАТО визнало за Україною статус країни-аспіранта на шляху до приєднання до альянсу. В цьому контексті має особливу **актуальність** дослідження наявних у міжнародно-політичній світовій науці теоретичних доробків у сфері так званої «теорії альянсів» з метою поглиблення розуміння особливостей утворення та функціонування таких

державних об'єднань та характеру взаємодії між їхніми учасниками.

Метою статті є аналіз основних теоретичних напрацювань з питань утворення і функціонування міжнародних альянсів у політології міжнародних відносин.

У вітчизняній політичній науці приділяється недостатня увага теоретичним аспектам співробітництва у сфері безпеки. Однією з недостатньо досліджених форм такого співробітництва є міждержавні об'єднання – альянси. Натомість у зарубіжній політології міжнародних відносин альянси завжди були одним із основних об'єктів дослідження – як мінімум з трьох причин: (1) вони є однією з основних форм міждержавного співробітництва і, таким чином, яскравим проявом виконання державами взаємних зобов'язань; (2) альянси нерідко розглядаються як засоби

реалізації зовнішньої політики і навіть як преференції конкретної держави у її зовнішній політиці; (3) альянси зазвичай пов'язуються з розв'язуванням, поширенням воєн або міжнародних конфліктів або з запобіганням їхньому виникненню.

Слово «альянс» (фр. *alliance*) походить від французького дієслова «*aleier*» – «пов'язувати, комбінувати, поєднувати», корінням якого є латинське слово «*alligare*», котре, своєю чергою, є похідним від латинського «*ligare*», що може бути перекладене як «зв'язувати» та «об'єднувати» (Bergsmann 2001: 24). Відповідно, поняття «альянс» вказує на встановлення зв'язку між певними акторами для досягнення конкретних цілей. У політичній науці це поняття трактується доволі широко: під ним може розумітись і військове співробітництво між державами, і коаліція політичних партій чи громадських організацій, і економічна кооперація між приватними компаніями, і об'єднання осіб тощо.

Відсутність чіткого визначення альянсів спричинила невизначеність сфери дослідження, яка конфігурується на перетині соціології, політології та теорії міжнародних відносин – теорії організацій, політичних партійних коаліцій, теорії інтеграції та теорії розбудови суспільства, воєнних теорій інтервенцій, стримування тощо. Деякі автори вважають, що найкращим підходом до дослідження альянсів є їхнє сприйняття як коаліцій політичних партій, а деякі аргументують, що основним методом дослідження альянсів має бути соціологічна теорія коаліцій (Snyder 1991 : 122).

У межах теорії міжнародних відносин теорія альянсів перетинається із дослідженнями співробітництва та конфліктів, а також з дослідженнями з безпекової проблематики.

Є багато варіацій у тому, з яких позицій досліджувалися альянси та в якій якості, у тому числі як залежна чи як незалежна змінна, як причина чи як наслідок (наприклад: чи війна є наслідком дій альянсів, чи створення альянсів є наслідком війни).

У розвитку теорії альянсів прийнято виокремлювати два основні періоди: до 1991 р. – тобто під час «холодної війни»; та після 1991 р. – після її закінчення.

До 1991 р. – до дезінтеграції СРСР та завершення «холодної війни» – в теорії альянсів домінували постулати теорії політичного реалізму, оскільки альянси є одним із базових об'єктів дослідження в контексті «балансу влади» і «полярності»

(силової конфігурації влади). Серед основних праць того періоду, повністю або частково присвячених проблематиці альянсів, слід відзначити такі. Першими, в яких досліджувалися альянси, були праці Г. Моргентау «Політичні відносини між націями. Боротьба за владу і мир» (1948 р.), а також Дж. Ліски «Держави в альянсі: обмеження взаємозалежності» (1962, 1968 рр.) і Р. Розштейна «Альянси і малі держави» (1968 р.). У 1970-ті рр. альянси досліджувалися як системне явище – зокрема, у працях О. Холсті, Т. Хопманна і Дж. Саллівана «Єдність та дезінтеграція в міжнародних альянсах: порівняльні дослідження» (1973 р.) та П. МакГована і Р. Руда «Поведінка альянсів у системах балансу влади: застосування моделі Пуассона до Європи дев'ятнадцятого століття» (1975). Також слід відзначити працю К. Волтца «Теорія міжнародної політики» (1979 р.). У 1980-ті рр. основними були численні доробки С. Волта – передусім, «Природа альянсів» (1987 р.) а також Г. Снайдера «Безпекова дилема в політиці альянсів» (1984 р.), хоча його основне дослідження з цієї проблематики – «Політика альянсів» – було опубліковано у 1997 р.

Можна умовно виділити два основні напрямки, в межах яких розвивалась теорія альянсів до 1991 р.: теорія «балансу влади» та теорія «балансу загроз»; після «холодної війни» – з 1991 до 2006 рр. домінували теорії, які розвинулися на їхній основі. Х.Гьортнер вказує, що, якщо за часів «холодної війни» присвячені проблематиці альянсів наукові праці зосереджувалися на питаннях «чому держави створюють альянси?», «за яких обставин вони створюють альянси?», «якими є масштаби створених альянсів?», то після її закінчення основними питаннями стали такі: «чому альянси розпадаються?», «які обставини чи сили спонукають держави відмовлятися від встановлених безпекових зв'язків?», «чому окремі альянси не розпадаються, навіть коли зникають причини їхнього створення?» (Gaertner 2001: 2).

Серед теоретичних напрацювань, які розвивали положення теорії «балансу влади» К. Волтца, слід особливо виділити такі: «наступальний реалізм» (Дж. Міршаймер 2001), «збалансовування» (Р. Швеллер 2006), «дилема безпеки альянсу» (Г. Снайдер, 1997), «модель компромісу» і теорія ігор» (Дж. Морроу, 1991, А. Сміт, 1995), «модель уніполярності» (Б. Хансен 2000), «м'яке балансування» (Т. В. Пауль, 2004;

Р. А. Пейп, 2005) та «теорія констеляції» (Г. Моурітцен, А. Вівель 2005).

Теоретичні напрацювання, які розвивали тезу С. Волта про те, що формування альянсів стає наслідком існування певної загрози, дослідниця Кайса Йї Ное Оест з Копенгагенського університету (Данія) поділяє на три основні напрямки за характером загроз, які, за твердженням авторів, держави мають намір збалансувати при створенні альянсів: (1) зовнішні загрози (поміж них основними є праці П. Вейстман); (2) внутрішні загрози (в першу чергу, дослідження С. Р. Девіда, а також Е. Міллера і А. Торицина); (3) водночас зовнішні та внутрішні загрози (Дж. С. Леві і М. Барнетт) (Kajsa 2007).

У теорії міжнародних відносин поняття «альянсу» пов'язано, передусім, з питаннями безпеки й трактується як один з видів співробітництва у цій сфері (оскільки не всі види можуть бути визначені як альянси). В цілому визначення охоплює широке коло форм: від формально, тобто офіційно, інституціоналізованого – тобто власне військового захисного альянсу (наприклад, НАТО), формального та неінституціоналізованого (зокрема військових Багатонаціональних сил у Іраку з 2003 р.) до неформального неінституціоналізованого (на кшталт наявного впродовж тривалого часу між США та Ізраїлем, яке переважно має дипломатичний характер і не спрямоване проти конкретного спільного ворога) (Kajsa 2007: 12).

При цьому, попри значне поширення недержавних міжнародних акторів, термін «альянс» традиційно використовується для визначення об'єднання між державними акторами (суверенними державами).

Хоча більшість авторів відрізняє «альянси» від інших форм безпекового співробітництва, таких як «коаліції», «союзи», «об'єднання», між дослідниками немає єдності у визначенні самого поняття: одночасно існують як більш вузькі, так і більш широкі його тлумачення.

Дослідниця Кайса Йї Ное Оест вирізняє три основні характеристики, які враховують різні автори для визначення альянсів: (1) зобов'язання, які беруть за себе держави, (2) характер співробітництва та (3) його мета. Зобов'язання стосуються ступеня і форми співпраці. При цьому ступінь коливається від «близьких стосунків», які можуть включати як «добрі, гарні», так і «прохолодні» відносини, до інтенсивної, відвертої ворожості, а також визначається досягнутими

домовленостями: щодо взаємної оборони або простого надання консультації. Водночас за формою співпраці може бути формальною, неформальною, інституціоналізованою або «ad hoc», тобто для виконання конкретного тимчасового завдання. В історії існують приклади формальних альянсів між державами, відносини між якими були прохолодними або навіть відверто неприязними. Зобов'язання можуть бути взаємними або односторонніми. Мета співробітництва відбиває те, проти чого воно спрямовано – тобто чи воно безпосередньо зорієнтоване проти іншої держави або союзу держав (Kajsa 2007: 13). Характер співпраці стосується засобів, які використовуються у процесі взаємодії: військових, дипломатичних тощо.

Більш вузькі визначення альянсу зводяться до таких його характеристик, як: (1) формальність (тобто офіційність укладення і ратифікованість зобов'язань), (2) військовий характер (використання військової сили) та (3) чітке визначення мети як спрямованості проти іншої держави або іншого альянсу.

З цієї групи визначень найбільш визначним є сформульоване Г. Снайдером, який характеризує альянси як «формальні державні асоціації для застосування (або незастосування) за певних умов військової сили проти держав, які не є членами асоціації». В основі класифікації формальних альянсів Г. Снайдера покладені такі характеристики: (1) масштаби (кількість учасників); (2) односторонність, двосторонність або багатосторонність зобов'язань; (3) рівність або нерівність учасників; (4) мета; (5) межі зобов'язань; (6) типи зобов'язань; та (7) тривалість (Snyder 1997: 12-16). Відтак він відрізняє альянси від угруповань: оскільки останні можуть охоплювати ширші сфери міждержавних відносин або не бути формалізованими у письмових документах, в той час як у випадку перших зобов'язання можуть бути розраховані на більш тривалий період.

Такі вузькі визначення, хоча й чітко визначають об'єкти для дослідження, значно обмежують їхню кількість, оскільки, через те, що не охоплюють неформальні альянси, призводять до виключення зі сфери дослідження більшу частину зовнішніх відносин держави, в яких вона діє за допомогою таких об'єднань. При цьому виокремлення лише формальних (офіційно оформлених) альянсів значно спрощує реальну картину діяльності альянсів у цілому, оскільки виключає з неї величезну

кількість фактичних, хоча й неформальних об'єднань (наприклад, вочевидь існує альянс між США та Ізраїлем, хоча цими державами не укладалося жодних відповідних договорів (Bennett 1997).

За твердженням С. Волта, зміни, які стосуються зобов'язань сторін, що відбуваються з часом, більше проявляються у змінах у їхній поведінці, ніж у письмових документах. Він наполягає, що укладення договору може навіть розцінюватися більшою мірою як ознака зростання напруження між сторонами, ніж як символ розширення зобов'язань (Walt 1987: 12). Наприклад, Договір про дружбу між СРСР та Єгиптом був підписаний лише у 1971 р., хоча до того впродовж декількох років ці держави тісно співпрацювали у сфері безпеки.

Внаслідок змін, які відбулися в міжнародних відносинах після «холодної війни», у тому числі, через зростання співробітництва між різними альянсами, вузькі визначення не дозволяють в повному обсязі охарактеризувати ситуацію щодо альянсів.

Більш загальні ширші визначення альянсів не настільки як вузькі акцентують на їхній формальності (офіційному письмовому укладенні). Серед визначень цієї умовної групи найбільш поширеним є розроблене С. Волтом, за яким альянси, як і угруповання є «формальною або неформальною домовленістю стосовно співробітництва у сфері безпеки між двома або більшою кількістю суверенних держав» (Walt 1987: 12).

Інше загальне визначення належить К. Волтцу, яке він наводить у своїй праці «Теорія міжнародної політики». Він не окреслює обсяг зобов'язань, але відзначає, що за характером це є співробітництво у сфері безпеки, і акцентує, що його метою є протистояння іншим державам. За його твердженням, альянси створюються державами, окремі – не всі – інтереси яких збігаються. На думку К. Волтца таким «спільним інтересом зазвичай є негативний: страх перед іншими державами. Відмінності виникають, коли на порядку денному постають позитивні інтереси» (Waltz 1979: 166). Тому стратегії альянсів завжди є результатом досягнення компромісу, оскільки інтереси союзників та уявлення про способи їх досягнення ніколи не є ідентичними.

За більш широкими визначеннями альянси за характером зобов'язань можуть бути як формальними, так і неформальними; може не бути чітко визначено, проти кого саме спрямована їхня діяльність; характер співпраці визначається як безпековий, отже,

може не обмежуватись військовим співробітництвом.

Д. Сінгер і М. Смолл (Singer and Small 1966) розробили типологію альянсів відповідно до зобов'язань, які беруть на себе їхні члени: взаємного захисту (оборони) або лише надання консультацій. Вони виділяють три типи альянсів: (1) нейтральні або ненаступальні пакти – коли сторони узгоджують, що залишатимуться нейтральними (утримуватимуться від воєнних дій) у разі атаки на одну з них; (2) союзи – передбачають проведення консультацій та співробітництво у воєнній ситуації; (3) стримувальні, оборонні пакти та оборонні договори – коли сторони укладають зобов'язання вступати у війну (застосовувати військову силу) на боці тієї з них, на котру здійснено військовий напад не-членом пакту. Альянси останнього типу (оборонні об'єднання) в більшому ступені передбачають зобов'язання щодо участі у воєнних діях, ніж альянси перших двох типів. Наведена типологія досі залишається актуальною, проте деякі інші автори вважають, що вона потребує корегування.

Так, Г. Снайдер розрізняє «ненаступальний» та «нейтральний» пакти, характеризуючи перший як домовленість між учасниками про взаємний ненапад, а другий – неучасть у конфлікті з іншими державами (не членами пакту); також в категорії «оборонний пакт» розглядає як власне «оборонний», так і «наступальний» пакти (Snyder 1997: 12).

У свою чергу Кайса Йї Ное Оест вводить «наступальний» пакт як окремий тип альянсів, визначаючи їх як такі, які укладаються з метою здійснення військової інтервенції, однак не передбачають зобов'язань з взаємної оборони (Kajsa 2007: 17), що звужує зобов'язання союзників порівняно з властивими оборонним пактам. На її думку, це є особливо вагомим в умовах, які склалися після закінчення «холодної війни», коли збільшилось використання міжнародних «ad hoc» коаліцій для здійснення воєнних інтервенцій. Всі наведені типи відповідають поняттю «альянс» у його широкому визначенні; однак якщо вживати це поняття у вузькому значенні – зокрема, у трактуванні Г. Снайдера, тоді альянсами вважатимуться лише «наступальні» та «оборонні» пакти.

Крім того, у широкому значенні внутрішнє (по відношенню до альянсів) співробітництво у формі «ad hoc» коаліцій може відбуватися у випадках всіх типів альянсів,

оскільки коаліції розглядаються як підтип альянсів.

Деякі автори порівнюють характер відносин між членами альянсу зі шлюбом: зокрема, Дж. Міршаймер характеризує альянси як тимчасові шлюбні угоди, оскільки сьогоденні союзники завтра можуть перетворитись на ворогів – та навпаки (Mearsheimer 2001: 33). Кайса Йї Ное Оест, розвиваючи згадану думку Дж. Міршаймера, співвідносить конкретні стани форми відносин між партнерами по альянсах зі станами шлюбних відносин, вирізняючи такі: 1) ворогування – відносини між ворогами або, наприклад, колишніми коханцями; 2) нормалізація відносин/ нейтральний пакт/стримування – знайомство, початок спілкування; 3) не-наступальний пакт – дружба; 4) формальні та неформальні зустрічі – флірт, початок зближення; 5) неформальне спорадичне співробітництво – побачення; 6) союз/формальне та екстенсивне співробітництво – заручини; 7) оборонний альянс – шлюб (Kajsa 2007: 19).

Мотивація акторів, які приймають рішення про участь в альянсах, досліджується в межах таких теорій міжнародних відносин: класичної теорії «балансу влади» політичного реалізму (Г. Моргентау), теорії «балансу сил» (К. Волтц) та «балансу загроз» (С. Волт) неореалізму, демократичного миру та ідеології (М. Хаас, Д. Джиблер та інші), теорії ігор, теорії раціонального вибору (Дж. Морро, А. Сміт), інтересів (Р. Швеллер), конструктивізму (С. Хантінгтон, О. Вендт, О. Вейвер, Б. Бузан та інші), теорії гегемонійної стабільності (Ч. Купчан), великої стратегії (Б. Посен), економічних стимулів (Е. Лонг, Е. Менсфілд, К. Паверс та інші), структурного лібералізму, моделі суспільного блага (Т. Сендлер), економічної теорії суспільного блага, етнічності (Д. Дейвіс, В. Мур), культурної ідентичності (Е. Рінгмар) тощо.

Концепт альянсів займає центральне місце в теорії міжнародних відносин. Однією з головних причин цього є те, що альянси можуть розглядатися як видимі індикатори зобов'язань між державами (Bennett 1997: 846). За умов зростання взаємозалежності світу навіть найпотужніші держави вимушені частіше створювати альянси. Отже, останні поступово стають основною формою міжнародного співробітництва. Вони все більше асоціюються з виникненням, запобіганням, поширенням та наслідками воєн і конфліктів. Здійснення

розважливої зовнішньої політики держави з метою гарантування її безпеки вимагає всестороннього розуміння природи співпраці і конфліктності у взаєминах між державами. Тому завдання із розширення і поглиблення знань щодо особливостей утворення і функціонування альянсів та поведінки їхніх учасників у процесі відносин між ними стає нагальним.

ЛІТЕРАТУРА

Bergsmann, Stefan. 2001. "The Concept of Military Alliance". In: Erich Reiter· Heinz Gartner (Editors). *Small States and Alliances*. Springer-Verlag Heidelberg: 20–31. URL: http://www.bildungundberuf.atwww.bundesheer.at/pdf_pool/publikationen/05_small_states_04.pdf (дата звернення 19.11.2018)

Snyder, Glenn H. 1991. "Alliances, balance, and stability". *International Organization*. 45(01): 121-142. URL: https://www.jstor.org/stable/2706698?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення 10.11.2018)

Gaertner, Heinz. 2001. "Small States and Alliances". In: Reiter, Erich, Gärtner, Heinz (Eds.). *Small States and Alliances*. Physica-Verlag Heidelberg: 1-11. URL: http://www.hgm-wien.at/pdf_pool/publikationen/05_small_states_01.pdf (дата звернення 1.11.2018)

Kajsa Ji Noe Oest, 2007. *The End of Alliance Theory? A Literature Review of Realist Alliance Theory*. Institut for Statskundskab, Københavns Universitet, Arbejdspapir. URL: http://polsci.ku.dk/arbejdspapirer/2007/ap_2007_03.pdf (дата звернення 15.11.2018)

Snyder, Glenn H. 1997. *Alliance Politics*, Ithaca. New York: Cornell University Press.

Bennett, D. Scott. 1997. "Testing Alternative Models of Alliance Duration, 1816-1984". *American Journal of Political Science* 41(3): 846-878. URL: https://www.jstor.org/stable/2111677?seq=1#page_scan_tab_contents (дата звернення 19.10.2018)

Walt, Stephen. 1987. "The Origins of Alliances". Ithaca: Cornell University Press.

Waltz, Kenneth. 1979. *Theory of International Politics*. New York: Random House. URL: <http://ru.scribd.com/doc/40007016/Kenneth-Waltz-Theory-of-International-Politics> (дата звернення 15.10.2018)

Singer, J. David and Small, Melvin. 1966. "Formal Alliances, 1815-1939: A Quantitative Description". *Journal of Peace Research* 3(1): 1–32. URL: http://deepblue.lib.umich.edu/bitstream/handle/2027.42/68798/10.1177_002234336600300101.pdf?sequence=2 (дата звернення 19.10.2018)

Mearsheimer, John J. 2001. "The Tragedy of Great Power politics". New York: W.W. Norton. URL: <https://samuelbhfauredotcom.files.wordpress.com/2015/10/s2-mearsheimer-2001.pdf> (дата звернення 23.11.2018)

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРІВ

Послідовність розміщення матеріалу. Анотації, текст, список літератури – 12 рт через півтора інтервали.

Індекс УДК міститься у верхньому лівому куті сторінки – великими літерами жирним шрифтом 12 рт. **Прізвище та ініціали** автора (ів) малими жирними літерами через кому – у правому куті - 12 рт., на рядок нижче – місце роботи – 10 рт. Потім після пропуску одного рядка розміщується **НАЗВА СТАТТІ** (жирним шрифтом 12 рт., великим літерами, вирівнювання по центру). На рядок нижче – три анотації (українською, російською та англійською мовами (не менше 1800 знаків без пробілів). Переклад англійською має бути професійним. Перед російською та англійською анотаціями друкується прізвище, ініціали, нижче – назва статті відповідними мовами) з ключовими словами (не менше 1800 знаків без пробілів) 12 рт. курсивом.

Після пропуску одного рядка друкується текст статті. Абзаци починаються з червоного рядка (1 см). Використані в статті літературні джерела подаються згідно з гарвардським стилем (замість [1, с.26] буде (автор + рік: сторінка). Приклади: (Мордовець 2014: 243); (Від Майдану-табору 2014). Список літератури складається в порядку цитування згідно також за гарвардським стилем

Наприклад:

ЛІТЕРАТУРА

Журнальні статті:

Sartori, Giovanni. 2004. "Where is Political Science Going?" *PS: Political Science and Politics* 37(4): 785-787.

Massicotte, Louis and Blais, André. 1999. "Mixed Electoral Systems: A Conceptual and Empirical Survey," *Electoral Studies* 18(2): 341-366.

Баклан, І. В., Селін, Ю. М. 2013. "Електронний парламент: методологія прийняття рішень у процесі нормотворення", *Юридична наука* 1: 13-20.

Чукот, С. 2016. "Впровадження електронного парламенту в Україні в контексті сучасних світових тенденцій", *Держава та регіони. Серія Державне управління*, 1 (53): 133-137.

Розділи у книгах:

Norris, Pippa. 1996. "Candidate Recruitment." In: Lawrence LeDuc, Richard Niemi and Pippa Norris, eds. *Comparing Democracies*. London: Sage: 289-302.

Петров, И. Г. 2002. "Субъект и его характеристики в научной парадигме и аксиологии". В: *Человек как субъект культуры*. М. : Наука: 112-130.

Книги:

Anderson, Perry. 1976. *Considerations on Western Marxism*. London: New Left Books.

Арриги, Джованни. 2009. *Адам Смит в Пекине: что получил в наследство XXI век*. М.: Институт общественного проектирования.

Примітки можна розміщати у кінці сторінки

Зміст статті має точно відповідати вимогам ВАК України до такого роду публікацій (Бюлетень ВАК.-2003. – №1): 1) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; 2) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; 3) формулювання цілей статті (постановка завдання); 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; 5) висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Текст друкується через 1,5 інтервали. Застосовується редактор MS Word, шрифт Times New Roman розміром 12, вирівнювання тексту по ширині в один стовпчик. **Поля:**, зліва – 2,5, справа – 2, знизу – 2 см, зверху – 3. Графіки та таблиці, формули вводяться до тексту статті за

допомогою комп'ютерної техніки. Ілюстрації, графіки та таблиці, що супроводжують текст, слід нумерувати арабськими цифрами наскрізною нумерацією.

Статті, оформлені не відповідно до наведених правил, прийматися не будуть.

Публікація статті є платною. Якщо автор хоче отримати примірник Вісника, слід вказати це у заявці, при цьому вказати точну адресу, телефон.

Авторську довідку подати у кінці статті. Автори на момент подачі статті мають бути зареєстровані на порталі orcid.org та обов'язково вказати свій номер у авторській довідці.

АВТОРСЬКА ДОВІДКА (українською, російською та англійською мовами)

1. Прізвище, ім'я та по батькові.
2. Наукова ступінь.
3. Вчене звання.
4. Місце роботи, посада.
5. Контактний телефон, адреса, e-mail
6. Номер orcid ID
7. Назва статті.

З повагою, редакційна колегія видання.

Наукове видання

В І С Н И К
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «Питання політології»
Випуск 34

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання – Н.І. Безугла

Підписано до друку 25.12..2018. Формат 60x84/8. Папір офсетний.

Друк ризограф. Ум. друк. арк. 8,32 Обл.-вид. арк. 10.40.

Зам. № 55/19 Наклад 50 пр.

61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Видавець і виготовлювач ХНУ імені В.Н. Каразіна
61022, Харків, майдан Свободи, 4, тел. 705-24-32
Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності ДК № 3367 від 13.01.09